

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ АЛЬМАНАХ

Праці молодих науковців

**Одеса
ОНУ
2018**

УДК 316:32
С691

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету міжнародних відносин,
політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 5 від 27 лютого 2018 р.

Редакційна колегія:

Головний редактор: **В. В. Глєбов**, кандидат історичних наук.

Відповідальний секретар: **Ю. В. Узун**, кандидат політичних наук.

Члени редакційної колегії: **С. В. Коч**, кандидат політичних наук,
І. В. Максименко, кандидат політичних наук,
О. В. Князева, кандидат соціологічних наук,
П. О. Колотвін, кандидат політичних наук.

Соціально-політичні студії. Науковий альманах № 2. Праці
С691 **молодих науковців – Науки: політологія, соціологія, історія. /**
Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.
–. 2018. – № 2. – 122 с. Мови: укр., рос., англ.

У випуску «Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців. (2018)» представлено результати наукових та науково-практичних досліджень студентів та молодих вчених в галузі політології, соціології, історії і практики міжнародних відносин. Більшість представлених у збірнику напрацювань представлено у доповідях на XX-й науково-практичній конференції молодих науковців та студентів факультету, присвяченої темі «Війни та військові конфлікти сучасності: причини, умови, наслідки».

Представлені статті є гідним внеском у вітчизняну науку і можуть бути використані учнями шкіл, молодими науковцями-студентами, всіма, кого цікавлять сучасні процеси соціально-політичного розвитку.

УДК 316:32

Адреса редакційної колегії : Україна, вул. Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65026.
Tel. : (0482) 68-51-60

ЗМІСТ

*Глебов Віктор Вікторович - директор Факультету міжнародних відносин,
політології та соціології*

ПЕРЕДМОВА.....6

Опрощенко Юлія

МЕРЕЖЕЦЕНТРИЧНА ВІЙНА: ОСНОВНІ РИСИ, ОСОБЛИВОСТІ ТА
ПРИНЦИПИ ВЕДЕННЯ.....7

Вінічук Тетяна

ВІЙСЬКОВА СТРАТЕГІЯ КИТАЮ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПЛИВУ НА
АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКИЙ РЕГІОН.....12

Пономаренко Валерія

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПУ ПАЦИФІЗМУ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ
ЯПОНІЇ.....15

Лежняк Карина

РАЗВИТИЕ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ КНР И ЯПОНИЕЙ ПОСЛЕ
ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ В КОНТЕКСТЕ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ
ПОХИЩЕННЫХ ЯПОНЦЕВ.....20

Прохорова Вікторія

ПРИДНІСТРОВСЬКИЙ КОНФЛІКТ ТА КОНФЛІКТ НА СХОДІ УКРАЇНИ:
АНАЛІЗ СПІЛЬНИХ РИС.....24

Кусик Лев

ДОКТРИНАЛЬНІ ОСНОВИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США В 1940 - 1980-Х
РОКАХ.....29

Плотко Валерія

МІЖНАРОДНИЙ СУД ТА АРБИТРАЖ У ВИРІШЕННІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
СУПЕРЕЧОК ТА ВОЄНІЗОВАНИХ КОНФЛІКТІВ 34

Новошицький Богдан

АНАЛІЗ МЕМУАРОВ ЛИ КУАН Ю «ИЗ ТРЕТЬЕГО МИРА - В ПЕРВЫЙ.
ИСТОРИЯ СИНГАПУРА (1965-2000)».....42

Новошицький Богдан

АСЕАН: БЕЗПЕКОВИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІРИ ДІЯЛЬНОСТІ.....46

Шевченко Юлія КАРЛ ФОН КЛАУЗЕВИЦ ТА СУНЬ ЦЗИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ВІЙНИ	50
Знаменська Єліна ВОЄННА СОЦІОЛОГІЯ: ІСТОРИЧНИЙ ТА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК.....	53
Капишинская Марина ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ В ВОЙНЕ И ИХ НЕСООТВЕТСВИЕ ПРАКТИКЕ.....	57
Сокоринський Володимир ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ВОЄННОЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ.....	61
Сокоринський Володимир ЛІВІ РУХИ В ЄВРОПІ ТА В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....	66
Шелест Олександр МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ СКАНДИНАВСЬКОГО СОЦІАЛІЗМУ.....	77
Солодовський Єгор СУЧАСНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ТРАНЗИТ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	84
Сах Катерина ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ	88
Коляда Юлія КОНЦЕПЦІЇ РЕВОЛЮЦІЇ В ЗАРУБЕЖНОЇ ПОЛІТИЧЕСКОЇ НАУКЕ.....	92
Морозов Олександр ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛІЗМУ ТА ГЛОБАЛІЗМУ У СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ	97
Тоцька Ірина ОСВАЛЬД ШПЕНГЛЕР «ЗАКАТ ЄВРОПЫ». АНТИЧНИЙ И ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИЙ ТИПЫ КУЛЬТУР.....	101
Марченко Анастасія РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МАРГІНАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	106

<i>Понуренко Аліна</i>	
ОСОБОЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ В ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДАХ.....	110
АВТОРИ.....	116

ПЕРЕДМОВА

Перед вами другий номер Наукового альманаху – журналу наукових статей студентів та молодих вчених Інституту соціальних наук (ІСН), який внаслідок реорганізації 2018 р. отримав назву Факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Оновлення навчального підрозділу, який проіснував у структурі ОНУ імені І.І. Мечникова з 1992 року під назвою «Інститут соціальних наук» і готував спеціалістів в сфері політичних наук, політичного менеджменту, прикладної політології, політичних і соціальних комунікацій, соціального управління, PR-технологій, соціологів, фахівців в області міжнародних відносин і зовнішньої політики держав відбулося не лише за назвою. З січня 2018 року до складу тепер вже Факультету міжнародних відносин, політології та соціології увійшла п'ята кафедра, що готує спеціалістів у сфері міжнародної економіки.

Науковий альманах «Соціально-політичні студії» № 2 укладений переважно за матеріалами роботи конференції «Війни та військові конфлікти сучасності: причини, умови, наслідки», що відбулася 28 жовтня 2017 року. У роботах осмислені такі проблеми як: феномен сучасних військових конфліктів, військові доктрини та стратегії держав, засоби реалізації національних інтересів, модернізація засобів вирішення конфліктів та міжнародних спорів. Специфічні риси сучасних форм війни: інформаційна, мережецентрична, гібридна – розглянуті у роботах молодих науковців. У журналі представлені також публікації з актуальних питань трансформації соціальної структури суспільства внаслідок військових та соціальних конфліктів.

Важливою складовою цього номера Альманаху стали опубліковані узагальнені матеріали наукових робіт студентів, які прийняли участь у Всеукраїнському конкурсі наукових робіт, організованому Міністерством освіти і науки України. Це статті Л. Кусика, Б. Новошицького, А. Понуренко, В. Пономаренко.

Практика публікації емпіричних матеріалів з найкращих наукових проектів студентів, магістрів, аспірантів є засобом презентації результатів роботи кафедр та студентів, засобом організації наукової дискусії і аналітичного узагальнення.

Сподіваюсь, що представлення для широкої аудиторії результати наукової роботи студентів будуть корисні для широкого кола зацікавлених вчених і викладачів як в Україні, так і за кордоном. Доробок молодик вчених демонструє погляд молодого покоління на складні процеси, що відбуваються у сучасному світі на рівні локальних і глобальних просторів.

Важливу роль у підготовці Альманаху до друку та його редагуванні зіграли наукові керівники, викладачі кафедр та рецензенти представлених публікацій – академік В.В. Попков, професори О.І. Брусиловська, М.І. Мілова, доценти О.В. Великая, О.В. Князева, С.В. Коч, Д.В. Кузьмін, І.В. Максименко, П.І. Сіновець, Н.Є. Степанова, М.С. Покась, В.А. Полюга, Ю.В. Узун. Широке коло учасників цього видання демонструє значний науковий потенціал Факультету, який розширив сферу підготовки бакалаврів, магістрів, PhD в сфері політології, соціології, міжнародних відносин та міжнародної економіки. Це надає надію, що наступний номер Альманаху буде збагачений новими роздумами, матеріалами міждисциплінарної спрямованості.

*Директор Факультету
Міжнародних відносин,
політології та соціології*

Віктор Глебов

Опроценко Ю. О.

**МЕРЕЖЕЦЕНТРИЧНА ВІЙНА:
ОСНОВНІ РИСИ, ОСОБЛИВОСТІ ТА
ПРИНЦИПИ ВЕДЕННЯ**

У статті розглядається концепція мережецентричної війни, як спосіб орієнтований на досягнення військової переваги за допомогою об'єднання військових об'єктів у інформаційну мережу.

Ключові слова: мережецентрична війна, *Network-centric warfare*, інформаційна мережа, GIG або «Глобальна інформаційна решітка».

Постановка проблеми. Останні десятиліття продемонстрували докорінне перетворення традиційного розуміння поняття «поле бою», зсув у розумінні військової та загальної геостратегії.

Глобалізація і технічний прогрес обумовили формування інформаційного простору як «поля бою», де відбуваються відкриті бойові дії проти серверів державних інститутів економічної, енергетичної, адміністративної транспортної інфраструктури. Поняття «кібер-простір», «кібер-безпека», «Кібер-війна», «кібер-атака» стали звичайними у повсякденному житті розвинутих країн, що спрямовують свої сили на «стримування» противника. Використання інформаційного простору як тактичного поля бою для ведення нового типу «гібридних» воєн (воєн непрямыми засобами) передбачає зменшення військових операцій та людських втрат.

Втім, новацією стало і інше поріднене попереднім поняття – це поняття «мережецентричної війни», що передбачає застосування інформаційних технологій для підвищення якості традиційних військових операцій.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Коректність використання цих понять та їх зв'язок досі залишаються

об'єктом уваги дослідників. Від автору терміну «кібервійна» експерта США Р.А. Кларка в його роботі «Кібервійна», автору терміна «інформаційна війна» – Т. Рона у звіті «Системи зброї та інформаційна війна 1976 р. для компанії «Boeing», авторів терміну «мережецентрична війна» – А. Себровські, Дж. Гарсткі і Дж. Джонсона, до сучасних інтерпретаторів цих понять та їх зв'язку – наприклад, американського вченого М.К. Лібіцкі у роботі «Що таке інформаційна війна», який виокремив 7 форм інформаційної війни, чи української авторки Ю. Разметаєвої, яка в статті «Кібервійна: загально теоретичні аспекти», визначила три споріднені сфери, де найбільша – сфера інформаційної війни, всередині неї – сфера мережевої війни, а найменшою, що розташована всередині мережевої – є кібервійна [6; 4].

Аналіз нової термінології, нових стратегічних та технічних підходів для забезпечення відповідної державної системи безпеки та оборони став предметом діяльності таких дослідників як Ю. Бабенко, В. Буренок, І. Воробьов, Я. Дубовий, А. Кондратьєв, А. Кузьмович, О. Мережко, Ю. Разметаєва, Л. Таліпова, О. Трофіменко та багатьох інших. Особливого значення набувають роботи українських вчених та військових, які визначають технологічну уразливість та шляхи її подолання в Україні, які досліджують досвід військових операцій в системі ведення мережецентричної війни. Тим більш, що прояви мережецентричних воєн мають місце з кінця 90-х років минулого сторіччя. Ще воєнна кампанія коаліційних сил проти Іраку, операція «Буря в Пустелі», у 1991 р. продемонструвала значення інформаційної та технологічної переваги у веденні сучасної війни.

Метою статті є аналіз та визначення механізму ведення мережецентричної війни, виявлення основних рис та принципів нового виду воєнних дій.

Основна частина. Величезна робота експертів і дослідників, яка отримує підтримку з боку військового відомства

США, призводить до появи нових військових концепцій, покликаних забезпечити ефективність дій американських збройних сил в нових умовах, проти нових ворогів, з якісно новим арсеналом сил і засобів збройної боротьби. Однією з таких концепцій стала концепція мережецентричної війни (англ. Network-centric warfare) розроблена трьома американськими військовими: віце-адміралом Артуром Себровскі, науковим співробітником Пентагону Джоном Гарсткі і адміралом Джеймсом Джонсоном. Вперше вона була описана у статті, опублікованій у 1998 році [5]. В її основу покладено постулат, що значно підвищити ефективність своїх військ можна за рахунок їх об'єднання в єдину інформаційну мережу, яка працює у режимі реального часу [2]. Це звучить досить просто, але для того щоб втілити цю ідею в реальність американцям знадобилося кілька років, десятки проведених експериментів і симуляцій, а також сотні мільйонів доларів, витрачених на нове обладнання, програмне забезпечення та навчання військ.

Мережецентрична війна – це не зовсім точний переклад англійського терміна «network-centric warfare». Більш точний переклад – «мережецентричні військові дії». Від неточного перекладу йде і неточне розуміння або навіть нерозуміння суті проблеми. І все ж термін «мережецентрична війна» отримав поширення, і завдання тепер полягає не в тому, щоб його змінити, а в тому, щоб його правильно розуміти і вживати.

Отже, мова не йде про якийсь новий вид війни, а про мережецентричний підхід до організації та ведення військових дій. Більш того, в майбутньому такий підхід буде аксіомою, і всі військові дії будуть незмінно ґрунтуватися на принципі мережецентричності.

Створення єдиної інформаційної мережі здатне в кілька разів збільшити потужність збройних сил без збільшення їх чисельності. Мережецентрична війна дозволяє піднятися на новий рівень управління військами, значно зменшуючи час прийняття рішень. Застосування нових інформаційних технологій дозволяє

змінити класичне співвідношення сил наступаючих і тих, що обороняються, на протилежне. Але це справедливо за умови, що сторона оборони не має можливості вести мережецентричну війну [3].

Якщо порівнювати доктрину мережецентричної війни (далі МЦВ) з концепцією «Бліцкригу» Альфреда фон Шліффена (1905 рік) і з концепцією «Глибокої операції» Володимира Триандафіллова (1931 рік), то стає очевидним, що «Network-centric warfare» відрізняється більшою гнучкістю і забезпечує більшу ефективність ведення бойових дій. У традиційних доктринах вся інформація збирається і передається вгору в штаби, де обробляється і спускається вниз у формі наказів. Швидкість реакції такої системи залежить від пропускної здатності каналів зв'язку і швидкості роботи командування. Якщо управління в системі є повністю централізованим, то при знищенні штабу або каналу зв'язку уся система «зависає» [5]. Отже, як вже вказувалося, в основу концепції мережецентричної війни було покладено ідею досягнення інформаційної та комунікаційної переваги, шляхом об'єднання військових сил в єдину мережу.

Мережецентричність дозволяє значно підвищити якість управління військами, збільшити темп проведення операцій і ефективність вогневого ураження. Також, на думку розробників доктрини, об'єднання збройних сил в єдину інформаційну мережу підвищить їх гнучкість, рівень самосинхронізації, дозволить оптимізувати постачання. Один з засновників концепції – адмірал Джеймсон вказував, що створення загальної військової інформаційної мережі, здатної діяти в реальному часі, підвищить швидкість командування військами і зменшить час прийняття консолідованих рішень. Отже, мережецентрична війна передбачає кібернетичну модель управління бойових дій OODA (Observe (Спостерігай) – Orient (Орієнтуйся) – Decide (Вирішуй) – Act (Дій)), розроблену полковником ВПС США Джоном Бойдом [6].

МЦВ не можна назвати новим видом війни, скоріше, це революційний спосіб

організації і ведення бойових дій. Завдяки наявності повної інформації про сили і розташування ворога, а також про поточну конфігурацію власних військ, у командування з'являється можливість випереджати супротивника на всіх етапах розгортання і ведення бойових дій. Сторона противника завжди буде відставати на кілька кроків, що позбавить її можливості чинити будь-які дії у відповідь, що призведе її, в кінцевому рахунку, до хаосу і втрати боєздатності. Концепція мережецентричних бойових дій включена у військову доктрину США – так зване «Спільне бачення» розвитку збройних сил США (версії «Joint Vision 2010» і «Joint Vision 2020»). Так, у версії «Joint Vision» (2010) вказувалося, що «відтепер ми ставимо більший акцент на підвищення оперативної сумісності між Службами та багатонаціональними партнерами» [7, с.32]. Велику увагу приділено зростанню технологічного оснащення та питанням навчання військовослужбовців, балансу сил. В якості мети розвитку збройних сил в концепції вказувалося: «Ми повинні підтримувати обережний баланс між оснащенням і підтримкою наших сил і між зубом і хвостом в нашій силовій структурі» [7, с.7-8]. До моменту доктринального визнання, концепція була апробована на практиці в 2003 році у війні між коаліцією США і Великобританії, з одного боку, та Іраком – з іншого [1].

У 2003 році Ірак володів численними збройними силами, що мали багаторічний бойовий досвід, у тому числі військового протиборства з американськими військами. У результаті іракські війська виявилися повернені фронтом на південний захід, маючи в тилу територію нейтральної держави (Ірану), створивши глибоку ешелонну оборону з трьома лініями природних перешкод – річкою Єфрат, болотистого межиріччя і річкою Тигр [1]. Оборона іракських дивізій будувалася у вигляді набору опорних пунктів, розташованих за периметром міст. Польові оборонні позиції в вигляді окопів повного профілю і бойових машин поєднувалися з міськими оборонними позиціями у вигляді будівель і споруд, пристосованих під

укриття бойових машин і довготривалі вогневі точки.

Військові дії були розпочаті 19 березня 2003 р. вторгненням на північ Іраку (в райони, населені курдами) сил спеціальних операцій. Наступного дня було завдано масованого ракетно-бомбового удару по комплексам ППО, радіолокаційним станціям і аеродромам по всій території Іраку. Завдання завоювати панування в повітрі і створити безпілотну зону було вирішено. 21 березня авіація завдала удару по прикордонним опорним пунктам іракської армії, дозволив висунування на територію Іраку сухопутним силам американо-британської коаліції. Одна британська дивізія блокувала район навколо Басри, три американських дивізії (дві експедиційні дивізії морської піхоти і 82-а повітряно-штурмова) завдали удару по флангу першого ешелону оборони іракських військ, дві американські дивізії (3-я механізована і 101-я повітряно-штурмова) пішли в рейд на Багдад [5].

Багдад був взятий в кільце. Протягом трьох днів американо-британська авіація придушувала оборонні позиції іракських військ безпосередньо в межах міста, після чого в нього вступили передові частини 3-ї механізованої дивізії. Всі контратаки найбільш боєздатних дивізій Республіканської гвардії Іраку «Медіна» і «Навуходоносор», а також армійського спецназу були відбиті з великими втратами для її захисників. 9 квітня почалося масове дезертирство військовослужбовців іракських військ по всій території країни, за винятком Тикрита – міста походження президента Іраку, гарнізон якого припинив опір 13 квітня.

Причиною швидкої поразки іракських збройних сил постав ефект від реалізації концепції мережецентричних бойових дій, вперше відпрацьованої американськими збройними силами. Усі без винятку опорні пункти в смузі наступу коаліційних сил незалежно від їх місцезнаходження (в польових умовах або в межах міста) були знищені наступаючими без особливого збитку для себе, незважаючи на чисельну перевагу іракських сил у бойовій техніці і живій силі. За період з 19 березня до

13 квітня 2003 року втрати вбитими американо-британської коаліції склали 172 людини, іракських збройних сил - 9200 осіб [4].

Концепція мережецентричної війни ґрунтується на останніх наукових досягненнях в галузі комп'ютерних та комунікаційних технологій і електроніки. За інформаційним каналам передаються дані у вигляді цифрових і голосових повідомлень, потокового відео. Основу інформаційного простору МЦВ становить GIG або «Глобальна інформаційна решітка» [1], функціонування якої забезпечує потужне угруповання навігаційних, розвідувальних і комунікаційних супутників.

Інформаційно-комунікаційна мережа складається з трьох основних елементів:

- розвідки;
- органів управління;
- засобів ураження (придушення).

Теорія МЦВ базується на трьох основних постулатах:

- якщо об'єднати збройні сили потужними і надійними мережами, то це дозволить перейти на якісно новий рівень обміну інформацією. Під час проведення мережецентричних бойових операцій командування може отримувати інформацію від окремих бойових машин і військовослужбовців, про їх поточне розташування, стан і потреби. Не менш повною є інформація і про противника, яка надходить відразу від безлічі джерел: численних дронів, засобів наземної і радіоелектронної розвідки. Крім того, користувачі інформації є одночасно і її постачальниками.

- постійний обмін інформацією підвищує її якість і рівень загальної інформованості про процеси, що відбуваються на театрі військових дій. Досягається так звана загальна поінформованість (shared awareness).

- підвищення інформованості дозволяє забезпечувати співпрацю і самосинхронізацію між різними підрозділами та родами військ, що, в свою чергу, різко підвищує ефективність виконання бойового завдання. Однією з особливостей МЦВ є можливість

самоорганізації на низовому рівні і горизонтальних зв'язків між різними підрозділами на полі бою.

Висновок. Відмінними рисами мережецентричної війни від інших доктрин є те, що у командування з'являється можливість використовувати збройні сили, розділені географічно. Раніше було необхідно, щоб підрозділи і служби їх забезпечення знаходилися поруч один з одним і в безпосередній близькості від противника або об'єкта, який утримується. Тепер ці обмеження зняті, що було підтверджено в ході реальних бойових дій. Будь-яка війна - це не тільки підрозділ солдатів, що йде в атаку, але і складне логістичне завдання, особливо важко вирішувати яке в сучасній маневреній війні. Використання мережецентричних методів обіцяє справжню революцію в організації адресного тилового постачання.

Однією з основних обставин чому такі бойові дії не стали єдиною формою бойових дій є те, що на ведення МЦВ здатні тільки високорозвинені держави з великим військовим бюджетом. Користуючись просунутими комп'ютерними та інформаційними технологіями, армії таких країн здатні встановити всеохоплююче спостереження над театром військових дій. Перед початком другої війни в Іраку (2003 р.) американці розмістили над цією країною супутникове угруповання, що складається з більш ніж сорока сателітів.

Створення загальної інформаційної мережі дозволяє налагодити ефективну взаємодію між різними суб'єктами в бойовому просторі. Це створює можливість підрозділам, розділеним географічно, проводити спільні дії, розподіляти між собою завдання і обсяги виконання робіт, що дозволяє швидше реагувати на зміну ситуації. Подібна особливість мережецентричних бойових дій сприяє самоорганізації збройних сил на низових рівнях, створення між різними підрозділами горизонтальних зв'язків. Самоорганізація і самосинхронізація забезпечує можливість для низових підрозділів діяти практично автономно, самостійно формулювати і вирішувати

оперативні завдання, виходячи з доступу до загального масиву інформації і розуміючи задум командування.

Список використаної літератури:

1. Воробьёв И. Н., Киселёв В. А. Тактика сетцентрических действий // Армейский сборник: журнал. — 2014. — Т. 238 – № 4. — С. 44-46
2. Долгополов А. Ещё раз о сетцентрических войнах) // Армейский сборник: журнал. — 2015. — Т. 248 – № 2). — С. 3-10
3. Кондратьев А. Сетцентрические концепции ведущих зарубежных стран // Армейский сборник: Научно-методический журнал МО РФ. — М.: Редакционно-издательский центр МО РФ, 2013. — № 03. — С. 36-42
4. Разметаева Ю.С. Кібервійна: загальнотеоретичні аспекти // Вісник АМСУ. Серія «право» – 2015 – № 1 (14) – С. 12-22.
5. Савин, Л. Новые способы ведения войны: Как Америка строит империю / Л. Савин. – Санкт-Петербург: Питер, 2016. – 352 с.
6. Трофименко О.Г., Дубовой Я.В. Еволюція поглядів на інформаційні війни в епоху інформаційного суспільства // Порівняльно-аналітичне право – 2017 – №1 – С. 189-192 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/1_2017/58.pdf
7. Joint Vision 2010 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.au.af.mil/AU/AWC/AWCGATE/dod/jv2010.pdf>

Oproschenko J. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov

Network-centric war: the main features, features and principles of conduct

The article considers the concept of Network-centric warfare as a method aimed at achieving military advantage by combining military objects into the information network.

The article considers that the globalization and technological progress have led to the formation of an information space as

a "battlefield", where open hostilities against the servers of state institutions of economic, energy, and administrative transport infrastructure take place. The notions of "cyber space", "cyber security", "Cyber War", "cyber attack" have become less than natural in the everyday lives of developed countries that direct their forces to "detering" the enemy. The use of the information space as a tactical battlefield for conducting a new type of "hybrid" wars (wars indirectly) involves a reduction in military operations and human losses. However, the innovation has become another related to the previous concept - the concept of "Network-centric war", which involves the use of information technology to improve the quality of traditional military operations. The correct use of these concepts and their relationship is still the focus of the researchers.

On an example of an analysis of the American military operation in Iraq in 2003, the author reviewed the process of approbation of network-centric warfare, revealed the general features, features and tactics of such a war.

Key words: *Network-centric warfare, "Cyber War", information network, GIG or Global Informational Grid.*

Рекомендовано до друку – к. політ.н , доцентом Узун Ю.В.

Стаття надійшла в редакцію 11.01.2018.

Вінчук Т. О.

**ВІЙСЬКОВА СТРАТЕГІЯ КИТАЮ:
ПЕРСПЕКТИВИ ВПЛИВУ НА
АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКИЙ
РЕГІОН**

Стаття присвячена аналізу дев'ятої «Білої книги» КНР - військової стратегії Китаю. Автор акцентує увагу на розкритті впливу документа на АТР.

Ключові слова: *Китай, військова стратегія, модернізація, оборонна сфера, Азійсько-Тихоокеанський регіон.*

Постановка проблеми. Китай сьогодні є одним із найвпливовіших акторів у Азійсько-Тихоокеанському регіоні та у світі. В «Білій книзі» було викладено основні напрямки та цілі його військової модернізації. Реформування оборонної сфери може дати змогу Китаю ще більше посилити свій вплив на хід міжнародної політики, особливо в АТР. Спостереження за військовим зміцненням КНР робить можливою оцінку потенціалу даної держави та прогнозування подальшого розвитку її відносин з іншими державами.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Основними дослідженнями, пов'язаними з даним документом, займалися американські науковці. Зокрема, робота Е. Кордесмана та С. Коллі, присвячена порівняльному аналізу дев'ятої «Білої книги» з попередніми, дає змогу оцінити еволюцію пріоритетів Китаю у веденні зовнішньої політики. Крім того, глибокі дослідження впливу «Стратегії» на становище в АТР було проведено Департаментом оборони США. Також прийняття даного документа отримало відгук у роботах індійських аналітиків. У вітчизняній літературі даній проблематиці не було приділено достатньо уваги.

Метою статті є виявлення впливу «Білої книги» на розвиток військової сфери КНР та перспективи балансу сил в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Виклад основного матеріалу.

26 травня 2015 року уряд КНР опублікував військову доктрину, що має назву «Військова стратегія Китаю». Даний документ складається із шести розділів, які присвячені аналізу становища в сфері національної безпеки, завданням і стратегічним місіям Армії, стратегії активної оборони, формуванню і розвитку військових сил, військовій підготовці та співпраці у військовій та оборонній сферах.

Деякі з цих розділів привертають особливу увагу. Так, характеризуючи сучасну військово-політичну ситуацію, автори документа наголошують на змінах, які відбуваються як у світі загалом, так і у Азійсько-Тихоокеанському регіоні зокрема. Серед найсерйозніших міжнародних загроз виділяють гегемонізм, політику грубої сили та активізацію тероризму [1]. Аналізуючи становище в сфері національної безпеки, автори документу визначили також основні регіональні загрози. До них було внесено всі держави, які перерахували «Лінії дев'яти пунктирів» в Південно-Китайському морі, Тайвань та Японію. Головним стратегічним конкурентом стали США. В контексті міжнародного становища напередодні прийняття документа таке окреслення загроз є цілком закономірним. У 2014-2015 роках загострилася ситуація в Південно-Китайському морі. Причиною було те, що Китай почав створювати нові острови на рифах, використовуючи метод наміву піску [6]. Відносини з Тайванем напередодні прийняття доктрини також були складними. Після семи років відносного спокою в тайвансько-китайських відносинах знову можна було прослідкувати напруження. 4 березня 2015 року Сі Цзіньпін заявив, що сили, які виступали за незалежність Тайваню, стали найбільшою загрозою для безпеки в районі Тайванської протоки [5]. У відносинах з Японією прослідковувалась характерна прохолода. Крім того, активізувалися сепаратистські рухи в Тибеті та Сінцзяні. У відносинах зі США Китай обрав позицію протистояння і оголосив боротьбу з планом «перебалансування сил» в регіоні [4, с.10].

Також вартими уваги є прописані завдання і цілі «Стратегії». Головною її

ціллю названо втілення «китайської мрії» - відродження величі китайської нації [1]. Саме цим обґрунтовується необхідність формування сильної армії. Документ закріплює бажання Китаю стати великою державою і наголошує на важливості армії в процесі такого становлення. Для того, щоб армія КНР посилилась, одним із завдань КНР названо захоплення стратегічної ініціативи у військовому змаганні. Також документ передбачає повну модернізацію армії, зміну напрямків підсиленого розвитку. Чотирма головними сферами, в яких Китай має підвищувати потенціал збройних сил стали море, космос, кіберпростір та атомна сфера [1]. Підсиливши свої позиції в цих галузях держава, яка є світовим лідером за чисельністю армії, зможе реалізовувати власну політику в регіоні ще ефективніше, диктуючи слабшим опонентам власні правила гри.

У доктрині знову було проголошено стратегію активної оборони. Саме ця стратегія була обрана відразу після утворення КНР у 1949 році. З часом вона була реформована, але її суть залишається незмінною. У документі 2015 року значних змін також внесено не було. Китай дає зрозуміти, що головною ціллю цієї стратегії є не лише захист власних інтересів в межах країни, а й «перекрій» Азії в інтересах держави. Відштовхуючись від цього, автори документа підкреслюють необхідність модернізації армії і перехоплення військової стратегічної ініціативи.

Китай поставився до виконання прописаних у стратегії цілей і завдань з максимальною відповідальністю. Оборонний бюджет систематично збільшувався і в 2016 році досягнув 2 % від річного ВВП Китаю (147,9 млрд. доларів) [3]. Була проведена реформа армії, ведуться розробки в сфері космічних технологій та атомної зброї, проводиться підсилення морських позицій держави [2, с.31]. Також реалізацію документа можна прослідкувати у відносинах з іншими державами. З одного боку Китай став учасником багатьох міжнародних навчань та співпрацює в сфері

кібербезпеки, а з іншого жорстко відстоює свої позиції в Південно-Китайському морі, незважаючи на протидію міжнародної спільноти. Відданість китайського народу «китайській мрії» дала змогу за 2 роки реалізувати практично всі плани, прописані в дев'ятій «Білій книзі».

Якщо Китай продовжить нарощувати військовий потенціал в такому ж темпі, його діяльність може змінити стан справ у Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Про це свідчить еволюція відносин КНР з сусідами в 2015-16 роках. Наприклад, у Південно-Китайському морі ситуація стала більш напруженою через жорсткість позиції КНР. Китай прискорив побудову штучних островів біля острова Спратлі. Вони згодом будуть використані як військові бази для захисту інтересів держави в регіоні. Також напруженою ситуація залишається в рамках Тайвансько-Китайських відносин. Проте, після проведених в січні 2016 року виборів між Тайванем і Китаєм було досягнуто домовленостей про підтримання миру. Китай заявив, що протидіятиме плану США «перебалансування сил» і його військове зміцнення може призвести до загострення протистояння цих двох держав. Крім того, зростаюча залежність КНР від імпорту природних ресурсів підштовхує уряд держави до більш активних дій в регіоні. Чим більшою буде залежність, тим жорсткіше відстоюватиме Китай своє право на розробку нових джерел, наприклад у Південно-Китайському морі, а військова могутність може стати запорукою успішності таких дій. Таким чином, військове зміцнення Китаю може стати викликом для існуючого балансу в Азійсько-тихоокеанському регіоні.

Висновки. В результаті зробленого дослідження можна прослідкувати активне нарощування військового потенціалу Китаю. Головною проблемою є брак документів, присвячених тематиці роботи. Напередодні прийняття «Стратегії» відносини Китаю з країнами-сусідами були доволі напруженими, що й відбилосся на риторичі документа. Ключовими цілями, поставленими перед КНР, стало максимальне підвищення ефективності армії та нарощування сили в конкретних

аспектах оборонної сфери. Реалізація документа була проведена Китаєм ефективно і організовано. Головним акцентом є те, що військове зміцнення Китаю може дати змогу цій державі підсилувати свій вплив на Азійсько-Тихоокеанський регіон, а в подальшому змінити існуючий там баланс сил.

Список використаної літератури:

1. Военная стратегия Китая // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rusrand.ru/events/voennaja-strategija-kitaja-devjataja-belaja-kniga>;
2. Annual report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2016. – Office of the Secretary of Defence, 2016. – 156 p.;
3. Central Intelligence Agency: the world factbook // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html;
4. Cordesman A.H., Colley S. Chinese Strategy and Military Modernization in 2015: A Comparative Analysis. – Washington DC: CSIS, 2015. – 626 p.;
5. Panda A. China's 2015 Defense White Paper: Don't Forget Taiwan. – The Diplomat, 2015 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://thediplomat.com/2015/05/chinas-2015-defense-white-paper-dont-forget-taiwan/>;
6. Singh A. Decoding China's Military Strategy White Paper: Assessing the Maritime Implications. – Inst. for Defence Studies and Analyses, 2015 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.idsa.in/idsacomments/DecodingChinasMilitaryStrategyWhitePaper_asingh_020615.

Vynchuk T.O. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
China's military strategy: perspectives of the influence in Asia-Pacific region.

This article is devoted to the analysis of China's military strategy. China's military strategy is the ninth White Paper, adopted by PRC on May 26, 2015. China adopts White papers every 2 years and they are concerned with different spheres of life. The goal was to determine the influence of the ninth White Paper of PRC, titled "China's military strategy" on the system of relationships in Asia-Pacific region. According to Military Strategy all countries, which object to "nine-dotted line" in the South China Sea Taiwan, Japan and South Korea are main threats for Chinese security. The USA was considered to be the main geopolitical competitor. Main aims, stated in this document are: to maximize the potential of the People's Liberation Army; to strengthen Chinese positions in four spheres: the seas and oceans, outer space, cyberspace and the nuclear force; to prevent the USA from "rebalancing" power in Asia-Pacific region. China demonstrated the high level of responsibility and coherence in the realization of this document. Defence budget of the PRC has grown more than on 40 billion dollars during the 2015-2016 years. Because of this fact the Chinese military power has enhanced greatly during this period. If China continued to expand its military capabilities at this pace, its activity would change the balance of power in Asia-Pacific region. China has objected to the USA's "rebalancing" strategy in the region and enhancing of Chinese military power may fuel the clash between these two states. In conclusion, such development affects the situation in Asia-Pacific region and could destroy the existing balance of power there.

Key words: *China, military strategy, defense field, Asia-Pacific region.*

*Рекомендовано до друку –
к. політ.н , доцентом Сіновець П. А.*

Стаття надійшла в редакцію 27.06.2017.

Пономаренко В. С.

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПУ ПАЦИФІЗМУ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЯПОНІЇ

В статті розглянуто еволюцію принципу пацифізму у Японії в період 1947 – 2017 років, та зв'язок цього процесу з постійною зміною міжнародної кон'юнктури.

Ключові слова: пацифізм, Японія, конституція, АТР, Сили самооборони.

Постановка проблеми. Принцип пацифізму закладений у фундамент сучасної Японії – її конституцію. Після капітуляції Японії в Другій світовій війні настав період окупації, яку одноосібно проводили США. Діюча і нині конституція була ратифікована 3 травня 1947 р. і розроблена при участі генерала Д. Макарура – головнокомандувача окупаційними військами. Відмова Японії від війни затверджена у 9 статті конституції: «Щиро прагнучі до міжнародного миру, ґрунтованого на справедливості і порядку, японський народ на вічні часи відмовляється від війни як суверенного права нації, а також від застосування озброєної сили як засобу вирішення міжнародних суперечок. Для досягнення мети ніколи надалі не створюватимуться сухопутні, морські і військово-повітряні сили, так само як і інші засоби війни. Право на ведення державою війни не визнається» [3].

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. З тих часів проблема японської зовнішньої політики та політики щодо гарантування її національної безпеки досліджувалися рядом науковців. Серед них – Р. Алієв, М. Єлкін, В. Кузьмінков, А. Сенаторов, Д. Стрельцов, В. Нелідов, В. Павлятенко та ін.

Виклад основного матеріалу. За умов зростаючої напруги між СРСР та США і успіхів боротьби Комуністичної партії у Китаї, американське керівництво не могло слідувати курсу демілітаризації Японії. Завдяки стратегічно вигідному територіальному положенню, вона була

важливою ланкою «стримування» комунізму. Беззахисна Японія не могла бути корисною для США в умовах холодної війни.

Вже в 1948 р. відновлено напіввійськові формування в Японії. У 1954 р. ухвалено Закон про Сили самооборони, створено Управління національної оборони, сухопутні, військово-морські і військово-повітряні Сили. Оскільки метою створення подібних утворень була заявлена виключно підтримка внутрішнього правопорядку, формально вони не суперечили пацифістській конституції [1, с. 24].

Розглядаючи еволюцію принципу пацифізму в Японії, необхідно провести аналіз двосторонніх стосунків США і Японії, оскільки інтерпретація 9 статті поступово змінювалася саме виходячи із їх спільної оборонної політики. Якщо в середині ХХ ст. відносини США і Японії будувалися практично як між метрополією і колонією, то до кінця холодної війни це був союз двох повноцінних держав.

У 1951 р. підписано Договір про гарантію безпеки, згідно з яким США мали право розміщувати збройні сили на території Японії для дій у разі загроз ззовні і внутрішніх безладів [7, с. 32].

У 1960 р. укладено новий Договір про гарантію безпеки між Японією і США, який вже передбачав участь Японії у військово-політичній стратегії США у разі агресії безпосередньо на її території, а також вилучена стаття про урегулювання внутрішніх безладів американськими збройними силами. Після закінчення окупаційного періоду і Корейської війни кількість американських військових об'єктів і особового складу поступово зменшувалася [11].

Наступним кроком стало підписання в 1978 р. «Керівних принципів японо-американської співпраці у сфері оборони». Японія підтримувала оборонний потенціал, необхідний для захисту своїх територій, а також надавала військам США можливість розміщення на території держави. У свою чергу, США забезпечували «ядерне стримування» і контингент сил передового базування. Політика «перекладання

відповідальності» пов'язувалася з недавною поразкою США в Індокитаї і неможливістю самостійно контролювати військово-політичне положення в АТР [13].

У 1980-х рр. з введенням радянських військ в Афганістан і проголошенням доктрини Картера, новою ідеєю США стала вже не самостійна боротьба за безпеку вільного світу, а об'єднання військово-політичних зусиль усіх великих капіталістичних держав під своєю егідою. Будучи на той час економічно-розвиненою державою, Японія грала ключову роль в новій концепції [2, с. 55].

Незважаючи на кількісне і якісне зростання бойової потужності, Японія залишалася неспроможною вести бойові дії і покладалася на захист США. Нарощування військового потенціалу трактувалося як необхідний захід для власної безпеки.

Пацифістська стаття не утримала Японію від створення власних збройних сил, але стала серйозним обмеженням для цього. Чисельність сил самооборони не досягала 250 тис. чоловік. Дотримувалася заборона на наступальні види озброєння, військовослужбовці не могли бути відправлені на території інших держав з якою-небудь метою. Знаходячись під захистом США, Японія не витратила багато коштів на військову промисловість, що також стало однією з передумов економічного росту [7, с. 34].

В часи холодної війни відношення японської громадськості до перегляду конституції було стриманим з ряду причин: пам'ять про війну; побоювання залучення в конфлікт, що не має прямого відношення до Японії; задоволення перевагами статус-кво. Дискусія виникла вже після розпаду біполярної системи, коли Японія почала переосмислювати себе як самостійну державу, що не має бути сателітом США [12, с.238].

На погляди правлячої партії впливала концепція Ясухіро Накасоне. Його ідеї полягали в тому, що будучи нарівні з Європою і Америкою державою ліберальною демократією та вносячи по мірі необхідності правки у свою конституцію, Японія повинна сприяти

заходам колективної безпеки. Він підкреслював, що проект конституції «був вироблений в штабі окупаційних військ» та прийнятий "в умовах відсутності у японського народу суверенітету» [7, с. 36].

Послідовник Я. Накасоне – С. Сато наполягав на понятті «відповідального пацифізму», вказуючи, що застосування збройних сил для припинення акцій, які несуть загрозу світу, теж є засобом захисту світової безпеки [7, с. 36].

У 1990-х рр. Японія обережно стала на шлях відходу від "абсолютного пацифізму". Переломним моментом стала війна у Персидській затоці (1990-1991). Японія, що обмежувалася фінансуванням війни, піддалася гострій міжнародній критиці. Конституційна заборона на участь в операціях колективної оборони заважала набуті репутації відповідального і повноправного члена міжнародного співтовариства [17, с. 94].

У 1991 р. ухвалено закон про співпрацю з ООН в підтримці миру. Прийнято компромісне рішення: направлення Японських сил самооборони в зони конфліктів дозволено, але їх участь обмежена наступними принципами: 1) домовленість про припинення військових дій; 2) згода конфліктуючих сторін; 3) нейтралітет; 4) право на самостійне рішення про виведення контингенту; 5) зведення до мінімуму застосування зброї. Японія забезпечила себе можливістю участі в миротворчих місіях ООН, формально не порушуючи принцип пацифізму [5, с. 82].

Зі зникненням в особі СРСР основної загрози, виникла потреба пошуку нового формату співпраці з США. Тимчасове охолодження відносин було періодом, необхідним для перегляду оборонних ініціатив та політики щодо АТР.

У підписаній у 1996 р. «Спільній декларації про союз і безпеку на XXI ст.» йшлося про готовність США і надалі підтримувати військову присутність в регіоні та про розширення сфери діяльності союзу на весь АТР [8, с.110].

У «Керівних принципах японо-американської співпраці в області оборони» 1997 р. йшлося про співпрацю сторін в

умовах загрози безпеці Японії в оточуючих її районах, які визначаються вже не географічно, а ситуаційно. В сферу дії союзу увійшли частина Східної Азії на північ від Філіппін, Тайвань, Корейський півострів. В Закон про сили самооборони внесли правки щодо використання військово-морських сил за межами японських територіальних вод [14].

Значний імпульс розвитку японо-американського союзу був наданий після терористичних актів 2001 р. Японський парламент прийняв антитерористичний пакет законів, які дозволили Силам самооборони направляти в Індійський океан танкери для дозаправки американських судів, що брали участь в антитерористичній операції в Афганістані. В 2003 р. ухвалено Закон про заходи по відновленню Іраку, що дозволив Японії направити туди контингент інженерних військ. Сили самооборони вперше використовувалися за кордоном без санкції ООН [4, с. 30].

На етапі 1990-2000-х рр. характер світових загроз вимагав від Японії нових відповідей, які вона не могла на той момент дати. Наприклад, проведення в 1998 р. КНДР випробування ракети «Тепходон», посилення КНР.

У 2004 р. Японією прийняті «Основні напрями програми національної оборони». Ключовими завданнями були участь в міжнародних миротворчих операціях та створення мобільних сил, які б не поступалися арміям інших розвинених держав [4, с. 35].

В 2007 р., з метою створення ефективної системи управління збройними силами, УНО реформовано в Міністерство оборони. Операції за кордоном оголошено штатним завданням Сил самооборони, отже тепер уряд не повинен був отримувати схвалення парламенту на їх використання. В 2009 р. у ході операцій проти сомалійських піратів, парламент дозволив ВМС Японії відкривати вогонь для оборони судів інших держав. Таким чином, 1990-2000-і рр. – період поступового наближення Сил самооборони до статусу повноцінної армії [12, с. 106].

Пріоритетним напрямом американо-японської співпраці є будівництво спільної системи ПРО, яка отримала новий імпульс після запуску КНДР в 1998 р. ракети через японський острів. У 1999 р. США і Японія підписали ряд угод про початок спільних розробок. У 2003 р. кабінет міністрів Японії прийняв постанову «Про створення системи ПРО та інші заходи». Змінено принципи про обмеження на експорт озброєння для обміну необхідними технологіями із США; ухвалено закон про дозвіл військового використання космічного простору [7, с. 49].

Основною перешкодою залишається 9 стаття конституції, за якою, Японія не має права збивати ракети, спрямовані у бік інших держав. Так, неможлива ефективна співпраця із США. У квітні 2007 р. прем'єр-міністр С. Абе заснував Раду щодо перетворення юридичної бази для вивчення можливостей співвідношення політики Японії у сфері безпеці з конституційними положеннями. В 2007 р. пройшли випробування системи ПРО, яка й досі удосконалюється [16, с. 24].

Важливим завданням Японії стала участь у колективній безпеці. У Білій книзі з оборони Японії 2013 р. говориться: «міжнародне право дозволяє державам брати участь в колективній обороні шляхом застосування сили для відбиття атаки на союзні держави. Проте це виходить за рамки політики мінімальної необхідної оборони і вважається неприйнятним для Японії». Проте в Білій книзі 2014 р. зазначається зміна обстановки навколо Японії, як причина перегляду підходу до питання участі в колективній обороні [9; 10].

Це пов'язано з рішенням кабінету міністрів від 1 липня 2014 р. про нове трактування 9 статті. Проголошено право Японії на участь в захисті своїх союзників у разі військової агресії. Незважаючи на обмеження, це був переломний момент для Японії в умовах пацифізму. Така заява і підписання у 2015 р. третьої редакції «Керівних принципів японо-американської співпраці в області оборони» стали демонстрацією наміру Японії повноцінно

брати участь в операціях колективної оборони [15].

Висновки. С. Абе просуває політику «нормалізації» Японії, кінцева ціль якої – перегляд діючої конституції, що до недавнього часу було неможливо. Згідно з 96 ст. Конституції Японії, внесення правки можливе за умови 2/3 голосів в обох палатах і більшості у всенародному референдумі [6, с. 18-20].

З нестримно зростаючою загрозою з боку КНДР в 2016-2017 рр. і виборами в палату представників в жовтні 2017 р., в результаті яких 284 з 465 місць представлено ЛДП, створюються умови «комфортної супер-більшості» для подальших дій прибічників перегляду конституції та відмови від принципу пацифізму.

Список використаної літератури:

1. Алиев Р.Ш. Внешняя политика Японии в 70-х-начале 80-х годов (теория и практика). М.: Наука, 1986. – 311 с.;
2. Елкин М.Е. Место и роль японо-американского военно-политического союза в концепции «комплексного обеспечения национальной безопасности Японии». – Вестник Томского государственного университета № 417, 2017 – С. 54–57.;
3. Конституція Японії // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=37>;
4. Кузьминков В.В. К вопросу о новых аспектах системы обеспечения национальной безопасности Японии / Актуальные проблемы современной Японии, вып. 30. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2016. – С. 27-39.;
5. Нелидов В.В. Полвека японо-американскому Договору безопасности: некоторые итоги и перспективы / Япония в Азиатско-Тихоокеанском регионе. – М.: Вост. лит., 2009. – С. 72–91.;
6. Павлятенко В. Н. Внутренние и внешние аспекты оборонной политики кабинета Синдзо Абэ / Актуальные проблемы современной Японии. Вып. 28. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2014. – С. 15-30.;

7. Сенаторов А.И. На пути к освобождению от ярлыка страны «одинокого пацифизма» / Актуальные проблемы современной Японии. Вып. 20. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2004. – С. 32-61.;
8. Стрельцов Д.В. Япония в поисках новой глобальной роли. – М.: Наука. Восточная литература, 2014. – 304 с.;
9. Defense of Japan (Annual White Paper) 2013 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2013.html;
10. Defense of Japan (Annual White Paper) 2014 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2014.html;
11. Japan-U.S. Security Treaty 1960 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/1.html>;
12. Midfrod P. Rethinking Japanese Public Opinion and Security: From Pacifism to Realism? – Stanford University Press, 2011. – p. 272.;
13. The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation 1978 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mod.go.jp/e/d_act/anpo/19781127.html;
14. The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation 1997 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/guideline2.html>;
15. The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation 2015 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mod.go.jp/e/d_act/anpo/shishin_20150427e.html;
16. Sakaki A. Japan's Security Policy: A Shift in Direction under Abe? – Berlin: RP 2, 2015. – 35 p.;
17. William C. Middlebrooks Jr. Beyond pacifism: Why Japan should become a “normal” nation. – Westport, Connecticut, London.: PSI Reports, 2008. – p.155.

Ponomarenko V. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Evolution of the Pacifism Principle in Foreign Policy of Japan

Pacifism principle was proclaimed in Japanese constitution; hence it lies in the basis of law, society and politics. It has overcome a great row of changes throughout 50 years of its existence. The main reason of this is development of Japanese international role from a weak dependent country, to one of the most powerful states in the world.

Because of constant rising confrontation between the USA and the USSR, post-war Japan couldn't be left aside. During the Cold war Japanese military power was renewed along with development of Japanese-American cooperation in security. But still, at this period Japan was totally dependent on American forces and actually unable to defend itself.

The situation has changed drastically in the post-bipolar epoch, when Japan began to realize itself as an independent and influential state, which is responsible not only for own security, but obsesses international duties as well. From this time on Japan was trying gradually move away from absolute pacifism and expand own abilities due to changing world threats. As a result, from 1991st till nowadays there are two main branches of Japanese security policy: 1) its aiming to fully take part in collective defense operations; 2) building together with the USA a missile defense system. Article 9 of Japanese Constitution contradicts with both projects and generally constrains Japan's actions on the international stage. As a result, a lot of changes in legislation and interpretation of the article have already been made and nowadays there is even a perspective of abolishment of the pacifism principle in Japan.

Key words: *pacifism, Japan, constitution, Pacific Rim, Self-Defense Forces.*

*Рекомендовано до друку
к. політ.н , доцентом Покасем М. С.*

Стаття надійшла в редакцію 12.02.18

Лежняк К.Б.

**РАЗВИТИЕ ОТНОШЕНИЙ
МЕЖДУ КНДР И ЯПОНИЕЙ ПОСЛЕ
ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ В КОНТЕКСТЕ
РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ
ПОХИЩЕННЫХ ЯПОНЦЕВ**

В статье освещен вопрос о похищенных в 70-ых годах Северной Кореей японцах, который представлен как одна из многих до сих пор не решенных проблем в отношениях между Японией и КНДР, а также состояние его решения на данный момент.

Ключевые слова: Северная Корея, Япония, международные отношения, похищения, кризис.

Постановка проблемы. В отношениях между КНДР и Японией всегда существовало много точек напряжения, и проблема похищенных японцев является одним из неизменных препятствий к установлению сотрудничества. Вопрос о похищенных людях поднимается всякий раз как представителям обоих государств удается снизить до переговоров друг с другом, и также, по изменениям в степени активизации в расследовании и решении этой проблемы можно отследить регулярное охлаждение и потепление в отношениях между странами. Учитывая, что Япония является одним из немногих государств, которые до сих пор так и не признали КНДР, поддерживать частые контакты на официальном уровне представляется сложной задачей. Поэтому, данный вопрос нередко используется как повод для японского правительства вступить в контакт с Пхеньяном и вести переговоры и на любые другие темы, обособлено от внимания США.

Анализ актуальных исследований и публикаций. Проблема развития внешнеполитических отношений между КНДР и Японией после Холодной войны и, в частности, проблема исчезновения людей, стала предметом исследования таких авторов как: Г. Громыко, А. Ланьков,

М. Крылов, Б. Кернер, Т. Дж. Питт, Мичими Мирануши и др.

Изложение основного материала.
Кратко об истории похищений.

В конце 70-ых, когда начались похищения людей, предположения о возможном вмешательстве северокорейских спецслужб в исчезновении граждан всячески отрицались. Во-первых, в самом факте исчезновения нет ничего необычного, люди пропадают каждый день по разным причинам, поэтому данной проблеме сначала не придавали особого значения. Во-вторых, сложно было проследить мотив подобных действий, ведь пропавшие не имели отношения ни к политике, ни к бизнесу, и были самыми обычными людьми (школьники, медсестры и пр.). Однако некоторая закономерность все же была: исчезновения происходили на побережьях в Западной Японии, жертвами были молодые люди до 30 лет*. В-третьих, японская интеллигенция, которая в то время была преимущественно левая и симпатизирующая Северной Корее, утверждала, что заявления об участии КНДР – всего лишь пропаганда со стороны правых [2]. К тому же, японское правительство опасалось касаться данной проблемы, не желая ухудшить отношения между странами.

Тем не менее, подозрения все же возникли, так как все чаще возле мест исчезновений замечали «подозрительных субъектов спортивного вида, которые говорили между собой вроде бы по-корейски» [2]. И, в конце концов, в 1992 году в ходе переговоров об установлении дипломатических отношений между Японией и КНДР была предпринята попытка впервые поднять вопрос о похищениях. Однако делегация от КНДР заняла жесткую позицию, отвергая все обвинения, и в демонстративном оскорблении покинула переговоры. Как результат – официальные дипломатические контакты прервались на несколько лет [3].

Однако, несмотря на изначально резкое отрицание собственной причастности со стороны северокорейской дипломатии, в сентябре 2002 года, в ходе

первого в истории визита японского премьер-министра (в то время это был Дзюньитиро Коизуми) в Пхеньян, тогдашний лидер КНДР Ким Чен Ир признал факт похищений, и заявил, что данные действия не были санкционированы высшим руководством страны и были совершены из-за опасности срыва операции. Также он отметил, что виновные уже понесли наказание (осуждены два сотрудника северокорейских спецслужб, Чан Бон Лим был приговорен к смертной казне, а Ким Сон Чоль – к 15-летнему заключению) [1]. Было подтверждено похищение 17 японцев, возврата 5 человек министр Коидзуми добился в ходе тех же переговоров, тогда как судьба остальных 12-ти все еще под вопросом. Северокорейская сторона утверждает, что они скончались, но данным заявлением не верит ни японская общественность, ни японские спецслужбы. Основанием для подобного недоверия может служить прецедент, когда останки покончившей жизнь самоубийством (согласно, опять-таки, утверждениям Пхеньяна) Ёкота Мэгуми были переданы в Японию, а последующий анализ останков показал, что они, скорее всего, принадлежали другому человеку [7].

Данный «жест доброй воли» со стороны Ким Чен Ира может показаться неожиданным и нелогичным, однако все же имел под собой определенную мотивацию. Пхеньян рассчитывал на формальное установление дипломатических отношений между КНДР и Японией. В свою очередь, дипломатические отношения позволяют увеличить объемы торговли с Японией, а также объемы гуманитарной помощи. И, что самое главное, северокорейское правительство надеялось на выплату компенсации за ущерб, который нанесла Япония Корею в годы колониального правления, аналогичную компенсацию, которую Япония уже предоставила Южной Корею, в 1965 году, когда с Сеулом были установлены дипломатические отношения. К настоящему времени объем компенсации исчислялся бы несколькими миллиардами долларов и стал бы значительным пополнением в бюджете одной из

беднейших стран мира. Поэтому Ким Чен Ир и признал факт похищений, рассчитывая, что данный жест будет оценен по достоинству и поможет нормализации отношений. Однако в действительности результат был прямо противоположным.

Японская общественность крайне негативно отреагировала на новость и начала давить на правительство, требуя возвращения похищенных и введения жесточайших санкций на КНДР. Также были окончательно подорваны позиции левых в Японии. И если жесткие санкции ввести японское правительство смогло, то вот с главным требованием возникают затруднения. Ведь, кроме того, что вести диалог с Северной Кореей всегда было сложно, не так-то и просто определить количество похищенных. Списки, которые предоставляют японцы и северокорейцы отличаются в числах, и ни одна из сторон не отступает от своей версии. Пхеньян считает, что проблема уже решена, ведь пять семей уже вернулись в Японию, а остальных нет в живых. Тогда как японская сторона не может определиться не только с числом похищенных (японские спецслужбы на данный момент представляют список в 459 человек) [6], но и кого считать таковым. Так, в число людей, возвратить которых Япония может потребовать у Северной Кореи, входят корейцы японского происхождения, попавшие в КНДР обманом, а также родственники похищенных, проживающие в Северной Корее [7].

Ситуацией недовольно и японское правительство. Японская общественность требует бойкота КНДР, и Япония, как демократическое государство, идет на поводу у публики, однако из-за этого страна на десятилетие самоустранилась из процесса переговоров, не было никаких возможностей ни поддерживать контакт с Пхеньяном, ни оказывать на него даже минимальное влияние. Как отметил в своей статье Андрей Ланьков, «японские представители за закрытыми дверями часто жалуются на то, что они оказались пленниками разбушевавшихся эмоций японского гражданского общества.

Помнится, один профессионально циничный японский специалист по проблемам международных отношений пожаловался мне: «С нашей политикой в отношении Северной Кореи случилось худшее из всего, что только может случиться с внешней политикой: ее взяли под контроль политические активисты и простые избиратели» [2].

Таким образом, попытки решить окончательно проблему похищенных затянулись на долгие годы, моменты небольшого продвижения сменялись периодами полного замораживания вопроса.

Одно из наиболее важных событий как в разрешении данного вопроса, так и в развитии отношений Япония-КНДР является визит в Пхеньян советника премьера Японии Исао Иидзимы в 2013 году. В ходе переговоров обсуждалась судьба оставшихся 8 человек, однако есть и более глобальное значение данного визита. Япония действовала по собственной инициативе, без ведома США и Республики Корея, что вызвало негативную реакцию у последних, таким образом показывая Вашингтону, что стремится к становлению ключевым и самостоятельным игроком в Азии и намерена преследовать собственные национальные интересы без постоянного покровительства со стороны США.

Влияние нынешней кризисной ситуации на решение проблемы.

Похищенные – заложники ситуации. На данный момент их возвращение на родину не представляется возможным. Также маловероятно, что внезапное потепление в отношениях между двумя Кореями и участие КНДР в зимних олимпийских играх как-то скажутся на переговорном процессе с Японией.

Таким образом, можно предположить, что проблема похищенных японцев не будет решена в ближайшее время, она будет служить рычагом давления со стороны КНДР. Учитывая, что похищения происходили в 70-ых, напрямую заинтересованные в возврате этих людей лица (родители, родственники) уже в возрасте 70-80-ти лет (либо их и вовсе нет в живых), то требовать возврата жертв

японцы могут у своего правительства исключительно из-за чувства справедливости. Ухудшает ситуацию также и кризис вокруг ядерного вопроса, а именно – ответные санкции Японии на ядерные испытания со стороны Пхеньяна. КНДР, в свою очередь, реагирует на это агрессивно и выражает непоколебимую бескомпромиссность в вопросах о каком-либо сотрудничестве [4].

Заключение. В результате имеется две позиции: Япония не может оставить проблему из-за давления общественных организаций, и, вместе с тем, не имеет эффективных средств для ее решения (стало очевидным, что применять санкции к КНДР практически бессмысленно); Северная Корея не хочет продолжать сотрудничество с Японией в расследовании по причинам, которые можно лишь предположить, не имея достоверных фактов. Очевидным представляется лишь желание Пхеньяна использовать данную проблему в целях влияния на принятие Токио выгодных для него решений. Однако, до сих пор достоверно неизвестно, для чего понадобилось КНДР похищать граждан другой страны. Вероятно, похищенные использовались как учителя японского для северокорейских разведывательных служб, а также как источники информации о родной стране. Некоторые же, скорее всего, и вправду были похищены из-за угрозы срыва разведывательной операции. Известно, что к практике похищения людей Северная Корея обращается довольно часто.

Список использованной литературы.

1. Громыко Г. Зачем КНДР похищает японцев? // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://vostalk.net/zachem-kndr-roxishhaet-yaponcev/>
2. Ланьков А. Похищение японки. Северная Корея в роли быка // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://republic.ru/world/pokhishchenie_yaponki-1107503.xhtml
3. Крылов М. Как Япония помирилась с Северной Кореей назло США

https://republic.ru/world/kak_yaponiya_pomirilas_s_severnoy_koreey-945958.xhtml

4. Премьер-министр Японии Абэ Синдзо и вице-президент США Майк Пенс договорились о продолжении давления на Северную Корею // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.nippon.com/ru/genre/politics/110772/>

5. Koerner B. Why North Koreans Were Kidnappers // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.slate.com/articles/news_and_politics/explainer/2003/08/why_north_koreans_were_kidnappers.html

6. List of the abducted by North Korea. National Policy Agency of Japan// [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.npa.go.jp/bureau/security/abduct/1ist.html>

7. Michimi Muranushi. RIPS Policy Perspectives No.10. North Korea's Abduction of Japanese Citizens: The Centrality of Human Rights Violation. January 2010, Research Institute for Peace and Security, Tokyo.

8. Pitt J. T. Room for Progress on the Japanese Abductees Issue With North Korea? // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://thediplomat.com/2017/09/room-for-progress-on-the-japanese-abductees-issue-with-north-korea/>

Summary

Lezhniak K. B. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov

The development of relations between the DPRK and Japan after the Cold War: in the context of solving the problem of abducted Japanese.

The following article describes the problem of abducted by North Korea Japanese citizens and its role in developing of cooperation between Japan and DPRK in modern times. After short overview of the issue, the history of the abductions is introduced. This question transformed into a real and often discussed political problem only more than 20 years after the abductions were committed, during the visit of Japanese PM to Pyongyang in 2002, when North Korean

leader Kim Jong-Il admitted that the crime had happened indeed (previously all accusations were denied). In addition, the visit of advisor of Japanese prime minister Isao Iijima in 2013 is highlighted as one of quite important moments both in developing of North Korea-Japan relations and making progress in solving the issue, because Japan managed to seize the initiative in the region and negotiate with Pyongyang about the last of the abducted.

Role of Japanese society on the process is also mentioned as unfortunately destructive as it binds hands of the government in the field of choosing political means for investigation of the abducted case. Another problem, that is slowing down the process, are Japanese sanctions on North Korea for its nuclear tests and aggressive and uncompromising position that has been taken by the DPRK.

As a conclusion, modern state of the problem is presented, as are the reasons why this question is unlikely to be resolved in the near future. The abducted are hostages to the current situation and it's highly possible that they will remain a leverage on Japan.

Key words: North Korea, Japan, international relations, abductions, crisis.

*Рекомендовано к печати –
ведушим сотрудником Центра
исследований японского языка и культуры
ОНУ – Великой О.В.*

Статья поступила в редакцию 10.03.2018

Прохорова В. Г.

ПРИДНІСТРОВСЬКИЙ КОНФЛІКТ ТА КОНФЛІКТ НА СХОДІ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ СПІЛЬНИХ РИС

У статті виокремлено спільні риси розвитку конфліктів на сході Молдови та України з утворенням невизнаних республік (ПМР та ДНР/ЛНР), роль та вплив Російської Федерації на врегулювання конфліктів в обох державах. Проаналізовано думки експертів щодо імовірності вирішення конфлікту на Донбасі за придністровським сценарієм.

Ключові слова: конфлікт, Придністров'я, ДНР/ЛНР, Росія, Україна, Молдова.

Постановка проблеми. Історія Придністровського конфлікту має багато спільних рис із сучасними подіями на сході України, зокрема в тому, що серед основних причин обох збройних конфліктів представники сепаратистських регіонів називають «ігнорування інтересів російськомовного населення» [15].

На важливість для України враховувати досвід Молдови вказували такі вчені та експерти, як Є. Єнін, В. Кулик, І. Максименко, Г. Перепелиця, А. Філіпенко та інші.

Метою статті є виокремлення спільних рис, що визначають початок та розвиток конфліктів в Молдові та Україні; визначення перспектив врегулювання ситуації в Україні за придністровським сценарієм.

Як і Придністров'я, Донецька та Луганська області є регіонами України, де майже 77 % населення вважало російську мову рідною [18]. Населення цих регіонів України завжди було близьким до Росії культурно, як і населення Придністров'я. Саме тому, у Молдові прийняття офіційним Кишинівом закону про обов'язковий перехід на молдавську (точніше на

румунську з латинським правописом) мову, за недотримання якого передбачалася адміністративна відповідальність, мало підстави для масових протестів російськомовних жителів Лівобережжя. Подібний крок був застосований і український урядом, який скасував існуючий закон «Про засади державної мовної політики», за яким російська мова мала особливий статус в російськомовних регіонах України. Відтак, офіційною мовою в Україні визнавалася лише українська, що викликало невдоволення більшості населення східних областей [2]. Спільним є також той факт, що мовне питання стало інструментом для реалізації геополітичних інтересів зовнішнього актора - Російської Федерації. Яскравим свідченням цього стали слова міністра закордонних справ Російської Федерації Сергія Лаврова, який сказав, що «кровопролитний конфлікт» на Донбасі почався після того, як в Україні «в результаті державного перевороту (повалення влади В. Януковича 21-22 лютого 2014 року) до влади прийшли націоналісти, які почали наступ на все російське» [10].

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Аналізуючи процес розвитку Придністровського конфлікту і конфлікту на Сході України, варто визначити роль Кремля, який прагне зберегти свій вплив на обидві країни і не дозволити їх подальшого зближення з європейськими державами і організаціями. Саме з цією метою, на думку українських вчених Г. Перепелиці [12], Г. Мокрушиної [2], М. Плаксенко [13].

Виклад основного матеріалу. Росія застосовує заходи, які породжують нестабільність в Молдові та Україні (збройне втручання, підтримка конфлікту, розпалювання сепаратизму, активна участь в процесах врегулювання обох конфліктів, агресія й анексія Криму, гібридна війна на Донбасі). Наприклад, у Придністровському конфлікті Москва підтримувала сепаратистські настрої політичних керівників Придністров'я, а також надавала їм неформальну військову підтримку у боротьбі проти центральної влади за рахунок присутності 14-ї російської армії на території ПМР. Варто зазначити, що на

території придністровського регіону Молдавської Республіки все ще зберігаються збройні сили, підконтрольні Росії у складі Оперативної групи російських військ в Придністровському регіоні та підрозділів, які охороняють склади боєприпасів, що і досі відіграє виняткову роль у загостренні придністровського питання [13, с.235]. Москва надала їм статус миротворчих сил і відмовляється від будь-яких спроб виведення російських військ з території Придністров'я або заміни їх на міжнародний формат.

Події в Україні розвивалися за подібним сценарієм. Конфлікт на Донбасі почався з проросійських, сепаратистських мітингів в Харкові, Одесі, Дніпропетровську, і звичайно ж в Донецьку, Луганську, де вони зуміли перерости у справжній збройний виступ із захопленням і утриманням адміністративних будівель, інфраструктурних об'єктів, будівель місцевих силових органів і інших ключових пунктів. Також відкритий кордон з Росією, який один з лідерів ДНР прямо назвав «питанням нашого виживання» можна вважати одним із чинників, які сприяли ескалації ситуації в самопроголошених Донецькій і Луганській народних республіках, куди з травня з РФ почали надходити добровольці, а пізніше зброя [9].

Як і в Придністров'ї, так і на сході України активну участь у бойових діях приймали так звані козаки Тираспольського козачого округу під егідою донських козаків у ПМР та ті ж донські козаки у самопроголошених ЛНР/ДНР [6, с.154]. Щоправда, у конфлікті на сході України донські козаки потрапили в опалу уряду ЛНР/ДНР і були затримані [4].

І в Молдові, і в Україні Росія наполягає на своєму статусі спостерігача і посередника в конфліктах, розробляє і примушує підписувати плани щодо їх врегулювання, а також обмежує можливості міжнародної спільноти відігравати активнішу роль у врегулюванні.

Саме ідеї Москви лежать в основі документів, спрямованих на припинення вогню і врегулювання конфліктів в

Республіці Молдова і в Україні. І Угода "Про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в придністровському регіоні Республіки Молдова», підписана 21 липня 1992 року, і Мінські угоди від 12 лютого 2015 р. передбачають певні спільні положення. По-перше, припинення вогню, відведення військ і важкого озброєння, створення Зони безпеки і спеціального органу для контролю над ситуацією у регіонах – Об'єднана контрольна комісія (ПМР) і Трестороння контактна група (Україна). По-друге, можливість ведення адміністративно-господарської діяльності для ПМР та ЛНР/ДНР, забезпечення доступу міжнародної гуманітарної допомоги, а також відведення іноземних збройних сил, відмова від блокади непідконтрольних територій [14; 17].

Але Придністровський конфлікт так і не було врегульовано, незважаючи на те, що бойові дії між військами Молдови і збройними формуваннями самопроголошеної ПМР завершилися, і до сьогодні він знаходиться в «замороженому стані». Про небезпеку повторення цього сценарію українські експерти стали говорити одразу після підписання Мінських домовленостей.

Прихильники Мінських угод вважають, що це єдиний дієвий варіант врегулювання конфлікту на Донбасі. На думку західних політиків, зокрема, А. Меркель, саме в укладанні Мінських угод і знаходиться ключ до вирішення проблеми України, тобто проблема не в самому підписанні, а у виконанні положень цієї угоди [3]. Так само, Мінські домовленості, за словами К. Волкера, дозволяють робити дві корисні речі: зберігають дію санкцій щодо Росії до тих пір, поки угоди не будуть виконані, і допомагають європейцям відігравати важливу роль в процесі врегулювання [5]. Джон Гербст вважає, що Мінський процес, якщо розуміти його правильно, необхідний, щоб зупинити Москву на Донбасі [11].

Критики ж виступають із побоюваннями, що після підписання Мінських угод, які сприяли деескалації конфлікту в Донбасі, можливе

«заморожування» конфлікту. На думку заступника голови Адміністрації президента України К. Єлісеєва, Москва реалізує на Донбасі придністровський сценарій, що підтверджує впровадження зони російського рубля, визнання документів ДНР /ЛНР, експропріація українських підприємств та ін. [1]. Про реалізацію Кремлем придністровського сценарію на Донбасі ще в минулому році заявляв і радник президента України, директор Національного інституту стратегічних досліджень НАН України В. Горбулін. Він наводить як приклад спроби вирішення обох конфліктів за допомогою мирних планів – в 2005 році Молдова, Придністров'я, Росія, Україна, ОБСЄ (США і ЄС як спостерігачі) дали старт формату «5+2», українським аналогом якого є «Нормандська четвірка» (Німеччина, Росія, Україна і Франція). Відразу після цього парламент Молдови приймає закон про основні положення особливого правового статусу Придністров'я. Документ один в один схожий на закон про особливий статус Донбасу, який Верховна Рада прийняла восени 2014 року. Як і Донбасу, Придністров'ю гарантується вільне використання російської та національних мов, право встановлювати зовнішні контакти з Росією в економічній, науково-технічній та гуманітарній сферах [16].

Слід також зазначити, що багато українських політиків і експертів стали розглядати «заморожування» конфлікту за «придністровським сценарієм» як кращу альтернативу в порівнянні з відновленням повномасштабних бойових дій або вирішенням проблеми шляхом надання особливого статусу Донецькій і Луганській областям, так як з'являється можливість уникнути гірших наслідків, пов'язаних з продовженням бойових дій. Крім того, це дозволить Україні в найближчій перспективі заощадити ресурси, витрачені на утримання неконтрольованих регіонів [19]. Зрештою, такий стан речей дозволить зосередитися на вирішенні внутрішніх проблем, побудові конкурентоспроможної економіки, створення боєздатної армії, підготовці власного плану мирного врегулювання тощо.

Але в той же час, противники «заморожування» конфлікту наполягають на тому, що конфлікт на Донбасі залишиться дієвим важелем впливу Росії на Україну, який може проявлятися у формі військових провокацій або політичного шантажу. Також наголошується, що неврегульованість конфлікту ускладнить реінтеграцію Донбасу. Крім того, невирішений конфлікт може спровокувати гострі соціальні та політичні суперечності навколо можливих шляхів його врегулювання – починаючи із застосування зброї, завершуючи відділенням сепаратистських утворень. Ще одним важливим викликом, з яким доведеться зіткнутися Україні - це контрабанда товарів, зброї, наркотиків на непідконтрольній території. Прикладом цього є контрабанда на Донбасі після початку блокади з боку громадських активістів [7].

Що стосується можливості повторення «придністровського сценарію» на Сході України, політологи відзначають, що унікальність війни в Донбасі робить його менш реалістичним: на відміну від придністровського конфлікту, ситуація в Донбасі є більш інтернаціоналізованим конфліктом, тому що санкції США і ЄС проти Росії пов'язані саме з конфліктом на Сході. Як наслідок, «заморожування» поки не відповідає інтересам Росії. У свою чергу, невирішеність української кризи заважає багатьом міжнародним гравцям розвивати співпрацю з Росією. Крім того, якщо в інших «заморожених» конфліктах лінія розмежування відповідає географічним, адміністративним або етнічним кордонам, то на Донбасі ця лінія сформувалася в результаті бойових дій. Відповідно, заморозити цей конфлікт буде непросто, оскільки багато родин мають родичів, які опинилися по різні боки лінії розмежування. Однак, українські експерти зауважують, що у 2018 році поступове «заморожування» конфлікту, тобто перетворення Донбасу на своєрідний еквівалент частково Нагірного Карабаху, частково Придністров'я – найбільш вірогідний варіант подальшого розвитку подій [8].

Висновки. Отже, розпалюючи локальні конфлікти Російська Федерація прагне зберегти свій вплив на країни пострадянського простору, повернути собі статус світової держави. Придністров'я, і ДНР/ЛНР, є по суті буферними територіями, покликаними підтримувати нестабільність у відносно молодих країнах та обмежувати їхні можливості щодо прискореної трансформації й прилучення до Заходу. Утворення Придністров'я і ДНР/ЛНР розділяє майже чверть століття. І незважаючи на те, що розвиток подій у цих сепаратистських утвореннях має фактично один і той же сценарій, конфлікт на Донбасі має дещо інший шлях розвитку, що зумовлює необхідність розробки свого комплексного плану врегулювання з урахуванням унікальності цього конфлікту.

Список використаної літератури:

1. Russia implementing "Transnistrian scenario" in Donbas – Ukraine's presidential staff; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unian.info/politics/1843589-russia-implementing-transnistrian-scenario-in-donbas-ukraines-presidential-staff.html>;
2. Transnistria and Donbass: Historical Parallels and Possible Similar Scenarios for the Future; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.counterpunch.org/2017/01/13/transnistria-and-donbass-historical-parallels-and-possible-similar-scenarios-for-the-future/>;
3. Ангела Меркель: проблема не в Минских соглашениях, а в том, как они выполняются; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.golos-ameriki.ru/a/merkel-putin-met-in-sochi/3836415.html>;
4. Боевики —ДНР| проводят задержания —российских казаков| – МВД [Электронний ресурс] // ZN.UA. – 7 мая 2015. – Режим доступа: http://zn.ua/WORLD/boeviki-dnr-provodyat-zaderzhaniya-rossiyskih-kazakov-mvd-175308_.html;
5. Волкер: Минские соглашения «попали в порочный круг»; [Електронний ресурс] –

- Режим доступу: <https://www.vesti.ru/doc.html?id=2935539/>.
6. Гросул В. История Приднестровской Молдавской Республики. Т.2. /В. Я. Гросул. – Тирасполь: Риопгу, Приднестровский Государственный Университет имени Т. Г. Шевченко, 2001. – 448 с.
  7. Дірява блокада: нелегальну торгівлю з ОРДЛО викоринити поки не вдалося; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>.
  8. Как Карабах и Приднестровье: эксперты о сценариях для Донбасса в 2018 году; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-42633137>.
  9. Как начиналась война на востоке Украины; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.opendemocracy.net/od-russia/andrei-portnov/kak-nachinalas-voina>.
  10. Лавров: Причина конфликта на Донбассе – притеснение русскоязычных граждан; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gordonua.com/news/war/lavrov-prichina-konflikta-na-donbasse-pritesnenie-russkoazychnyh-grazhdan-102760.html>;
  11. Минские соглашения пора отправить на слом против Сейчас не время разрушать Минские соглашения; [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cripo.com.ua/print.php?sect_id=1&aid=214786;
  12. Перепелица Г.Н. Конфликт в Приднестровье (причины, прогноз развития и проблемы урегулирования). – К.: Стилос, 2011. – 148с.;
  13. Плаксенко М. Л. Роль та інтереси Росії в урегулюванні Придністровського конфлікту / Національний інститут стратегічних досліджень // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №3(8). – С.233-239.;
  14. Полный текст Минских соглашений; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ria.ru/world/20150212/1047311428.html>;
  15. Приднестровский конфликт: как все начиналось; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://expert.ru/2014/03/2/kak-nachalsya-pridnestrovskij-konflikt/>;
  16. Российские сценарии для Донбасса: от второго Приднестровья до медленной

аннексии // [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<https://www.segodnya.ua/politics/rossiyskie-scenarii-dlya-donbassa-ot-vtorogo-pridnestrovyua-do-medlennoy-anneksii-1007256.html>;

17. Соглашение о принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в Приднестровском регионе Республики Молдова // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.peacekeeper.ru/ru/?module=pages&action=view&id=89>;

18. Українці говорять обома мовами. Росіяни – однією // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.obozrevatel.com/news/2007/3/27/162706.htm> ;

19. Через четверть века: является ли приднестровский сценарий решением для Донбасса // [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<https://apostrophe.ua/article/world/europe/2017-03-05/cherez-chetvert-veka-yavlyatsya-li-pridnestrovskiy-stsenariy-resheniem-dlya-donbassa/10691>.

Стаття надійшла в редакцію 01.02.2018.

Prokhorova V. G. - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov. The Transnistrian conflict and conflict in eastern Ukraine: analysis of similarities

The article outlines the common features of the development of local domestic conflicts on the east of Moldova and Ukraine with the formation of unrecognized republics (PMR and DPR / LNR), the role and influence of Russian Federation on the settlement of the conflicts in both states. The article gives analysis of experts' opinions on the effectiveness of the Minsk agreements and the probability of resolving the conflict in the Donbass according to the Transnistrian scenario.

Key words: *conflict, Transnistria, DPR / LNR, Russia, Ukraine, Moldova.*

Рекомендовано до друку – ст. викл., к.політ.н. Максименко І.В.

Кусик Л. С.

**ДОКТРИНАЛЬНІ ОСНОВИ
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США
У 1940 - 1980-х РОКАХ**

В дослідженні шляхом порівняльного аналізу простежено основні тенденції розвитку доктринальних основ зовнішньої політики США в 40 – 80-х роках ХХ століття.

Ключові слова: США, доктринальні основи, еволюція, зовнішня політика.

Постановка проблеми. Темою цієї роботи є доктринальні основи зовнішньої політики США в 1940 – 1980-х роках. Актуальність теми підтверджується тим, що на сьогодні вкрай важливо зрозуміти тенденції розвитку зовнішньополітичної діяльності США на міжнародній арені. Аналіз процесу еволюції доктринальних основ зовнішньої політики США дозволить знайти закономірність у зміні вектору зовнішньої політики, скласти прогноз подальшого розвитку зовнішньополітичного курсу та передбачити подальші дії уряду США на міжнародній арені.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Публікації, які надають детальну інформацію досліджень доктринальних основ даного періоду, це монографія М. Бешлоса «Наші документи: 100 найбільш важливих документів з Національного Архіву США. Доктрина Трумена» [9], монографія Х. Мейертйонса «Доктрини національної безпеки США - оцінка з точки зору міжнародного права» [12], роботи А. Шлезінгера «Цикли американської історії» [8] та Е. Іваняна «Білий Дім: президенти та політика» [5]. Ці публікації дозволили оцінити діяльність президентів США Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді, Л. Джонсона, Р. Ніксона, Дж. Форда, Дж. Картера та Р. Рейгана з різних точок зору, а також простежити тенденції в еволюції доктринальних основ США.

Метою статті є виявлення еволюції

доктринальних основ зовнішньої політики США. Таким чином, можна виділити наступні завдання: 1) охарактеризувати перші післявоєнні доктрини США, проаналізувати зовнішньополітичний курс Г. Трумена та Д. Ейзенхауера, а також різні документи періоду початку «холодної війни»; 2) охарактеризувати Дж. Кеннеді та Л. Джонсона як політичних діячів, позначити їх роль у зміні вектору зовнішньої політики США і формуванні нових доктрин США; 3) охарактеризувати особливості президентства Р. Ніксона, Дж. Форда, Дж. Картера та Р. Рейгана;

Із закінченням Другої світової війни на перший план післявоєнного світоустрою вийшли національні інтереси колишніх країн - союзниць по антигітлерівській коаліції. Особливо не збігалися інтереси країн, які володіли найбільшими сферами впливу на період закінчення Другої світової війни, – це СРСР та США. Безумовно, що без спільних дій і чималих жертв цих двох «наддержав» того часу, перемога була б недосяжною метою. Однак, дві країни, які внесли в переможний результат Другої світової війни величезний внесок, зіткнулися з необхідністю забезпечити для себе найбільш вигідний розклад сил не тільки в післявоєнній Європі, а й в усьому світі в цілому. Міжнародна обстановка після Другої світової війни створила сприятливі умови для конфронтації національних інтересів СРСР та США. Спроби утримати і розширити свою сферу впливу створили необхідність використання США нових інструментів зовнішньої політики. Економічна допомога країнам - союзникам, військовий тиск та психологічний вплив стали основними принципами доктрини Трумена, які мали збільшити політичний тиск на СРСР з боку США [11, с. 84]. Протягом 40-50-х років градус напруги зростав все більше і більше. Кілька разів військові підрозділи СРСР та США були приведені в бойову готовність. Можна сказати, що претензії І. Сталіна на перегляд кордонів в Європі та Азії й режиму Чорноморських проток, зміна режиму управління колишніми італійськими колоніями в Африці, а також промова У.

Черчилля у Фултоні в березні 1946 року із закликом захистити всіма можливими засобами західний світ від «поширення впливу СРСР», стали поштовхом до початку Холодної війни: самого глобального протистояння двох наддержав – США та СРСР [11, с. 87].

Зовнішньополітична обстановка між СРСР та США після приходу до влади Дж. Кеннеді продовжувала загострюватися. Провал висадки в затоці Свиней на Кубі та операції із повалення режиму Фіделя Кастро за допомогою кубинських емігрантів в 1961 році, будівництво Берлінської стіни в 1961 році, Карибська криза 1962 року, вступ США у війну в Лаосі та Південному В'єтнамі в 1965 році, продовжували збільшувати градус напруженості між двома наддержавами. При цьому, в довгостроковій перспективі, цей період заклав основи для розвитку нових відносин в сфері міжнародної політики. Своім головним завданням Дж. Кеннеді вважав розрядку напруженості між Заходом і Сходом. Так, виступаючи на зустрічі у Вашингтоні в червні 1963 року, він закликав до розриву «порочного і небезпечного кола» Холодної війни та навіть оголосив про майбутню нову зустріч для укладання угоди про заборону випробувань ядерної зброї [3, с.173].

Період Кеннеді – Джонсона характеризується частою зміною характеру зовнішньої політики. Зростаючий градус напруженості в глобальній конфронтації СРСР та США досяг свого піку. Не вдала висадка на Playa-Hiron, численні замаху на Фіделя Кастро, наростаюча гонка озброєнь, будівництво Берлінської стіни – всі ці події призвели до того, що багато дослідників називають «апогеєм Холодної війни» – Карибської кризи. Під час Карибської кризи весь світ стояв на межі ядерного знищення. Цей період історії став першою реальною загрозою ядерної війни. Але завдяки політичній гнучкості керівників СРСР та США, цю проблему вдалося вирішити шляхом мирних переговорів. Після цього напруженість почала спадати. В уряді США почали переважати концепції «мирного залучення» та «наведення мостів». Однак, після вбивства

Дж. Кеннеді, ситуація знову змінилася. Жорсткі принципи доктрин Джонсона та Манна, початок бомбардувань Демократичної Республіки В'єтнам і використання сухопутної армії США привели до того, що протистояння розгорілося з новою силою. Це призвело до різкого спаду популярності Л. Джонсона, через що він не став виставляти свою кандидатуру на президентських виборах 1968 року.

Наступним президентом США став Р. Ніксон, який мав вирішити виниклі зовнішньополітичні проблеми та «розрядити» все більш зростаючу холодну війну. Перемога республіканців на чергових виборах над кандидатом від демократів Х. Хемфрі була приписана громадській незгоді з політичним курсом демократів [6, с.190]. Р. Ніксон 20 січня 1969 року став 37-м Президентом США. Внутрішньополітична ситуація перебувала в кризі, країна відчувала серйозні соціальні невдоволення та хвилювання. Період президентства Р. Ніксона, Дж. Форда і Дж. Картера характеризується не одноманітністю, а частою зміною спрямованості вектора зовнішньої політики та її доктринальних основ. «Гуамська доктрина», як і сама зовнішньополітична діяльність Р. Ніксона, була першою доктриною часів холодної війни, яка давала можливість дійсно стабілізувати відносини із СРСР. Наступний Президент США, Дж. Форд, продовжив політику свого попередника. Доктрина Форда, або «Тихоокеанська доктрина», змістила основний вектор американської зовнішньої політики з Європи на Тихоокеанський регіон та Близький Схід, що дозволило поліпшити відносини із СРСР та підписати ряд важливих міжнародних договорів. «Позиція сили», яка була основою усіх минулих зовнішньополітичних доктрин, була замінена на політику «розрядки» і «політичного торгу». Але така розрядка міжнародної напруженості була припинена після приходу в Білий дім Дж. Картера. Доктрина Картера, або теорія «агресивного виклику», перекреслила майже всі успіхи, досягнуті в переговорах та підписанні домовленостей із СРСР. Після приходу

Картера, протиборство перенеслося не тільки на політичну арену, але й навіть мале своє відображення в різних соціальних сферах, наприклад, у спорті. Катастрофа під час операції «Орлиний кіготь», невдачі на політичній арені та непопулярна внутрішня політика призвели до того, що американський народ відмовив Картеру в довірі, і на виборах 1980 року переміг кандидат від партії республіканців – Р. Рейган.

Доктрина національної безпеки адміністрації Р. Рейгана представляла цілісну систему поглядів на американську зовнішньополітичну та оборонну стратегію, яка ґрунтувалася на неоконсервативних принципах. Основні положення доктрини, уявлення про цілі, завдання і методи здійснення американської політики в сфері національної безпеки, протягом всього восьмирічного терміну перебування при владі республіканської адміністрації Рейгана, залишалися незмінними і базувалися на теорії «миру через силу» [13]. Закладені доктриною Рейгана підходи і принципи, розроблені з урахуванням традиційних геополітичних інтересів США, надовго пережили адміністрацію Рейгана, й до сих пір істотно впливають на формування зовнішньополітичної та оборонної стратегії США.

Підводячи підсумки, можна сказати, що на матеріалі доктринальних основ зовнішньополітичної діяльності США в 40 - 80-х роках можна виявити їх певну еволюцію. Матеріал дозволяє охарактеризувати цей процес, розкрити його ключові зміни, проаналізувати причини та наслідки. Сам процес трансформації доктринальних основ в 40 – 80-х роках можна розділити на 3 етапи.

Перший етап включає в себе перші післявоєнні доктрини і починається відразу по закінченні Другої світової війни та приходу до влади президента США Г. Трумена, а пізніше – Д. Ейзенхауера. Головною метою цих президентських доктрин в другій половині 40-х років стало збереження своєї присутності на звільнених територіях. Спроби утримати та розширити сферу впливу сформували необхідність в створенні нових інструментів зовнішньої

політики і перегляду існуючої доктрини США. Економічна допомога країнам - союзникам, військовий тиск та психологічний вплив стали трьома основними точками тиску на СРСР з боку США та міцно закріпилися в першій післявоєнній доктрині.

Другий етап починається із приходом до влади президентів США Дж. Кеннеді та Л. Джонсона. Історичні документи даного періоду, який характеризується частою зміною характеру зовнішньої політики, допомогли більш детально охарактеризувати цих президентів, як політичних діячів, визначити їх роль у зміні вектору зовнішньої політики США і формуванні нових доктрин. Складність даного періоду підтверджується тим, що спочатку в уряді США переважали концепції «мирного залучення» і «наведення мостів». Проте, після вбивства Дж. Кеннеді, ситуація змінилася. Жорсткі принципи доктрин Джонсона і Манна, початок бомбардувань Демократичної Республіки В'єтнам та використання сухопутної армії США призвели до того, що протистояння СРСР та США розгорілося з новою силою.

Третій етап включає в себе президентства Р. Ніксона, Дж. Форда, Дж. Картера та Р. Рейгана. Даний період історії США характеризується частою зміною спрямованості вектора зовнішньої політики та її доктринальних основ. «Гуамська доктрина» Р. Ніксона була першою доктриною часів Холодної війни, яка давала можливість дійсно стабілізувати відносини із СРСР. Доктрина Форда змінила «позицію сили», яка була основою усіх минулих зовнішньополітичних доктрин, на політику «розрядки» і «політичного торгу». Але, після приходу в Білий Дім Дж. Картера, теорія «агресивного виклику» перекреслила майже всі успіхи, досягнуті в переговорах та підписанні домовленостей із СРСР. Закладені доктриною Р. Рейгана підходи до доктринальної основи зовнішньої політики США до сьогодні істотно впливають на формування сучасної зовнішньополітичної та оборонної стратегії США.

Висновки. Подальші дослідження

цієї теми дозволять не тільки зрозуміти причини та умови еволюції доктринальних основ зовнішньої політики США, але й провести аналогії із сучасним світом. Аналіз внутрішньополітичної ситуації в країні, національної ідеї та свідомості, традиційних напрямків зовнішньої політики США – все це є основою для аналізу, прогнозування та передбачення рішень сучасного уряду США на міжнародній арені.

Список використаної літератури:

1. Американцы: Демократический опыт / Пер. с англ., под общ. Ред. В.Т. Олейника. – М.: Прогресс – Литера, 1993. – 832 с.;
2. Дмитриев Б. Пентагон и Внешняя Политика США. – М.: Издательство ИМО, 1961. – 232 с.;
3. Дмитриев Б. США. Политики, генералы, дипломаты – М.: Издательство ИМО, 1971. – 350 с.;
4. Ибраев Г. М. Роль плана Маршалла в холодной войне против СССР: причины, цели и итоги // Молодой ученый. – 2016. – № 7.1. – С. 11-14.;
5. Иванян Э. А. Белый дом: президенты и политика. – М.: Политиздат, 1975.– 432 с.
6. Иванян Э. А. История США. – М.: ПРОФА, 2004. – 256 с.
7. Кокошин А. А. США в системе международных отношений 80-х годов: Гегемонизм во внешней политике Вашингтона. – М.: Международные отношения, 1984. – 304 с.
8. Шлезингер А. Циклы американской истории. – М.: Прогресс – Литера, 1992. – 685 с.
9. Beschloss M. Our Documents: 100 Milestone Documents from The National Archives. Truman Doctrine. – Oxford University Press, 2006. – P. 194-199.;
10. Brzezinski Z. Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981. – N.York: Straus, 1983. – 444 p.
11. Hook S. W. American Foreign Policy Since World War II. – Congressional Quarterly Inc., 2000. – 420 p.;
12. Meiertöns H. The Doctrines of US Security Policy – An Evaluation under

International Law. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 301 p.

13. New American Nation: Doctrines by Marc Jay Silverstone [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://www.americanforeignrelations.com>

14. Presidential Documents Archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.presidency.ucsb.edu

Kusyk L.S. Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov The doctrinal Foundation of the US foreign policy in 1940-1980's

The work is focused on analyzing the doctrinal foundation of the US foreign policy in 1940-1980's. The relevance of this topic is confirmed by the fact that today the US is one of the most powerful actors in the international arena. Analysis of the shaping process of doctrinal foundations of the US foreign policy will help to understand and forecast the directions and goals of its modern foreign policy. This work researches the evolution of the doctrinal foundations of the US foreign policy in the 1940-80's. The very process of transformation of doctrinal foundations can be divided into 3 stages. The first stage includes the first post-war doctrines and begins immediately after the end of the Second World War. The main architects of new US policy were US President G. Truman, and later - D. Eisenhower. The main purpose of this policy was maintaining and expanding the sphere of influence in Europe right after the war. The second stage starts with beginning of the presidential terms of US Presidents John F. Kennedy and L. Johnson. The complexity of this period is confirmed by the fact that, at the first, the concept of "peaceful engagement" and "bridge building" prevailed in the US Government. However, after the assassination of J. Kennedy, the situation has changed. The third stage includes the periods of the presidency of R. Nixon, J. Ford, J. Carter and R. Reagan. This period of the US history is characterized by a frequent change in the direction of the foreign

policy vector and its doctrinal basis. Nixon doctrine was the first doctrine of the Cold War era, which made it possible to stabilize relations with the USSR. But after coming to power of J. Carter, the theory of "aggressive challenge" crossed out almost all the progress achieved in the negotiations with the USSR.

Key words: *ideology, doctrinal foundations, evolution, foreign policy.*

*Рекомендовано до друку – д. політ.н.,
професором Брусилівською О. І.*

Стаття надійшла в редакцію 21.06.2017.

Плотко В.Л.

**МІЖНАРОНИЙ СУД ТА АРБИТРАЖ У
ВИРІШЕННІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
СУПЕРЕЧОК ТА ВОЄНІЗОВАНИХ
КОНФЛІКТІВ**

Стаття присвячена аналізу шляхів мирного вирішення міжнародних спорів, суперечок, конфліктів та визначенню ролі міжнародного суду як спеціалізованого інституту у цих питаннях. Автором розглянуто нормативно-правову основу мирного вирішення міжнародних спорів, показано історію становлення міжнародного арбітражу.

Ключові слова: *політичний конфлікт, міжнародний спір, правові засоби вирішення конфліктів, міжнародний арбітраж, міжнародний суд.*

Постановка проблеми: У часи тісних міжнародних та міждержавних зв'язків все більшого значення набувають міжнародно-правові механізми вирішення міжнародних спорів та воєнізованих конфліктів.

Створений в 1946 р. Міжнародний суд (м. Гаага, Нідерланди) як головний судовий орган Організації Об'єднаних Націй, з початку свого заснування до 2017 року виніс 126 рішень з питань міжнародних спорів.

В 2017 р. у Міжнародному суді за даними Доповіді Суду до Генеральної Асамблеї ООН у судовому впровадженні було 19 справ: 1) Справа щодо проекту «Габчикова-Надьмарош» (між Угорщиною та Словаччиною); 2) Справа щодо озброєної діяльності на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди); 3) Справа щодо заходів, проведених Нікарагуа в прикордонному районі (Коста-Ріка проти Нікарагуа); 4) Справа щодо зобов'язання домовитися про доступ до Тихого океану (Болівія проти Чилі); 5) Справа про делімітацію континентального шельфу між Нікарагуа і Колумбією за межами 200 морських миль від нікарагуанського узбережжя (Нікарагуа проти Колумбії); 6. Справа про

передбачувані порушення суверенних прав і морських просторів в Карибському морі (Нікарагуа проти Колумбії); 7. Справа про делімітацію морських просторів в Карибському морі і Тихому океані (Коста-Ріка проти Нікарагуа); 8. Справа про зобов'язання, що стосуються переговорів, пов'язаних з припиненням гонки ядерних озброєнь і ядерним роззброєнням (Маршаллові Острови проти Індії); Справа про зобов'язання, що стосуються переговорів, пов'язаних з припиненням гонки ядерних озброєнь і ядерним роззброєнням (Маршаллові Острови проти Пакистану); 10. Справа про зобов'язання, що стосуються переговорів, пов'язаних з припиненням гонки ядерних озброєнь і ядерним роззброєнням (Маршаллові Острови проти Сполученого Королівства); 11. Справа про делімітацію морських просторів в Індійському океані (Сомалі проти Кенії); 12. Справа про суперечку про статус і використання вод Сілали (Чилі проти Болівії); 13. Справ про імунітети і кримінальне судочинство (Екваторіальна Гвінея проти Франції); 14. Справа про іранські активи (Ісламська Республіка Іран проти США); 15. Справа про сухопутний кордон в північній частині Ісла-Портільос (Коста-Ріка проти Нікарагуа); 16. Справа про перегляд рішення від 23 травня 2008 року по справі, що стосується Суверенітету над островами Педра-Бранка / Пулау Бату дорогами, Міддл-Рокс і Саут-Леджено (Малайзія / Сінгапур) (Малайзія проти Сінгапуру); 17. Справа про заяву про перегляд рішення від 23 травня 2008 року по справі, що стосується Суверенітету над островами Педра-Бранка / Пулау Бату дорогами, Міддл-Рокс і Саут-Леджено (Малайзія / Сінгапур) (Малайзія проти Сінгапуру); 18. Справа Джадхава (Індія проти Пакистану); 19. *Справа про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Україна проти Російської Федерації)*

Перелік справ суду вказує на намагання держав віднайти мирне вирішення як територіального, так і адміністративного і політичного спору з

метою попередження розгортання широкомасштабних військових дій, недопущенні відкритої форми війни.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Слід зазначити, що мирне вирішення міжнародних суперечок - галузь міжнародного права, принципи і норми якої визначають порядок врегулювання спорів між суб'єктами міжнародного права мирними засобами, без застосування сили [1, с. 5]. Але існування міжнародних інституцій вирішення територіальних та політичних спорів між державами є предметом аналізу політології, геополітики, історії. Вітчизняні та іноземні вчені-міжнародники (І. Бліщенко, В. Буткевич, Е. Пушмін, І. Броунлі, Г. Кельзен, Г. Мореллі та ін.) займались дослідженням засобів вирішення міжнародних спорів. Серед українських дослідників, проблеми розвитку шляхів вирішення міжнародних спорів є об'єктом аналізу таких авторів як М. Баймуратов, І. Білорус, О. Белова, О. Богдан, В. Василенко, І. Дмитриченко, С. Гландін, І. Караман, А. Ковальов, Б. Квятковська, А. Мовчан, С. Молодцов, О. Овлащенко, А. Суржин, та ін.

Метою даної статті є висвітлення історії розвитку та сучасної ролі міжнародного суду та міжнародного арбітражу у вирішенні спорів між державами.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що історія знає безліч прикладів того, як вирішувалися міжнародні спори. Дослідники визначили певні типи цього. Так, наприклад, А. Попков виділяє такі засоби мирного вирішення спорів між державами як :

- *погоджувальні засоби* (вони також визначаються, як дипломатичні). До них відносяться: переговори, добрі послуги та посередництво, обслідування та примирення);
- *правові засоби* (міжнародний арбітраж і міжнародний суд).

Так, переговори – визнані одним з найефективніших дипломатичних засобів врегулювання міжнародних спорів, який дозволяє виключити втручання третіх сторін у процес налагодження відносин. З недоліків цього засобу визначають

можливість здійснення тиску сильнішою стороною на слабшу.

Добрі послуги визначають як сукупність міжнародно-правових норм, що регулюють роботу третіх держав або міжнародних організацій. Діяльність норм спрямована на допомогу сторонам вступити у переговори, після чого місія підходить до кінця.

Посередництвом є участь третьої держави або міжнародної організації в мирному розв'язанні спору між державами.

Обслідування та примирення здійснюються слідчими комісіями міжнародного характеру, що утворюються при виникненні розбіжностей в оцінці фактичних обставин справи. Обслідування та примирення передбачаються міжнародними договорами та власне Гаазькою конвенцією. Саме вона є відліковою у формуванні мирних засобів вирішення конфліктів.

Історія створення інституту міжнародного арбітражу сягає XIX століття – століття що має назву «Віденської геополітичної епохи», яку розпочав Віденський конгрес 1814-1815 років. В цю епоху були проведені перші міжнародні конференції, запроваджено міжнародний дипломатичний протокол та церемоніал, прийнято першу Віденську Конвенцію про дипломатичні відносини.

У 1898 р. імператор Російської імперії Микола II виступив з пропозицією скликати міжнародну конференцію, ціль якої обмеження розвитку озброєнь, пом'якшення способів введення війни та поліпшення мирних способів у вирішенні суперечок між державами. Конференція проходила з 18 травня по 29 липня 1899 р. Участь у ній брали представники 26 держав (Росія, Османська імперія, Німеччина, Австро-Угорщина, Італія, Франція, Іспанія, Великобританія, Нідерланди, Бельгія, Швейцарія, Швеція, Данія, Болгарія, Сербія, Чорногорія, Греція, Португалія, Ліхтенштейн, Люксембург, Японія, Китай, Сіам, Персія, США, Мексика). Тоді було ухвалено низку конвенцій:

1. «Про мирне вирішення міжнародних суперечок»;
2. «Про закони й звичаї сухопутної війни»;

3. «Про застосування до морської війни почав Женевської конвенції 10 серпня 1864 року»,

а також 3 декларації:

1. «Про заборону на п'ятирічний термін метання снарядів і вибухових речовин з повітряних куль або за допомогою інших подібних нових способів»;

2. «Про незастосування снарядів, що мають єдиним призначенням поширювати задушливі або шкідливі гази»;

3. «Про незастосування куль, що легко розвертаються або сплющуються в людському тілі» [4, с. 14].

Конвенція про мирне вирішення міжнародних суперечок шляхом посередництва і третейського розгляду та Конвенція про закони та звичаї війни були розроблені російським депутатом професором Ф.Ф. Мартенсом, якого за вклад у роботи міжнародного арбітражу та розробку міжнародної системи вирішення суперечок назвали лорд-канцлером Європи. В першій – Конвенції про мирне вирішення міжнародних суперечок шляхом посередництва і третейського розгляду – йшлося, що в разі зіткнення інтересів держав, «перш ніж вдатися до зброї, звертатися, наскільки дозволять обставини, до добрих послуг або посередництва однієї або декількох дружніх держав» (ст.2) [4, с. 20]. У другій було запроваджено положення про правомірність ведення партизанської війни, а 6-8 частини преамбули цієї Конвенції названі «Декларацією Мартенса». Вона містила наступне положення: «Надалі до того часу, коли трапиться нагода видати більш повний звід законів війни, Високі Договірні Сторони вважають доречним засвідчити, що у випадках, не передбачених прийнятими ними постановами, населення і воюючі залишаються під охороною і дією основ міжнародного права, оскільки вони впливають з встановлених між утвореними народами звичаїв, із законів людяності та вимог суспільної свідомості». Фактично, Ф. Мартенса вважають засновником і першого інституту міжнародного арбітражу – Постійної палати Третейського Суду.

Але, не зважаючи на бажання мирного вирішення спорів, мета конференції 1899 р. не була досягнута, оскільки конвенції і декларації являли собою окремі акти, і держави могли самостійно вирішувати підписувати або не підписувати кожен з них. Як наслідок, Великобританія відмовилася приєднатися до декларації про заборону скидання вибухових снарядів з аеростатів; Китай, Туреччина та Швейцарія не підтримали конвенцію про сухопутну війну, а США і Великобританія відмовилися підписати декларацію про невикористання задушливих газів. Згода була досягнута лише за пунктами про мирний розгляд суперечок між державами та про морську війну.

У 1907 р. на II Гаазькій конференції, Конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів була викладена в новій редакції. Тепер участь взяли 44 держави (учасники першої конференції, а також держави Південної і Центральної Америки: Аргентини, Болівії, Бразилії, Венесуели, Колумбії, Парагваю, Перу, Уругваю, Чилі, Еквадору, Гаїті, Гватемали, Домініканської республіки, Куби, Нікарагуа, Панами, Сальвадору). Нова конференція переглянула конвенції, схвалені в 1899, і прийняла 10 нових, які стосувалися питань нейтралітету і права морської війни. Серед них: Конвенція про мирне вирішення міжнародних суперечок; Конвенція про обмеження в застосуванні сили при стягненні за договірними борговими зобов'язаннями; Конвенція про відкриття військових дій; Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни; Конвенція про права і обов'язки нейтральних держав і осіб у випадку сухопутної війни; Конвенція про становище ворожих торгових суден при початку військових дій; Конвенція про перетворення торгових суден у військові; Конвенція про постановку підводних мін, що автоматично вибухають від зіткнення; Конвенція про бомбардування морськими силами під час війни; Конвенція про застосування до морської війни основ Женевської конвенції (була замінена Женевською конвенцією 1949 роки); Конвенція про деякі обмеження в користуванні правом захоплення в морській

війні; Конвенція про заснування Міжнародної призової палати (не набрала чинності); Конвенція про права і обов'язки нейтральних держав у разі морської війни [4, с. 15].

Також, крім 13 пунктів, була прийнята Декларація про заборону метання снарядів і вибухових речовин з повітряних суден, але вона втратила свою актуальність, через відмову ратифікації з боку ряду держав.

Найголовнішою заслугою I та II Гаазьких Конференцій стало створення найстарішої організації для вирішення міжнародних спорів, яка отримала назву - Постійна Палата Третейського Суду. Правовий статус організації регулювався Конвенцією про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1899 р., яка потім стала основою Конвенції 1907. У ст. 41 говориться, що Постійна Палата Третейського Суду спрямована на полегшення можливості звернення без уповільнення до Третейського суду в разі суперечок, які не могли бути улагоджені дипломатичним шляхом.

Після невдачі Гаазьких Конференцій, статут Ліги Націй став наступним кроком у вирішенні міжнародних питань. Статут був укладений у 1918 р. і підписаний 44 країнами. Згідно зі статутом Ліги Націй її засновниками вважались держави-переможці у Першій світовій війні. Основні цілі, які переслідувала Ліга Націй полягали у запобіганні військових дій, врегулюванні суперечок між країнами шляхом дипломатичних переговорів, а також забезпеченні миру через співробітництво держав. Саме цей випадок був першим в історії, коли гарантом міжнародного порядку мала стати міжнародна організація. Ліга Націй планувала зберегти незалежність і територіальну цілісність держав, та гарантувала можливість звернення держав-учасників в арбітраж, у випадках неможливості самостійного вирішення спору.

Основними статтями статуту були:

Стаття 8, яка проголошувала необхідність обмеження національних озброєнь «до мінімуму, сумісного з національною безпекою і виконанням міжнародних зобов'язань, які накладаються спільним

виступом». Рада повинна була розробити план зменшення кількості озброєнь і висунути його урядам, у свою чергу члени Ліги Націй були відповідальними за обмін інформацією про рівень озброєння між собою.

Стаття 10 фіксувала принцип взаємної гарантії територіальної цілісності країн-членів Ліги Націй. Будь-яка війна чи загроза війни викликала з боку Ліги Націй заходи, «здатні дієвим чином забезпечити мир націй». Однак, чіткого порядку дій у випадку агресії стаття не передбачала.

Стаття 12 свідчила, що на держави-членів розповсюджувалась вимога не розпочинати війну, поки не мине три місяці від дня ухвалення спору міжнародним арбітражем, судом або Лігою Націй.

Стаття 16 надала право накладати санкції на державу, яка вчинила акт агресії. Усі члени Ліги Націй зобов'язані були розірвати торговельні і фінансові відносини з державою або державами-агресорами.

Стаття 22 встановлювала порядок управління колишніми африканськими володіннями Німеччини і арабськими територіями Османської імперії. Ідея полягала у тому, що більшість неєвропейських територій, що перебували під суверенітетом держав після Першої світової війни, були не в змозі самостійно керувати своїми територіями і Ліга Націй повинна була довірити опіку над ними «передовим націям світу» [4, с. 15].

Попри благі цілі, Ліга Націй не змогла виконати свого призначення. Одним з недоліків Ліги був той факт, що рішення Асамблеї і Ради приймалися одностайно. Винятком були лише 2 ситуації:

1. голосування з процедурних питань;
2. прийняття нових членів до Ліги Націй.

Саме у цих ситуаціях рішення приймалися кваліфікованою більшістю.

Ще одним недоліком був добровільний характер санкцій, вони не мали всеосяжний характер, були фактично добровільними, оскільки рішення мали характер рекомендацій.

І нарешті, особливо яскраво у напрямку невдач Ліга Націй проявила себе, коли у зв'язку з нападом Японії на Маньчжурію утворився небезпечний

осередок війни на Далекому Сході. Ліга націй діяла в цьому випадку так нерішуче, що японські агресори захопили Маньчжурію, не зустрівши опору [6, с.60].

Паризький договір про відмову від війни (Пакт Бріана – Келлога) - отримав свою назву за іменами ініціаторів – міністра закордонних справ Франції Арістіда Бріана і держсекретаря США Френка Келлога. Договір був підписаний 27 серпня 1928 р. представниками США, Великобританії, Канади, Австралії, Нової Зеландії, ПАС, Ірландії, Франції, Німеччини, Італії, Бельгії, Польщі, Чехословаччини, Індії, Японії. Пізніше до пакту приєднався СРСР і ще 48 держав, а до кінця 1928 р. приєдналися майже всі наявні до цього часу країни, не підписали договір лише: Швейцарія, Аргентина, Бразилія, Мексика, Колумбія, Саудівська Аравія [3, с. 30].

Ідея договору була підказана американським активістом Дж. Шотвеллом. 6 квітня 1927 р. Бріан звернувся до США із закликом укласти американо-французький договір про вічну дружбу, що забороняв би звернення до війни як до засобу національної політики, але вже наприкінці 1927 державний секретар США Ф. Келлог заявив, що укласти мирний договір тільки з Францією неможливо, потрібно щоб всі великі держави відмовилися від війни як знаряддя національної політики, шляхом приєднання до пакту.

Келлог офіційно представив проект документа 13 квітня 1928 р., в якому засуджувалася війна. У ст. 2 мова йшла про те, що сторони, які домовляються між собою визнають, що врегулювання всіх суперечок або конфліктів, якого б характеру або якого б походження вони не були, повинні завжди вирішуватися тільки мирними засобами [3, с. 40]. Але проект був недопрацьованим, бо в ньому, помилково, не обговорювались санкції проти ініціаторів війни.

Договір мав позитивне значення, у сенсі колективного проголошення державами «права на мир» і відмови від «наступальної війни» як «інструмента державної політики». Ідеалісти вважали, що війна- результат політики, яку здійснюють егоїстичні, жорстокі,

некомпетентні політичні лідери і підпорядкована їм влада [6, с.63].

Не зважаючи на масовість учасників, що підписали й ратифікували Паризький пакт, були виявлені його недоліки: відсутність гарантій і двозначність формулювань. Це підірвало його ефективність. Пакт не зміг перешкодити загостренню міжнародного стану і виникненню в подальшому Другої Світової Війни.

Ідея мирного вирішення спорів знайшла своє відображення і в Статуті ООН, підписаному 26 червня 1945 р. на заключному засіданні Конференції ООН і набув чинності 24 жовтня 1945 р., після ратифікації постійними членами Ради Безпеки ООН [5, с. 38].

Серед головних цілей було відзначено підтримку міжнародного миру та безпеки, розвиток дружніх відносин між націями на основі поважання принципу рівноправ'я і самовизначення народів, а також здійснення співробітництва для розв'язання міжнародних проблем. Згідно п. 1 ст. 1 Статуту міжнародні суперечки мають вирішуватися відповідно до принципів «справедливості і міжнародного права». Отже, статут ООН надає сторонам, свободу вибору у використанні мирних засобів для вирішення міжнародного спору.

Відповідно до ст. 33 Статуту ООН сторони, які беруть участь в суперечці, «повинні, перш за все, намагатися вирішити суперечку шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи іншими мирними засобами на свій вибір» [7, с. 7].

Генеральна Асамблея ООН, у 1970 р. прийняла Декларацію про принципи міжнародного права, в якій підтверджувався принцип вирішення міжнародних спорів засобами, які не ставлять під загрозу міжнародний мир, безпеку і справедливість [2, с. 6].

У Гельсінському Заключному акті НБСЄ 1975 р. європейські держави підтвердили, що у своїх стосунках керуватимуться *принципом* мирного врегулювання спорів. Установчі документи впливових регіональних організацій,

створених після Другої світової війни (ОАД, ОАЄ, ОБСЄ, НАТО, СНД та ін.), закріпили обов'язок держав-членів вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами.

Держави зобов'язані вирішувати міжнародні спори виключно мирними засобами, без використання збройної сили. Це означає необхідність пошуку мирних шляхів врегулювання конфліктів, якщо взаємно-узгоджений спосіб врегулювання спорів не приніс позитивних результатів для сторін.

Різні джерела міжнародного права по-різному вирішують проблему вибору мирних засобів при вирішенні міжнародних конфліктів. Конвенція ООН з морського права 1982 р. передбачає 4 процедури врегулювання суперечок, кожна з яких держава-учасниця може самостійно обрати: Міжнародний трибунал з морського права, Міжнародний суд ООН, Арбітраж, утворений відповідно до додатка VII до Конвенції, Спеціальний арбітраж, що формується відповідно до додатка VIII до Конвенції.

Міжнародний суд займає перше місце у вирішенні міжнародних спорів. На Суд покладена подвійна функція: вирішення юридичних суперечок, переданих йому на розгляд державами, і винесення консультативних висновків з правових питань, які направляються йому належним чином на те уповноваженими міжнародними органами і організаціями.

До складу Міжнародного Суду входять 15 суддів, що обираються на дев'ятирічний термін Генеральною Асамблеєю і Радою Безпеки ООН, які проводять голосування одночасно, але незалежно один від одного. Він може включати не більше одного судді від будь-якої держави. Кожні 3 роки на одну третину місць проводяться вибори. Судді, що йдуть в відставку можуть переобиратися на новий термін. Члени Суду є не представниками своїх урядів, а незалежними суддями. Коли Суд не має в своєму складі судді, що володіє громадянством держави-учасниці в якійсь справі, ця держава може призначити особу, якій доручається роль судді *ad hoc* в цій справі. Тільки держави можуть

звертатися до Суду і виступати перед ним. Таке право мають держави-члени ООН (нині їх налічується 193).

Суд має юрисдикцію займатися розглядом спору лише в разі, якщо зацікавлені держави визнали його юрисдикцію одним або з наступних способів: 1) уклавши між собою спеціальну угоду про винесення спору на розгляд Суду; 2) слідуючи юрисдикційного застереження, тобто в разі, якщо вони є сторонами договору, що містить положення, за яким при розбіжності щодо його тлумачення або застосування одна з них може передати суперечку на розгляд Суду; більше 300 договорів або конвенцій містять положення подібного роду; 3) в силу односторонніх заяв, зроблених сторонами відповідно до Статуту, коли держава погодилася з обов'язковим характером юрисдикції Суду в разі спору з іншою державою, яка робить аналогічну заяву. В даний час зберігають силу заяви 73 держав, ряд з яких містять застереження про виключення деяких категорій суперечок. У випадках сумніву щодо того, чи має Суд юрисдикцію, він сам приймає рішення з цього питання.

Процедура, якої слід Суд при розгляді спірних справ, визначається Статутом і Регламентом Суду. Регламент прийнятий в 1978 р., і з тих пір в ряд положень внесені поправки (остання – 29 вересня 2005 р.). Судочинство включає письмовий етап, в ході якого боку подають оформлення документів у, і усний етап, що являє публічні слухання. Суд використовує в роботі дві офіційні мови (французька та англійська). По завершенні усного судочинства, Суд обговорює справу на закритих засіданнях, а потім оголошує рішення на публічному засіданні. Це рішення є остаточним і не підлягає оскарженню. Якщо одна з держав-учасників розгляду не виконує його, інша сторона може звернутися до Ради Безпеки ООН. Суд засідає в повному складі, але, на прохання сторін, може також створювати спеціальні палати для розбору окремих справ (з 1946 р. такими палатами було розібрано 6 справ). До того ж, відповідно до свого Статуту, Суд щорічно вибирає п'ять суддів для формування палати

спрощеного судочинства.

Окрім міжнародного суду діє Постійна Палата Третейського Суду, або Міжнародний арбітражний суд (*Permanent Court of Arbitration, PCA*), розташований в тій самій будівлі, що і Міжнародний суд. Кандидати в члени цього суду висуваються не державами, а «національними групами» ППТС, тобто групами суддів ППТС, що представляють одну й ту саму держава. Кожна держава призначає до складу ППТС до 4 фахівців з міжнародного права. Секретаріат Палати веде список таких суддів, з яких при виникненні спору держава має право вибрати арбітрів для розгляду конкретної справи. Дві або більше країн можуть домовитися про обрання спільно одного або більше членів. Одна особа може бути обрана різними країнами. Члени суду призначаються на 6 років. Їх призначення на посаду можуть бути відновлені. Критику Постійної палати третейського суду складають зауваження в тому, що палата представляє собою список осіб, з якого сторони спору обирають арбітрів, засновуючи суд. Такий суд може віддати перевагу рішенню «по справедливості і доброї волі» (*ex aequo et bono*), ніж шляхом застосування правових норм. Оскільки члени суду в кожному випадку обираються сторонами спору, у здійсненні правосуддя відсутня послідовність. Відтак, Постійна палата третейського суду – «не справжній суд в звичайному значенні цього слова». А це робить його малоефективним. Згадаємо територіальну суперечку між Словенією і Хорватією. Країни, які не домовилися дипломатичним шляхом звернулися до світової спільноти з метою вирішення конфлікту. І, як результат, 4 листопада 2009 р. між ними була підписана угода про міжнародний арбітраж. 28 липня 2015 р. Хорватія вийшла з арбітражу, заявивши про порушення Словенією арбітражних правил, але вже в кінці червня 2017 р. Постійна Палата Третейського Суду винесла постанову про кордон, яка була обов'язковою для виконання. Палата визначила приналежність спірних ділянок сухопутного кордону в районі Піранської затоки і винесла рішення, що Словенія

повинна мати прямий доступ до міжнародних вод на півночі Адріатичного моря через коридор, що перетинає хорватські води. Між тим, вже в грудні 2017 р. стало відомо, що Словенія буде подавати в Міжнародний Суд проти Хорватії через недотримання Загребом рішення Арбітражного суду (ППТС) щодо територіальної суперечки між країнами. У Словенії посилюються на рішення Міжнародного арбітражу в Гаазі, а Хорватія рішення їх не приймає, обґрунтовуючи це виходом з арбітражу.

Висновки. Отже, в системі заходів мирного вирішення міжнародних конфліктів (добрі послуги та посередництво, обслідування і примирення, дипломатичні переговори, міжнародний арбітраж, спеціальний арбітраж), Міжнародний суд є головним механізмом, задіяним Організацією Об'єднаних Націй. Він вирішує, відповідно до міжнародного права, юридичні суперечки між державами і дає консультативні висновки з правових питань, які можуть бути перед ним поставлені належним чином на те уповноваженими органами або спеціалізованими установами ООН.

Список використаної літератури:

1. Буроменський М. В. Міжнародне право / М. В. Буроменський. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.;
2. Ігнатенко Р. В. Міжнародне право / Р. В. Ігнатенко, О. В. Тиунов. – М.: Норма, 2002. – 592 с.;
3. Кульчицький С. В. Паризький мирний договір 1856 / С. В. Кульчицький. – К. : Наук. Думка, 2011. – 66 с.;
4. Миколаєнко Я. Ю. Гаазька конференція 1899 та 1907 рр. Про мирне вирішення міжнародних суперечок / Я. Ю. Миколаєнко // Науковий вісник Ужгородського національного університету 2015. – №32. – С. 12-15.;
5. Попков А. М. Міжнародний третейський суд / А. Н. Попков. – М., 2000 – С. 26 - 33.
6. Рожик М. Є. Всесвітня історія: новітні часи: 1914 – 1945 роки / М. Є. Рожик, М.І. Ерстенюк, М.С. Пасічник, О.М. Сухий, І.І. Федик. – К.: Генеза, 1998. – 230 с.;

7. Статут Ліги Націй / переклад ред. Ю. В. Ключніков – М.: Літгиздата, 1925. – С 7-15.;

Plotko V. L - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov.
International arbitration and international court in resolving territorial disputes and paramilitary conflicts

Key words: *political conflict, international dispute, legal means of resolving conflicts, international arbitration, international court.*

*Рекомендовано до друку –
к.політ.н., доцентом Узун Ю.В.*

Стаття надійшла в редакцію 01.02.2018.

The article is devoted to the analysis of ways of peaceful settlement of international disputes, disputes, conflicts and determination of the role of the international court as a specialized institute in these matters. The author demonstrates the peculiarities of the formation of a system of peaceful settlement of international disputes in the period of the Vienna era, pointing out the significant role of the first conferences, the history of the creation of the first Conventions aimed at supporting the peaceful solution of conflicts between states. "On the Peaceful Resolution of International Disputes"; "On the laws and customs of the land war"; "On application to the Marine War began the Geneva Convention of August 10, 1864".

The article deals with the formation of the first institute for the resolution of international disputes - the "Permanent Chamber of the Third Court" and its actual evolution during the work of the League of Nations and the United Nations. The author examines the peculiarities of the birth of the League of Nations and the role of the "Paris Treaty on the Abolition of War" (Briana - Kellogg Pact), and subsequently the state of the modern system of resolving international disputes, created after the Second World War. An important place in the article is given to the analysis of the modern structure and peculiarities of the work of the International Court of Justice and the International Arbitration Court. The author examines the legal framework for the peaceful settlement of international disputes, shows the history of the formation of international arbitration.

Новошицкий Б. В.

АНАЛИЗ МЕМУАРОВ ЛИ КУАН Ю «ИЗ ТРЕТЬЕГО МИРА - В ПЕРВЫЙ. ИСТОРИЯ СИНГАПУРА (1965-2000)»

Статья посвящена анализу мемуаров первого премьер-министра Сингапура - Ли Куан Ю, а также определению роли автора во внутренней и внешней политике страны.

Ключевые слова: мемуары, Ли Куан Ю, АТР, Сингапур, Юго-Восточная Азия.

Постановка проблемы.

Актуальность выбранной темы обусловлена современным контекстом международных отношений в Южно-Азиатском регионе и уникальностью сингапурского пути развития. Сингапур за последние полвека достиг высоких показателей, как по экономическим, так и по социальным параметрам, став финансовым, торговым и научным центром региона. Автор мемуаров, будучи премьер-министром страны, оказывал влияние на внутренние преобразования и на международные отношения.

Цель статьи. Целью данной статьи является определение роли мемуаров в контексте развития Сингапура и места Ли Куан Ю в международных отношениях второй половины XX века.

Сведения об авторе. Ли Куан Ю (16 сентября 1923 – 23 марта 2015) – первый премьер-министр Сингапура с 1959 по 1990 гг. Ли обучался в Колледже Раффлс до начала Второй мировой войны. После окончания Кембриджского университета, Ли работал юридическим консультантом в сингапурских частных компаниях, был советником при профсоюзах. В 1954 г. стал одним из основателей Партии народного действия – социал-демократической, антиколониальной партии [5, с.193]. В 1955 г. Ли был избран в Законодательное собрание, а в 1959 г. Ли занял пост премьер-министра после победы своей партии на всеобщих выборах.

В первые годы своего премьерства Ли инициировал объединение с Малайей. Тем не менее, после многочисленных трений с малайскими националистами и расовых стычек Сингапур вышел из состава Федерации. В 1965 г. была провозглашена независимость Сингапура.

ПНД побеждала на шести всеобщих выборах под руководством Ли Куан Ю. Все это время он сохранял за собой пост премьер-министра. Это позволило ему проводить масштабные реформы в стране. Правительство ПНД проводило центристскую политику [1, с.106].

В 1990 г. Ли Куан Ю подал в отставку, но все ещё сохранял влияние на политику. С 1990 по 2004 гг. он был старшим министром, а в 2004 г. специально для него была учреждена должность министра-наставника. В 2011 г. он добровольно вышел из состава правительства и Центрального комитета ПНД [9].

Политика, проводимая Ли Куан Ю и ПНД, неоднократно критиковалась мировыми лидерами и прессой как авторитарная и недемократичная. Однако Ли считал, что либеральная демократия не подходит для таких азиатских государств как Сингапур [1, с.157].

Обстоятельства написания работы. Ли Куан Ю приступил к написанию мемуаров в конце 1990-ых гг., после выхода первого тома, охватывающего период до 1964 г. К моменту написания книги Ли ушел с поста премьер-министра и генерального секретаря партии, но все ещё участвовал в работе правительства занимая должность старшего министра.

К началу 1990-х гг. правительство преуспело в проведении экономических реформ. В 2000 г. страна заняла 2 место по уровню экономической свободы в мире, уступив лишь Гонконгу [7]. В 1998 г. ВВП страны составил \$96 млрд., что в 100 раз больше, чем в 1965 г. ВВП на душу населения увеличился до \$24 тыс. К середине 1990-х гг. уровень образованности населения вырос до 91%. Индекс человеческого развития также динамично увеличивался: в 1990 г. составлял 0.717, а к моменту публикации

книги – 0.819 [11]. Индекс восприятия коррупции в 1995 г. составлял 9.26, а к 2000 г. – уже 9.4 [10]. Но, несмотря на многие успехи, жесткий контроль над работой СМИ привел к тому, что по уровню свободы печати Сингапур к 2003 г. занял 144 место [8].

Краткое содержание работы.

Мемуары Ли Куан Ю охватывают период в 45 лет: от выхода Сингапура из состава Малайской Федерации в 1965 г. до 2000 г. включительно. Автор отказался от традиционного хронологического способа изложения. Вместо этого в каждой главе рассматривается определенный аспект развития Сингапура и его отношений с другими странами мира. Книга состоит из сорока трех глав: шестнадцать глав посвящены внутригосударственным вопросам, двадцать пять – международным отношениям, а в оставшихся двух автор рассуждает о своей семье и подводит итоги.

Автор особое внимание уделяет вопросу отношений Сингапура с Малайзией. После своего избрания главой правительства в 1959 г. Ли Куан Ю настаивал на вхождение города в состав Малайзии [5, с.55-57]. Но из-за усилившейся националистической риторики правительства Тунку Абдул Рахмана и последовавших за этим межэтнических конфликтов Сингапур вынуждено вышел из состава Малайзии в 1965 г. [2, с.46]. В мемуарах автор описывает сложный процесс нормализации отношений с этой страной [1, с.189-214].

Немаловажным Ли Куан Ю считает вопрос создания собственных вооруженных сил Сингапура. После 1965 г. два сингапурских полка находились под командованием Малайзии, что угрожало суверенитету страны [6; с.612]. В конце 1960-х гг. Великобритания заявила о желании вывести свои войска, которые воспринимались правительством Сингапура как гарантия безопасности [5, с.227]. Таким образом, вопрос о создании собственной армии стал наиболее острым. Проводимая политика по развитию и усилению вооруженных сил оправдалась [1, с.20-35].

В своих воспоминаниях Ли Куан Ю также уделяет внимание экономическому и социальному развитию страны [1, с.66-86]. Ядром своей политики ПНД провозгласила создание справедливого общества. Принципы меритократии вводились во всех сферах жизни Сингапура. Уделялось внимания и обеспечению жителей жильем. Правительство старалось так расселять население, чтобы избежать возможной концентрации одного этноса в пределах одного района [5, с.133-134]. Особое внимание уделялось языковой политике, направленной на сглаживание межэтнических отношений и повышению престижа страны. Так, уже к концу 1970-х гг. английский язык стал языком преподавания в школах и университетах, а литературный китайский язык заменил множество диалектов [5, с.90-92].

Значительные усилия были направлены на борьбу с коррупцией. В книге автор приводит несколько ярких примеров [1, с.135-148]. В экономической сфере правительство ставило цель преобразовать Сингапур в международный финансовый центр [1, с.49-65].

Проводимая центристским правительством политика часто подвергалась критике со стороны местных и иностранных СМИ. В одной из глав автор объясняет свое решение поставить местные СМИ под управление со стороны правительства [1, с.157-167]. По мнению Ли Куан Ю, это позволило избежать вмешательства во внутренние дела Сингапура и уменьшить риски влияния СМИ на политику [2, с.118].

Следующий блок вопросов полностью посвящен месту Сингапура в международных отношениях. Сингапур неизменно придерживается политики юго-восточноазиатского регионализма и играет значительную роль в работе Ассоциации государств Юго-Восточной Азии (АСЕАН) [4, с.111-115]. Автор детально рассматривает отношения Сингапура со странами-соседями: Индонезией, Таиландом, Филиппинами и Вьетнамом. Часто проводится анализ общих действий в рамках АСЕАН [1, с.270-282].

Благодаря колониальному прошлому, сохранились особые отношения с Великобританией и странами Содружества Наций. Активные отношения с Великобританией привели к развитию отношений с Европейским Союзом. Автор дает критическую характеристику политике, проводимой британскими правительствами [1, с.305-315].

После ухода Великобритании, вакуум, как в экономических, так и политических отношениях, заполнили США и Япония [5, с.155]. Во время Холодной войны Сингапур занимал позицию на стороне США и других стран Запада [4; с.30-36]. Несмотря на то, что стратегическое партнерство с США развивалось в положительном ключе, автор критикует американское правительство за попытки вмешательства во внутренние дела своей страны [1; с.397-409]. Япония выступала примером экономических успехов. Поэтому в своих воспоминаниях Ли Куан Ю рассказывает о том, как его правительство училось на ошибках и успехах японских коллег [1; с.426-434].

Всегда особыми были отношения Сингапура и с Китаем. Автор подчеркивает ключевую роль своей страны в развитии отношений КНР с Тайванем и США [3; с.117]. В мемуарах рассмотрены отношения и с другими странами, например Индией, Пакистаном, СССР. Кроме этого, автор дает оценку деятельности видных политических деятелей США, Великобритании, Европы и Азии и приводит их портреты.

Выводы. По мнению автора, одной из главных причин успешного проведения реформ в стране является команда политиков ПНД, которая стала руководить страной после провозглашения независимости. Руководствуясь принципами реализма и применяя новые идеи на практике, первому поколению сингапурских управленцев удалось укрепить самостоятельность и безопасность города-государства.

Ли Куан Ю также считает, что успех Сингапура обусловлен его положением в Юго-Восточной Азии. Сингапуру предстояло доказать свою

конкурентоспособность и эффективность в качестве связующего звена между развитыми и развивающимися странами. Благодаря удачному географическому положению и успешным реформам страна стала финансовым и торговым центром региона.

Кроме этого, автор указывает, что жизнеспособность Сингапура зависит от стабильных отношений между США, Китаем и Японией. Равновесие между этими странами будет определять структуру и контекст всей системы взаимоотношений в Юго-Восточной Азии.

После провозглашения независимости перед правительством Сингапура стояла задача обеспечить безопасность и самостоятельность страны. Для этого был проведен ряд масштабных реформ в экономической, политической и социальной сферах. Благодаря принятым мерам уровень развития страны значительно вырос.

Ли Куан Ю, первый премьер-министр Сингапура и автор мемуаров, оказывал непосредственное влияние на развитие страны. Под его руководством Сингапур превратился в успешное независимое государство, а его контакты с лидерами Юго-Восточной Азии способствовали стабилизации в регионе.

Мемуары Ли Куан Ю «Из третьего мира – в первый. История Сингапура» охватывают период в 45 лет. В работе освещен широкий спектр вопросов о внутреннем развитии Сингапура, причинах его «экономического чуда» и контексте международных отношений второй половины XX века. Данные мемуары могут быть полезны при изучении истории и страноведения Сингапура, при исследовании развития Восточноазиатского региона, международных отношений и жизни Ли Куан Ю.

Воспоминания Ли Куан Ю являются актуальными, поскольку дают возможность ознакомиться не только с историей Сингапурского «экономического чуда», но и получить информацию о дипломатических процессах второй половины XX в. Более того, в книге даны рекомендации для будущих поколений

сингапурских политиков, которым они, вероятнее всего, будут следовать.

Список использованной литературы:

1. Ли Куан Ю. Из третьего мира – в первый. История Сингапура (1965–2000) / пер. с англ. Боня А. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. — 576 с.
2. На пути из третьего мира в первый. Взгляды и убеждения Ли Куан Ю / пер. с англ. Погосян Е. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. — 304 с.
3. Leifer M. Singapore's foreign policy: coping with vulnerability — London: Routledge, 2000. — 177 p.
4. S Rajaratnam on Singapore: From ideas to reality / Ed. by Kwa Chong Guan. — Singapore: World Scientific Publishing, 2006. — 281 p.
5. Singapore: a country study / Ed. by LePoer B.L. — Washington: GPO for the Library of Congress, 1989. — 328 p.
6. The Cambridge history of Southeast Asia / Ed. by Tarling N. — Cambridge: Cambridge University Press, 2008. — Vol. 2. The nineteenth and twentieth centuries. — 664 p.
7. Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report / CATO // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.cato.org/pubs/efw/efw2002/efw02-ch1.pdf>
8. World Press Freedom Index: Singapore // Reporters Without Borders // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://rsf.org/en/singapore/>
9. Singapore Infopedia // National Library Board, Singapore // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://eresources.nlb.gov.sg/Infopedia/>
10. The Corruption Perception Index // Transparency International // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.transparency.org/research/cpi/>
11. World Bank Open Data: Singapore // The World Bank // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://data.worldbank.org/country/singapore>

Novoshytskyi B. V. Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov **Analysis of Lee Kuan Yew's memoirs «From Third World to First: The Singapore Story»**

The article provides an analysis of Lee Kuan Yew's memoirs "From Third World to First: The Singapore Story" (2000). In the last few years, there has been a growing interest in the South Asian international affairs and in Singapore's development. The author of the memoirs as a Prime Minister had the influence on both internal and external reforms held in the country. However, studies on Lee Kuan Yew's personal approach to the reorganization of Singapore is still lacking.

The objective of this article is to determine a role of the author in the development of Singapore and his place in the international relations of the second half of the twentieth century.

After gaining independence, the Singaporean government had to secure its sovereignty. In order to do that, a wide range of reforms was carried out. The article concentrates on the main reasons which led the country to success. To illustrate the results of the reforms, additional data from various specialized reports is given. As Lee Kuan Yew played a significant role in international relations, the article gives a comprehensive evaluation of Singaporean relations with other states and Lee Kuan Yew's influence on them. The thorough analysis of the author's account of the Singaporean policy is also provided.

This article may be of particular interest to those who studies the history of Singapore and Southeast Asia, international relations of this region and Lee Kuan Yew's political beliefs and achievements.

Key words: *memoirs, Lee Kuan Yew, Singapore, Southeast Asia, Asia-Pacific.*

*Рекомендовано до друку –
к.і.н., доцентом Покасем М. С.*

Стаття надійшла в редакцію 21.06.2017.

Новошицький Б. В.

АСЕАН: БЕЗПЕКОВИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІРИ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглянуто історію формування АСЕАН та окреслено її структуру і механізми прийняття рішень в сферах безпеки та економіки.

Ключові слова: АСЕАН, Південно-Східна Азія, безпека, економіка, регіональні відносини.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми зумовлена сучасним контекстом міжнародних відносин у регіоні Південно-Східної Азії. Асоціація держав Південно-Східної Азії є найвпливовішим об'єднанням в Азійсько-Тихоокеанському регіоні з унікальним механізмом прийняття рішень. Ціль статті — вивчення особливостей створення АСЕАН, характеристика основних ініціатив та інструментів Асоціації, пов'язаних із питаннями безпеки та економіки.

АСЕАН: заснування та структура. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) була створена 8 серпня 1967 року підписанням Декларації АСЕАН. Державами засновницями організації є Індонезія, Філіппіни, Малайзія, Таїланд та Сінгапур [10, с. 615]. Головними факторами, які дали початок розвитку АСЕАН були війна та загроза війни, а також побоювання розширення впливу комуністів. Варто пам'ятати про те, що країни Південно-Східної Азії практично одразу після здобуття незалежності ввійшли в орбіту Холодної війни. Після розпаду конфліктів у Азії, ці країни стали шукати усі можливі шляхи для кооперації [10, с. 617].

Підписуючи Декларацію АСЕАН, уряди країн зобов'язувалися дотримуватися семи цілей, найвагомішими серед яких є: економічне зростання, соціальний прогрес та культурний розвиток, регіональний мир та стабільність [9]. Організація є відкритою

для участі всіх країн ПСА. АСЕАН спромоглася до 1999 року охопити усі країни регіону [1, с. 15]. До 2007 р. робота Асоціації будувалась виключно на домовленостях та консенсусі глав країн-учасниць, а усі рішення мали необов'язковий характер й виконувались добровільно. Еволюція організації відбувалась повільно, а розбудова довірчих відносин проходила з труднощами. Такий варіант розвитку відносин стали називати «підхід АСЕАН» [5, с. 21].

Хартію АСЕАН було підписано 20 листопада 2007 р. на XIII саміті у Сінгапурі. Хартія є статутним документом. Процес ратифікації тривав понад рік. 15 грудня 2008 р. вона набрала чинності. Хартією засвідчується, що АСЕАН є суб'єктом міжнародного права і має певний статус та повноваження стосовно її членів [8, с. 106-108]. Хартія вдосконалила чинну організаційну структуру, систему прийняття рішень і зобов'язань країн-членів їх виконувати.

Перший саміт АСЕАН проходив у 1976 р. на Балі. Фіксованого графіка проведення самітів не існує, але формальні саміти з 1992 року проводяться раз на три роки. Станом на 2017 рік було проведено 31 формальний та неформальний саміт. Зустрічі міністрів закордонних справ, міністрів економіки та фінансів досі являються ключовими у діяльності організації. Безперервна діяльність Асоціації підтримується діяльністю постійних комітетів, які працюють кілька разів на рік і передують зустрічі міністрів [7, с. 60-61]. У 1976 році було створено Секретаріат організації. Штаб-квартира Секретаріату розташувалася у Джакарті. Генеральний секретар назначається міністрами закордонних справ. Цю посаду займає представник кожної країни по черзі в алфавітному порядку строком на п'ять років. Всі країни-члени роблять однакові внески до бюджету секретаріату, незалежно від рівня розвитку [7, с.62]. Ці зміни зробили Асоціацію більш централізованою та стабільною. Найвищим органом Асоціації є Рада АСЕАН. Рада може виносити рішення стосовно порушень країнами-членами прийнятих зобов'язань.

Головування в організації здійснюється по чергово в алфавітному порядку. Термін головування складає один рік [1, с. 22].

Ініціативи АСЕАН у сфері безпеки. Із семи цілей, зафіксованих у Декларації АСЕАН, лише одна стосується питань регіонального миру та безпеки. Засновники організації не хотіли, щоб її розглядали як військовий союз. Крім того, у країн не було достатніх ресурсів для забезпечення режиму колективної безпеки [8, с. 11]. Але саме питання безпеки вийшли на перший план кооперації між країнами. І на те було декілька причин: вихід колишніх метрополій з регіону загрожував виникненням вакууму безпеки; досвід довів, що об'єднання, в які входять не регіональні держави є малоефективними; об'єднання можливостей країни ПСА захистило б від протистояння між наддержавами [8, с. 12].

Країни-члени АСЕАН домовилися про невикористання сили як інструменту вирішення спорів. Такі наміри були офіційно закріплені в Декларації 1971 р. [11]. Зазначені принципи слугували для врегулювання наявних конфліктів та недопущення розгортання військового протистояння. У листопаді 1971 р. було підписано декларацію, в якій ПСА проголошувалась "зоною миру, свободи та нейтралітету, вільною від зовнішнього втручання". Декларація була підписана задля стримування втручання СРСР, США та КНР у регіон [6, с. 16-17].

Наступним кроком стало підписання Договору про дружбу та співпрацю у ПСА 24 лютого 1976 р. У цьому договорі було сформульовано норми міждержавних відносин з акцентом на принцип невтручання. Усі країни зобов'язувалися не брати участь у діяльності, яка б становила загрозу для стабільності, суверенітету і територіальної цілісності інших [12]. У 1987 р. роль договору було розширено. Країни, що не знаходяться у ПСА, отримали право до нього приєднатися. На сьогодні його підписали 30 країн [8, с. 17]. Того ж року була підписана Декларація АСЕАН «Конкорд». Зазначалась неподільність питань безпеки в межах організації. Політична співпраця між

країнами стала більш формальною [6, с. 18].

Згодом було підписано Договір про зону, вільну від ядерної зброї, у ПСА 15 грудня 1995 р. У цьому договорі учасники запевнили, що не будуть розробляти, створювати або набувати ядерну зброю, випробовувати чи використовувати її. Вони також зобов'язалися не давати іншим державам роботи щось із зазначеного, окрім транспортування [13]. Договір набрав чинності в березні 1997 р. і поширив режим ядерного нерозповсюдження на регіон. Країни АСЕАН зацікавлені в тому, щоб п'ять ядерних держав підписали та ратифікували протокол до договору. Вперше переговори між АСЕАН та п'ятьма ядерними країнами проходили у 2012 р.

Значний внесок у розбудову безпечних та мирних відносин у регіоні було зроблено шляхом створення Регіонального Форуму АСЕАН (АРФ) у 1994 р. АРФ спрямований виключно на обговорення питань безпеки. Головними задачами форуму є: заохочення до заходів зі зміцнення довіри; розвиток превентивної дипломатії; розвиток механізмів вирішення конфліктів [8, с. 26-27]. Вперше до обговорення питань безпеки стали залучатися й зовнішні сили. Діяльність об'єднання є обмеженою.

Економічна сфера діяльності АСЕАН. Не дивлячись на те, що за задумом АСЕАН мала б стати організацією, в рамках якої б вирішувались питання регіональної безпеки, саме економічні цілі зайняли перші місця у переліку Декларації АСЕАН. Головною причиною для цього було бажання країн-засновниць наголосити на тому, що організація не має військового характеру. Зацікавленість у розширенні економічної співпраці підсилювалась енергетичною кризою 1972-1973 рр. Першим кроком до економічне об'єднання стало підписання Угоди про преференційну торгівлю в 1977 р. Угодою надавалися торгові переваги для певних продовольчих товарів, енергоресурсів та ін. [3]. Угода не змогла кардинально збільшити об'єм торгівлі між учасниками АСЕАН. Це пов'язано з тим, що в кінці 70-х рр. більшість країн ПСА проводили внутрішні

реформи і надавали перевагу протекціонізму [8, с. 45].

Ситуація змінилась на початку 1990-х рр. Прискорення економічної інтеграції та лібералізації стали питаннями конкурентоспроможності АСЕАН. На IV саміті у 1992 р. було досягнуто згоди щодо створення зони вільної торгівлі АСЕАН (АФТА). Було також підписано Угоду про єдиний ефективний преференційний тариф (СЕПТ) для АФТА. СЕПТ передбачав, що протягом 15 років країни АСЕАН мають знизити тарифи на внутрішньорегіональну торгівлю до 0-5%. Через фінансову кризу Асоціації довелось двічі переносити цей термін. АФТА також була націлена на скасування кількісних обмежень та інших перепон [4]. У 1995 р., шляхом підписання Рамкової угоди про послуги, лібералізація була поширена і на обмін послугами в межах регіону. Також, для спрощення процедурних питань були прийняті домовленості зі взаємного визнання [8, с. 47]. АСЕАН приділяє увагу і сфері фінансів. У 1973 р. було сформовано спеціальний комітет центральних банків АСЕАН. Піку фінансова кооперація країн досягла у 1997 р., коли Азія переживала фінансову кризу. Країни-члени Асоціації зробили важливі кроки для запобігання виникненню криз у майбутньому [8, с. 51].

У 2003 р. країнами АСЕАН було підписано нову Декларацію АСЕАН «Конкорд II». В ній зафіксовано плани заснувати «Спільноту АСЕАН» до 2015 р. Згідно з декларацією, Спільнота має базуватися на трьох «стовпах»: Економічній Спільноті АСЕАН (АЕС), Спільноті з безпеки АСЕАН (АСС), Соціокультурній спільноті АСЕАН (АССС) [5, с. 33].

Висновки. Головними причинами створення АСЕАН є зростання комуністичної загрози в регіоні, розпал Холодної війни та невирішені конфлікти між державами регіону. Серед цілей та намірів варто виділити прагнення до створення зони безпеки у регіоні та сталого економічного розвитку. Асоціація має складний механізм прийняття рішень, заснований на консенсусі та особистих домовленостях глав держав. Розгалужену

структуру організації було централізовано після прийняття Хартії АСЕАН.

Питання безпеки та їх вирішення відіграють важливу роль у діяльності Асоціації. Першим кроком, що забезпечив стабілізацію ситуації в регіоні стало закріплення принципу невторчання та невикористання сили. Проголошення АСЕАН зоною миру, свободи та нейтралітету, що ознаменувало початок регіональної автономії. Вагомим внеском у розбудову миру стало підписання Договору про зону, вільну від ядерної зброї, у ПСА та заснування Регіонального Форуму АСЕАН. До кінця 1970-х років економічні питання не були пріоритетними для АСЕАН. Прискоренню економічної інтеграції та лібералізації регіонального ринку сприяло перетворення АСЕАН в зону вільної торгівлі. Після фінансової кризи в Азії країни Асоціації розширили співпрацю і в сфері фінансів. Асоціація за роки свого існування значно поліпшила загальний розвиток регіону, сприяла інтенсивній співпраці та стала впливовою силою не тільки в АТР, але й в світі. Але на сьогодні й досі зберігаються значні недоліки, які обмежують повноваження організації. Це є головною причиною її критики.

Список використаної літератури:

1. АСЕАН на початку XXI століття. Актуальні проблеми та перспективи / Л. Е. Васильєв [та ін.]. — Москва: ВД «Форум», 2010. — 368 с.
2. Acharya A. Constructing a security community in Southeast Asia. — London: Routledge, 2001. — 234 p.
3. Agreement on the ASEAN Preferential Trading Agreements ; [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agreement.asean.org/media/download/20140119163517.pdf>
4. Agreement on the Common Effective Preferential Tariff (CEPT) Scheme for the AFTA ; [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agreement.asean.org/media/download/20140119155006.pdf>
5. Beeson M. Institutions of the Asia Pacific: ASEAN, APEC and beyond. — New York: Routledge, 2009. — 131 p.

6. Emmers, R. Cooperative security and the balance of power in ASEAN and ARF. — London: Routledge Curzon, 2003. — 197 p.
7. Fry, Gerald W. The Association of Southeast Asian Nations. — New York: Chelsea House, 2008. — 144 p.
8. Severino, Rodolfo C. ASEAN. — Singapore: ISEAS, 2008. — 111
9. The ASEAN Declaration (Bangkok Declaration); [Електронний ресурс]. // <http://asean.org/the-asean-declaration-bangkok-declaration-bangkok-8-august-1967/>
10. The Cambridge history of Southeast Asia / Ed. by Tarling N. — Cambridge: Cambridge University Press, 2008. — Vol. 2. The nineteenth and twentieth centuries. — 664 p.
11. The Declaration of Zone of Peace, Freedom and Neutrality (Kuala Lumpur Declaration); [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/zone.pdf>
12. Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia; [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://asean.org/treaty-amity-cooperation-southeast-asia-indonesia-24-february-1976/>
13. Treaty on the Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone; [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://asean.org/?static_post=treaty-on-the-southeast-asia-nuclear-weapon-free-zone/

Novoshytskyi B. V. Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov.

ASEAN: Activities in security and economy.

The article provides an overview of the history of the formation of ASEAN and describes outlines its structure and decision-making mechanisms. In the last few years, there has been a growing interest in the Southeast Asian and Asia Pacific international affairs. The objective of this article is to determine the peculiarities of the organization, to define its activities in the security and economic dimensions. The article outlines the structure of the organization and its decision-making mechanisms. The main initiatives and

tools of the Association in the fields of security and economy are described. Special attention is paid to the causes and factors that have contributed to the deepening of integration and cooperation in the indicated areas.

The main reasons for the formation of ASEAN were the growth of communist threat in the region, the beginning of the Cold War and unresolved conflicts. Main goals include the creation of a zone of security in the region and sustainable economic development. During the years of its existence, the Association significantly improved the overall development of the region, fostered intensive cooperation and became an influential actor not only in the Asia-Pacific, but also in the world. Nevertheless, there are significant obstacles that limit the authority of ASEAN.

This article may be of particular interest to those who study the history of ASEAN and Southeast Asia, international relations of this region.

Key words: ASEAN, Southeast Asia, Asia-Pacific, security, economy.

*Рекомендовано до друку –
к.і.н., доцентом Покасем М. С.*

Стаття надійшла в редакцію 07.02.2018.

Шевченко Ю.Г.

КАРЛ ФОН КЛАУЗЕВІЦ ТА СУНЬ-ЦЗИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ВІЙНИ

Стаття присвячена порівняльному аналізу воєнних концепцій пруського генерала й військового теоретика Карла фон Клаузевіца та китайського воєнного стратега Сунь Цзи, надано оцінку релевантності обох підходів в рамках сучасних міжнародних конфліктів.

Ключові слова: Карл фон Клаузевіц, Сунь Цзи, воєнна концепція, війна, міжнародний конфлікт

Постановка проблеми. Сунь Цзи та Карл фон Клаузевіц визнані одними з найбільш впливових авторів з питань військово-стратегічної проблематики. Незважаючи на те, що Клаузевіц писав близько двохсот, а Сунь Цзи - понад дві тисячі років тому, їх ідеї до сьогодні залишаються актуальними.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу воєнних концепцій пруського генерала й військового теоретика Карла фон Клаузевіца та китайського воєнного стратега Сунь Цзи, та визначення релевантності обох підходів в рамках сучасних міжнародних конфліктів.

Робота Клаузевіца «Про природу війни» вважається однією з найвеличніших книг західного світу, присвячених фундаментальним питанням ведення війни. Розробки Клаузевіца стали базовими для всіх наступних праць військових теоретиків XIX-XX століть. Цікавим є те, що Клаузевіца цікавили лише військові події останніх 150 років, головним чином, наполеонівські. Саме він першим зміг побачити принципи відмінності між так званими «кабінетними війнами» XVII-XVIII століть та несподіваними і стрімкими кампаніями Наполеона Бонапарта, які ставили за кінцеву мету знищити ворога, а не лише виснажити його [2]. Сутність війни як продовження політики іншими

насильницькими засобами він відносив до війни необмеженої, абсолютної [4, с. 24].

Клаузевіц виводить принцип трійці і стверджує, що характер будь-якої війни лежить на перетині трьох компонентів: первинного почуття пристрасті, ймовірності й випадковості та раціонального прагнення певної мети. Перший компонент, за Клаузевіцем, стосується населення, другий – армії та її командування, а третій – держави. Іншими словами, кожна війна характеризується використанням насильства для реалізації військових завдань з метою досягнення політичних задумів. За допомогою тринітарного принципу, Клаузевіц конструє концепцію війни, яка відображатиме такі її невід'ємні риси, як непередбачуваність і багатокомпонентність [5]. Отже, війна схильна до змін, але ці зміни зумовлюються політикою країни. Цей висновок, стосовно безперервності процесу розвитку і мінливості політики, актуальний навіть сьогодні.

Будь-який насильницький конфлікт, за Клаузевіцем можна розкласти на п'ять елементів: «атакуючий; той, що обороняється; насильницькі методи; військові задачі та політичні задуми» [6]. Така схема може описувати всі форми політичного насильства; як традиційні війни між державами, так і новостворені феномени війни, зокрема тероризм. Тероризм, наприклад, з використанням даної схеми може бути описаний як недержавний суб'єкт («атакуючий»), який практикує несподівані напади на цивільне населення («методи») для поширення серед населення паніки («військове завдання») з метою змушення політичної влади («той, що обороняється») внести зміни до своєї політики («політичний задум»).

Трактату Сунь Цзи «Мистецтво війни» вже більше 2500 років, але його військова концепція все ще заслуговує на особливу увагу сьогодні. В основі концепції Сунь Цзи лежить управління ворогом, що створює можливості для легкої перемоги. Війна у Сунь Цзи розглядається як органічне ціле, починаючи з дипломатії та мобілізації, і закінчуючи шпигунством.

Ніколи не можна забувати про мету війни - зробити так, щоб населення процвітало і було лояльним до правителя. Ідеальна перемога – це підпорядкування інших держав дипломатичними методами, без вступу в військові дії. Тому необхідно вести активну дипломатію, руйнувати союзи противника і ламати його стратегію. Сунь Цзи постійно підкреслює, що військові дії - це дороге заняття, яке приносить збиток державі. Тому війна повинна бути швидкою, ефективною і мобільною. Затягувати війну негуманно по відношенню до народу [3, с. 24-29].

Порівнюючи обидві концепції, варто наголосити на тому, що явище війни у них розглядається на двох різних рівнях. Клаузевіц зацікавлений, першим чином, у мистецтві ведення війни, в той час як Сунь Цзи приділяє увагу стратегіям, що передують самій битві: від військових приготувань до дипломатичних акцій. Для Сунь Цзи стратегічна перевага веде до тактичного успіху, тоді як Клаузевіц звужує сутність війни, відгороджуючи її від невійськових форм боротьби (дипломатичної, економічної, соціальної, науково-технічної, етнічної та релігійної).

Принципово різною у концепціях постає також визначення кінцевої мети війни. Клаузевіц ставить за мету максимально збільшувати втрати супротивника, схвалює жорстокість та масштабне кровопролиття. Навпаки, підхід Сун Цзи до війни є більш філософським, і його можна тлумачити з урахуванням моральних питань війни. Особливо ця мораль стає актуальною для сучасних конфліктів. Сун Цзи пише, що ідеальна перемога - це перемога без кровопролиття. Економічні, соціальні та політичні інструменти повинні використовуватися з самого спочатку, перш ніж війна залишиться єдиним рішенням. Клаузевіц, зі свого боку, не заперечує ролі дипломатії, і погоджується, що розпочинати війну варто лише після того, як мирні засоби виявляться марними [7]. Сьогодні цей принцип є домінуючим: розвинений світ намагається мінімізувати війни як за чисельністю, так і за ступенем тяжкості, використовуючи міжнародне право та

невійськові засоби для досягнення політичних цілей.

Хоча Клаузевіц визнає, що підсумки війни не завжди є остаточними, оскільки переможена держава може нанести відповідний удар після поразки, що доречі сталося з Німеччиною у Другій світовій війні. Саме тому, Клаузевіц наполягає на повному знищенні ворога, щоб мінімізувати ризик у майбутньому. Навпаки, Сун Цзи виступає за збереження держави та війська супротивників. Прагнення рішучої перемоги над цими силами може бути контпродуктивним, оскільки воно породжує ще більше обурення та гніву серед переможеного населення [3, с. 35-37]. Це особливо важливо для сучасних воєнних конфліктів, коли доводиться мати справу з терористичними угрупованнями, партизанськими загонами тощо.

Сунь Цзи також робить значний акцент на інформованості та розвідці. Як на стратегічному, так і на тактичному рівнях, ведення війни базується на дезінформуванні та факторі раптовості. Сунь Цзи стверджує, що невпинне використання інформації про стратегії супротивника – найефективніший спосіб визначення його слабких місць. Сьогодні інформованість, фактор раптовості та дезінформуючі заходи дійсно відіграють значну роль у процесі ведення війни. На противагу цим принципам Клаузевіц «пропагує велику битву та відвагу воєначальників» [7], що є відносно застарілим для сучасних реалій.

Отже, як Клаузевіц, так і Сунь Цзи мають важливі ідеї щодо пояснення незмінної сутності війни та її постійної присутності в історії. Війна розглядається під різними ракурсами: Клаузевіц акцентує увагу на тактиці, Сунь Цзи – на стратегії. Філософський підхід Сунь Цзи знаходить своє відображення у більшості конфліктів сучасності та нагадує про дієві методи їх уникнення. Схема війни Клаузевіца залишається досить корисною для концептуалізації різних форм сучасного політичного насилля.

Список використаної літератури:

1. Кильдюшов О.В. Война и социальный порядок: ultima ratio или conditio humana? (Гоббс – Клаузевиц – Шмитт – Фуко) // Полития. – 2016. – №1 – С.6-32.
2. Снесарев А.Е. Жизнь и труды Клаузевица. – М., 2001. – с. 231.
3. Сунь Цзи. Мистецтво війни. – Львів, 2015. – 112 с.
4. Фон Клаузевиц К. О войне. – М.: АСТ, 2002. – 356 с.
5. Berger G. Is Clausewitz or Sun Tzu More Relevant to Contemporary War? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.e-ir.info/2013/04/03/is-clausewitz-or-sun-tzu-more-relevant-to-understanding-contemporary-war-2/>
6. Matthew G. The Relevancy of the Clausewitzian Trinity to the War on Terrorism. – USMC University, 2001-2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hsdl.org/?view&did=438461>
7. Miller S. Are Clausewitz and Sun Tzu Still Relevant in Contemporary Conflicts? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.e-ir.info/2012/07/20/are-clausewitz-and-sun-tzu-still-relevant-in-contemporary-conflicts/>

Shevchenko Y. - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Carl von Clausewitz and Sun Tzu: comparative analysis of two military concepts

Sun Tzu and Karl von Clausewitz are recognized as some of the most influential authors on military and strategic issues. Despite the fact that Clausewitz wrote about two hundred and Sun Tzu - more than two thousand years ago, their ideas are still relevant. Comparing both concepts, it has to be emphasized that the phenomenon of war in the works of both researchers are rather different: Clausewitz is interested in the art of warfare, while Sun Tzu pays attention to the strategies prevailing the very battle: from military preparations to diplomatic actions.

The ultimate goal of war is also described differently in both works. Clausewitz aims to maximize the loss of the enemy, endorses cruelty and massive bloodshed. On the contrary, Sun Tzu's approach to the war is more philosophical, and it can be interpreted in the light of the moral issues of war. Sun Tzu's philosophical approach is reflected in most conflicts of the present day and is reminiscent of effective methods of avoiding them. Clausewitz's scheme of war remains very useful for the conceptualization of various forms of contemporary political violence.

Key words: *Karl von Clausewitz, Sun Tzu, military concept, war, international conflict.*

*Рекомендовано до друку –
ст. викладачем Кузьмінім Д. В.*

Стаття надійшла в редакцію 09.01.2018.

Знаменська Е. Є.

**ВОЄННА СОЦІОЛОГІЯ:
ІСТОРИЧНИЙ ТА СУЧАСНИЙ
РОЗВИТОК**

У статті розглядається історія виникнення та основні етапи розвитку військової соціології. Надається стислий огляд предмету досліджень ранньої військової соціології. Здійснюється аналіз поглядів військових фахівців та соціологів щодо основні тенденції розвитку сучасної військової соціології.

Ключові слова: війна, соціологія війни, воєнна соціологія, суспільство.

Постановка проблеми. Протягом ХХ століття соціологія активно розвивалася, народжуючи різні напрями. Одним з найбільш цікавих став напрям «військової соціології». Дослідження в сфері «військової соціології» чудово представлені розробками російських дослідників рубежу ХХ століття – Миколи Головіна (автора самого терміна), а також В. Борткевича, П. Гейсмана, Б. Гуревича, К. Оберучева, П. Сорокіна, О. Строніна, М. Тімашева, О. Шідловського. Після революції початку ХХ століття в СРСР більшість цих дослідників емігрували.

Згодом в СРСР і в Україні аж до сьогодні військова соціологія була мало популярним напрямом для аналізу, адже і сама соціологія відновилася як самостійна наука відносно недавно, що, однак, не заперечує існування соціологічних досліджень в межах демографії, етнографії, статистики в другій половині ХХ століття.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Сьогодні аналіз військової соціології є сферою діяльності Р. Арона, С. Брадевіча, В. Мандрагелі, Є. Мануйлова, М. Мартіна, Л. Єгорова, І. Образцова, О. Панфілова, В. Регентова, В. Серебрянникова [1; 2; 3; 5]. Більшість з них або закликають до відновлення цього напрямку, або досліджують окремі аспекти історичного розвитку військової соціології

Метою цієї статті є аналіз становлення та розвитку військової соціології як окремого напрямку досліджень соціології, та визначення особливостей еволюції предмету досліджень цього напрямку.

Основна частина. Всім відомо, що соціологія і, власне, соціологічні методи дослідження формувалися на основі досліджень, що проводилися колись в статистиці та державному управлінні. До оформлення цілого кола досліджень в сфері військової соціології рубежу ХХ століття було проведено дослідження всесвітньо відомого російського математика, економіста, статистика, предтечі демографії та соціології – Владислава Іосіфовича Борткевича (1868-1931). 7 (20 по новому стилю) серпня 2018 року виповниться 150 років з дня його народження.

В. Борткевич успішно працював в області теоретичної, в особливості математичної статистики та теорії ймовірності. Він вперше застосував ймовірнісно-статистичний метод до теорії радіоактивного випромінювання, розробив нові статистичні методи (метод математичних очікувань, методи страхової статистики). Опублікував дослідження з теорії індексів, математичного аналізу, статистики доходів та статистики населення. Популярність отримала і його робота з закону малих чисел, в якому він показав, що розподіл рідких подій підкоряється закону Пуассона. Виконавши старий знаменитий аналіз ризику досить рідкісної події - гибель солдата Пруської армії від удару копитом коня, він показав, що, хоча ймовірність смертельного удару в різні роки і в різних армійських корпусах була різною, повний розподіл всіх відомих подій відповідав розподілу Пуассона. Деякі автори вважають, що цей розподіл слід назвати «розподілом Борткевича». Отже, В. Борткевич став першим дослідником у сфері, яку сьогодні називають сферою «військової соціології».

Сьогодні дослідники виділяють 4 етапи у розвитку військової соціології [4]:

Перший етап – середина ХІХ і початок ХХ століть – зліт вітчизняної військово-соціологічної науки. Саме на цей період приходяться розробки П. Гейсмана,

Б. Гуревича, К. Оберучева, П. Сорокіна, О. Строніна, М.Тімашева, О Шідловського.

Другий етап – в 1920-1930-і роки розробкою соціологічних проблем займалися в Гарвардському університеті – Пітірім Сорокін і Микола Тімашов, Страсбурзькому – Георгій Гурвич, Паризькому – Євграф Ковалевський, Женевському – Олександр Міллер і Дмитро Меріманов, Дрезденської вищій технічній школі – Федір Степун, Тегеранському університеті – Ельбургській-Серебряков. В СРСР в 1920-х - початку 1930-х рр. в Червоній Армії проводилися широкомасштабні емпіричні дослідження і соціально-статистичні обстеження військ, 80% яких було присвячено вивченню «військово-соціальних проблем через призму соціально-класових відносин, соціально-класової структури армії і флоту». Одне з перших досліджень було проведене у військах Московського військового округу в 1924-1925 рр. вченими Лабораторії промислової психотехніки Наркомату праці та Секції прикладної психології Державного інституту експериментальної психології, відоме під назвою «Мова червоноармійця». Звіт про дану роботу являє собою зразок глибоко наукового підходу до розробки програми та інструментарію дослідження, обробки та інтерпретації отриманих результатів. Тоді група з 13 співробітників науково-дослідного підрозділу під керівництвом І. Н. Шпільрейна на початку 1924 р. одержала завдання від агітвідділу Політичного управління Червоної Армії «встановити словник червоноармійця і словник «політивпливаючої» роботи: усний та письмовий». До другого етапу відносять і період спроби військової соціології пристосуватися до умов комуністичної диктатури і жорсткої ідеологізації життя, які закінчилися тим, що соціологія, по суті, була віддана забороні [4];

Третій етап – друга половина 60-х до кінця 80-х років: період, коли партійні верхи дозволяють відновити військово-соціологічні дослідження. Початок пов'язано з функціонуванням з 1965 р. Військово-політичної академії імені В. І. Леніна в складі військово-наукового

товариства гуртка конкретних військово-соціологічних досліджень під керівництвом кандидата філософських наук капітана 1 рангу В. М. Пузика. Найбільш продуктивно гурток функціонував в період з 1965 по 1975 рік. Підсумком діяльності гуртка з'явився вихід у світ в 1971 р. першої роботи з теорії, методології та методиці військово-соціологічних досліджень. В період 1965-1970 рр. соціологічні дослідження починають активно використовуватися в діяльності органів військового управління. Для їх організації створюють нештатні соціологічні підрозділи. Перше ж великомасштабне соціологічне дослідження в Збройних Силах СРСР, санкціоноване і організоване під егідою Головного політичного управління СА і ВМФ було проведено в 1966 р. на базі Одеського і Білоруського військових округів з проблеми: «Шляхи вдосконалення діяльності офіцерів у вихованні підлеглих, зміцненні військової дисципліни» (опитано понад 1000 військовослужбовців) [3; 1].

Четвертий етап – початок 90-х років знаменується відновленням військової соціології в усіх правах та розширенням її свободи і самостійності у виборі предмету досліджень.

Сьогодні культивуються напрями досліджень військової соціології, сформульовані понад 100 років тому:

1. визначення соціальної стратифікації армії за принципами ієрархії у формуванні і реалізації владних відносин;
2. статутні відносини і система заохочень;
3. аналіз соціально-культурного розмаїття образів військовослужбовців за принципами, що включає освіту, культуру, професію ;
4. склад матеріального забезпечення різних військових підрозділів [5].

Інші теми в межах військової соціології включають:

- військове об'єднання;
- військовий професіоналізм;
- військовий промислово-академічний комплекс;
- організаційна структура збройних сил та інші.

Деякі критики вказують, що на сучасному етапі військова соціологія обмежилася морально-побутовим станом військовослужбовців і матеріально-технічним забезпеченням армійських і допоміжних підрозділів [2].

З огляду на зростання напруженості в світі за рахунок локальних конфліктів потреба в дослідженнях військової соціології лише підвищується, актуалізуючи питання більш широкого значення, наприклад, визначення типу війни за її змістом; розрізнення самої війни від військового конфлікту; розрізнення війни відкритої та такою, що ведеться непрямими заходами; оцінка війни чи військового конфлікту очима населення країни, регіону, світу; оцінка військового блоку та його спрямованості; оцінка професійності військового підрозділу, армії країни, тощо. Військова соціологія може досліджувати війну як особливий тип суспільно-політичного, економічного явища, щодо нав'язування опонентам своєї переваги у вирішенні суспільно значущих завдань, шляхом використання різного роду ресурсів чи застосуванням збройних сил.

Тут не можна не пригадати дослідження Льюїса Фрая Річардсона, Куінсі Райта, Миколи Рашевського, Анатолія Рапопорта, Кеннета Боулдінга, Томаса Саатті та інших – які широко використовували метаметичні методи аналіз для дослідження балансу сил у війні у всіх сторін конфлікту, алгоритму визначення переможця у війні за аналізом переліку критеріїв підготовки та ведення військових дій. Так, в статті «Ескалація міжнародного конфлікту» К. Райт запропонував математичний метод оцінки вірогідності швидкої ескалації та завершення військового конфлікту. Метод враховував ряд чинників, які діяли на сторони конфлікту як «ззовні», так і «зсередини». Його формула містила такі елементи як «рівень підтримки війни за національні інтереси», «військові сили», «економічна вартість конфлікту (витрати)»; «рівень тиску на гравців та міжнародна підтримка», «залежність від ресурсів» та ін.

Подібні математичні моделі сьогодні розробляють та представляють західні

вчені – Клаудіо Кіофі-Ревілла (Claudio Cioffi-Revilla), П'єр Алан (Pierre Allan), Баррі Блехман (Barry Blechman), Стівен Дж. Брамс (Steven J. Brams), Хенк У. (Henk W. Howeling), Ян Г. Сіккама (Jan G. Siccama), Пол Хат (Paul Huth), Брюс М. Руссетт (Bruce M. Russett) та інші, на сторінках журналу «Mathematical and Computer Modelling» [6].

Одне з центральних питань сучасної воєнної соціології - еволюція війн, особливості нового етапу у їх розвитку, пов'язаного з глобалізацією. Сучасні війни, називають «гібридними», в них визначну роль відіграють інформаційні технології і несилова робота з населенням.

Військові соціологи виділяють теоретичний і емпіричний рівні військової соціології. Перший охоплює питання взаємозв'язку армії та суспільства, війни і армії з різними сферами суспільного організму. Важливе місце відводиться вивченню впливу соціальних спільнот – етнічних груп, соціальних груп, сім'ї – на комплектування і стан збройних сил, впливу моралі, права і релігії на військову справу. Емпіричний рівень визначався як збір фактичних даних про стан військ, військових спільнот, вивчення документів, анкетування, аналіз статистики [3].

Військова соціологія реалізує функції:

- теоретико-пізнавальну (отримання принципово нового і поповнення, збагачення наявного теоретичного та емпіричного знання, розробка закономірностей і категорій військової соціології на основі дослідження соціальної дійсності);
- описово-діагностичну (оперативний збір, систематизація та накопичення соціологічної інформації про характер і стан соціальних явищ і процесів і на цій основі – розробка практичних рекомендацій керівному складу армії і флоту за рішенням найбільш гострих соціальних проблем);
- прогностичну (виявлення кількісних і якісних параметрів можливих майбутніх станів соціальних процесів і явищ, їх виявлення в моделях і сценаріях, видача соціальних прогнозів);

- світоглядну і просвітницьку (поширення інформованості керівного складу армії, формування соціологічного мислення в управлінській діяльності).

Воєнна соціологія забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку рішень командирів (начальників) за допомогою регулярного і оперативного надання їм соціологічної інформації про поточні та прогнозовані стани, характер поведінки (дій) підпорядкованих військових колективів, ефективності і характеру соціальних наслідків прийнятих управлінських рішень. Цей напрям має досліджувати оборонне будівництво, організацію і ефективність бойової діяльності, соціальне управління військовими колективами в Збройних Силах. Важливою є розробка соціологічних проблем виховання воїнів, формування у них почуттів патріотизму і вірності військовому обов'язку.

Висновки. На сучасному етапі перед воєнною соціологією України постала низка завдань: розробка теорії функціонування та вдосконалення Збройних Сил як соціального інституту; розвиток спеціальних військових-соціологічних теорій; розробка методологічної бази військово-соціологічних досліджень, вдосконалення методики і техніки їх проведення; створення механізму військово-соціологічної служби у Збройних Силах, який матиме змогу оперативно вивчати і вирішувати відповідні проблеми життєдіяльності військ. Адже головна мета військової соціології - забезпечення високого рівня бойової готовності і могутності Збройних Сил та інших складових військ, організації суспільства як гаранта безпеки та стабільності незалежної суверенної України.

Список використаної літератури:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. – М., 1993. – С. 90-91;
2. Брадевіч С.С. Військова соціологія: ідеї, проблеми, досвід (середина XIX - початок XX ст.) – СПб., 1997. – 212 с.;

3. Єгоров Л. Військова соціологія і управління соціальними процесами в С.А. і ВМФ // Актуальні проблеми розвитку військової соціології в умовах перебудови армії і флоту. – М. : ВПА, 1990.

4. Образцов І.В. Военная соціологія: проблеми історичного шляху та методології // Социол. дослідні. – 1993. – № 12; 1994. – № 1.

5. Серебрянников В. Социология войны / В. В. Серебрянников. — М.: «Ось-89», 1998. — 320 с.

6. «Mathematical and Computer Modelling» ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0895717789904251>

Znamenska E.E. - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Military sociology: historical and modern development .

The article deals with the history of the emergence and the main stages of the development of military sociology. A brief overview of the research subject of early military sociology is given. An analysis of the views of military experts and sociologists on the main trends of the development of modern military sociology is underway.

Key words: war, sociology of war, military sociology, society.

*Рекомендовано до друку –
к.політ.н., доцентом Узун Ю.В.*

Стаття надійшла в редакцію 01.02.2018.

Капишинская М.И.

ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ В ВОЙНЕ И ИХ НЕСООТВЕТСВИЕ ПРАКТИКЕ

В статье предлагается рассмотрение проблемы гендерных стереотипов на примере анализа ситуации войны. Автор ставит вопрос о реализации и стереотипе реализации прав и возможностей участия женщин в войне в историческом контексте и современности.

Ключевые слова: *женщина, гендер, роль, стереотип, общественное мнение, война, политика, история, равенство.*

Постановка проблемы. В настоящее время в Украине актуализируется тема исследования роли женщин, теме гендера в широком смысле, в современном обществе. Анализу подлежат самые разнообразные аспекты, связанные с этим понятием: роль и участие женщин в различных сферах жизнедеятельности (политика, наука и проч.), роль женщин в изменяющемся обществе в приложении к конфликту на Востоке Украины. Следует отметить, что 25 февраля этого года Кабинет Министров Украины своим распоряжением утвердил Национальный план действий по выполнению резолюции Совета Безопасности ООН 1325 «Женщины, мир, безопасность» на период до 2020 года. «Министерство социальной политики разработало проект акта во исполнение требований Резолюции Совета Безопасности ООН 1325, Пекинской декларации и Платформы действий, принятых на четвертой Всемирной конференции по положению женщин [6]. В то же время, как отмечают в Министерстве, разработка проекта акта вызвана и наличием ряда угроз, связанных с вооруженным конфликтом на Востоке Украины, которые имеют гендерный характер, и необходимостью консолидации и оптимального использования потенциала женщин в противодействии насилию и установлении мира. Целью принятия

Национального плана действий «Женщины, мир, безопасность» является обеспечение стабильного мира и решение конфликтов с учетом гендерного аспекта; содействие активизации участия женщин в миротворческих процессах.

Анализ актуальных исследований и публикаций. Тема «Женщина и война» представлена в научной литературе весьма скромно, хотя этой теме и посвятили свои разработки такие авторы как С. Алексеевич [1], М. Гугова и М. Текуева [2], С. Кинка [3], Л. Нохлин [4], И. Юкина [5] и другие. На первый взгляд причины этого лежат на поверхности: женщинам всегда отводилась роль хранительницы очага, а вопросами войны и обороны занимались мужчины. Именно поэтому **целью нашей статьи** является рассмотрение гендерных стереотипов и их несоответствие практике на примере анализа ситуации войны.

Изложение основного материала. Если мы попытаемся углубиться в историю, чтобы понять причины настоящего гендерно-ролевого социального положения в разных странах, то истоки приведут нас к мифологии. Как правило, репродуктивная способность и функция сохранения потомства ограничила женский образ образом, олицетворенным богиней плодородия (Деметра, Жива, Исида, и др.).

Однако не стоит забывать и об «исключениях из правил». В образе девушки также представляли египетскую Маат, которая наделяла властью царей; греческую Артемиду – богиню охоты; у древних славян Мокошь, которая хоть и связана с типичными женскими занятиями, но стояла наряду с идолами Перуна; скандинавские Валькирии – помощницы Одина, которые распределяли смерть и победы в бою, и т.д. Наиболее яркими и загадочными воинственными персонажами являются амазонки. О них есть упоминания как в греческой мифологии, так и в истории. До сих пор ведутся жаркие споры о том, существовали ли они на самом деле, а различные находки, обнаруженные в ходе археологических раскопок, только подпитывают эти дискуссии, создавая основу для новых аргументов. Нередко

«следы» амазонок находят на побережье северного Причерноморья, а также в предгорьях Кавказа. Одним из последних открытий стало то, что амазонки, как установили британские ученые, сражались на стороне римской армии, на территории нынешней Великобритании. Доказательством тому служат останки двух женщин-воительниц, обнаруженные в захоронении в Бруэме, графство Камбрия. Полагают, что сюда они еще при жизни попали из Восточной Европы – древние греки утверждали, что женщины-воительницы обитали именно там.

В целом, описываемые в истории случаи, когда женщина вступала в равный поединок с мужчиной полуполюгендарны. Вплоть до XIX ст. об этом говорить было неприято. Авторы нефеминистского течения называют такой образ неестественным и предостерегают, что повышение женского военного участия может подрывать основы как семьи, так и гражданского общества [4]. В кругу феминистических течений тема войны не стоит на повестке дня наряду с сексуальным абьюзом. Но рассматривая данную тему, не избежать взгляда со стороны движения за женскую эмансипацию.

Мнения феминисток по поводу места и роли женщины в войне разнятся. Наиболее радикальные считают, что участие в военных действиях – это возможность избавиться от клише «драться как девчонка», заявить о себе в полной мере и наконец-то добиться полного равноправия. Другая группа считает, что цель милитаризации женщин – женское равноправие и подрыв теории различий — есть путь к постепенной трансформации военных сообществ в иерархическую, более демократическую социальную институцию. В целом же, посыл один – женщина может принимать участие в войне на равных с мужчиной.

В работе «Почему не было великих художниц?» Линда Нохлин размышляет на тему того, что же помешало женской половине оставить свой след в истории. Автор говорит о привилегированности белых мужчин среднего класса. Это факт

достаточно трудно оспорить. Она также говорит и о точке зрения на «женскую проблему», т. к. под определённым углом это может быть проблема «мужская». И хотя в конечном итоге писательница приходит к выводу о том, что виной всему обстоятельства, местами в её работе проскакивают нотки патриархально-здорового смысла: «Все дело в том, что среди женщин... не бывало по-настоящему великих художниц, хотя было много художниц интересных и очень хороших, творчество которых осталось недооцененным или недостаточно исследованным; как не было и великих джазовых музыкантов среди литовцев или великих теннисистов среди эскимосов, как бы мы ни желали обратного» [1, с.6]. Такие выводы Л. Нохлин наводят на мысль о том, что возможно и великими полководцами женщинам не суждено было быть.

Однако, возвращаясь к истории, авторы указывают на «переломные моменты»: 1) для одних — это «марксистский социализм», который дал женщинам надежду, проповедуя равенство всех людей; 2) для других – это движения суфражисток и эмансипации, приведшие к признанию прав женщин и одновременно к уравниванию их в возможностях и способностях с мужчинами [5, с. 64].

Направленная на вовлечение женщин в общественное производство, политика гендерной эмансипации довела идею мужского и женского равенства до полного игнорирования особенностей женского организма и психики. В результате - участие женщин в наиболее тяжелом физическом труде, приобщение их к традиционно мужским профессиям, к занятиям военно-прикладными видами спорта преподносились общественному мнению как величайшее достижение нового века, как освобождение женщины от «домашнего рабства».

Стоит ли упоминать о том вкладе, который внесли женщины во время Второй Мировой войны как разведчицы, зенитчицы, летчицы, работницы военных заводов. Всему миру известно о «Ночных ведьмах» - 46-м гвардейском ночном бомбардировочном авиационном полке.

На войне женщины были врачами, медсестрами, телефонистками, радистками, поварами, и конечно же – военными.

В современном мире Комиссией ООН по положению женщин в «Пекинской платформе действий» чётко определены цели гендерного развития: расширение участия женщин в миротворчестве, миростроительстве, принятии решений в доконфликтный и постконфликтный периоды, предотвращении конфликтов, постконфликтном урегулировании и восстановлении.

Меры, которые следует принять правительствам и международным и региональным межправительственным учреждениям:

- расширять, в том числе с помощью квотирования, участие женщин и их руководящую роль в принятии решений и предотвращении конфликтов;

- учитывать проблематику пола в деятельности по содействию делу мира на всех уровнях, а также в гуманитарной и миростроительной политике, в том числе с помощью анализа проблематики пола и путем поощрения более активного участия женщин в полевых миссиях на всех уровнях, особенно на руководящих постах или в высших эшелонах управления, и следить за осуществлением такой политики и по мере необходимости проводить обзор ее осуществления на основе справедливого географического распределения, где это применимо;

- признать и поддерживать женские неправительственные организации, особенно на низовом уровне, в знак уважения их роли в деле предотвращения конфликтов, в том числе в области раннего предупреждения и миростроительства;

- принять к сведению «Кампальский план действий в интересах женщин и мира, а также принятую в порядке выполнения решений «Пекинской конференции» «Кигальскую декларацию по проблемам мира, положения женщин и развития» и «План действий для пострадавших в результате конфликтов районов» и, если это целесообразно, созвать конференции для оценки прогресса и содействия их осуществлению;

- обеспечить, чтобы региональные научно-исследовательские и учебные институты рассмотрели роль женщин в урегулировании конфликтов и разработали, и проанализировали политику и программы действий;

- создать механизмы поощрения женщин-кандидатов, имеющих требуемую квалификацию, к подаче заявления для назначения на судебные, прокурорские и иные должности во всех соответствующих международных органах в целях достижения равного соотношения представителей обоих полов в их составе на основе справедливого географического распределения;

- выдвигать кандидатуры и назначать больше женщин специальными представителями по вопросам урегулирования конфликтов с должным учетом принципа справедливого географического распределения;

- усилить роль женщин в двусторонних усилиях в области превентивной дипломатии, а также усилий, предпринимаемых Организацией Объединенных Наций в соответствии с Уставом ООН;

- обеспечить, чтобы военные и гражданские участники гуманитарных миссий и миротворческих операций проходили курс специальной подготовки по проблематике пола;

- разработать и реализовать инновационные стратегии расширения участия женщин в миротворческих операциях и предложить Генеральному секретарю сделать анализ их эффективности в его докладах о миротворческих операциях, когда это уместно, на основе результатов совещания группы экспертов;

- учитывать проблематику пола при двустороннем и многостороннем обсуждении вопроса о миростроительстве и в усилиях по содействию социальному развитию.

В мире, в целом, женщинам даны широкие права в военной сфере. Представительницы «слабого пола» служат практически во всех военных подразделениях, включая пехоту,

бронетанковые войска, артиллерию и подводные лодки.

Самым любопытным, на наш взгляд, явлением являются женские отряды курдских «пешмерга», сражающиеся за независимый Курдистан и против фундаментализма ИГИЛ. Они привлекательны как явление тем, что участие женщин в войне не характерно для мусульман (хотя и не все курды – мусульмане) и, вообще для женщин в восточных культур (однако и тут известно, что до распространения ислама, на территории современного Курдистана существовал матриархат). Женские батальоны представляют серьезную угрозу боевикам «ИГИЛ». Для них является позором быть убитым женщиной, ведь имамы «Исламского государства» для вербовки новых боевиков часто используют суры, в которых погибшим в бою джихадистам обещан райский сад, где убитых встретят 72 девы, но лишь в том случае, если они приняли смерть от мужчины. Поэтому курдским женщинам-солдатам удастся разрушать не один, а целый ряд гендерных стереотипов.

В настоящее время в Украине актуализируется тема исследования роли женщин в современном обществе, в участии мирного урегулирования конфликта на Востоке Украины, в реализации резолюции Совета Безопасности ООН 1325 «Женщины, мир, безопасность» на период до 2020 года. Кроме того, в АТО воюют более тысячи женщин: разведчицы, снайперы и полевые хирурги, а по документам они кухарки, уборщицы или бухгалтера, т.к. документами Министерства обороны женщинам запрещается занимать руководящие должности и выполнять задачи на поле боя, поскольку нормы Минсоцполитики не допускают слабый пол к работам, связанным с избыточным физическим трудом [7].

Выводы. Сегодня женщины имеют возможность реализовать себя во всех сферах и в военной сфере, в том числе. В 2017 г. в 10 странах мира министрами обороны были женщины: 1) Урсула фон дер Ляйен (Германия, министр обороны

с 2013 г.); 2) Жанин Хеннис-Плассхарт (Нидерланды, министр обороны (с 2012 г.); 3) Инне Мари Эриксен Серэйде (Норвегия, министр обороны с 2013 г.); 4) Роберта Пинотти (Италия, министр обороны с 2014 г.); 5) Мария Долорес де Коспедаль (Испания, министр обороны с 2016 г.); 6) Томоми Инада (Япония, министр обороны с 2016 г.); 7) Мими Кодели (Албания, министр обороны с 2013 г.); 8) Мариз Пэйн (Австралия, министр обороны с 2015 г.); 9) Марина Пендеш (Босния и Герцеговина, министр обороны с 2015 г.); 10) Носививе Маписа-Нкакула (ЮАР, министр обороны с 2012 г.) [8]. Мировое сообщество стимулирует развитие прав женщин и их возможностей реализовать себя в военной сфере, тем самым стимулируя смену стереотипов о традиционной роли женщины, развивая гендерную революцию и женскую эмансипацию.

Список использованной литературы:

1. Алексеевич С. У войны не женское лицо // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://lib.ru/NEWPROZA/ALEKSIEWICH/zhenksk.txt>
2. Гугова М. Х., Текуева М. А. Женщина и война: Проблема повседневного существования и ментальных изменений. Вестник Дагестанского научного центра. – 2012. – С. 77-81.
3. Нохлин Линда. Почему не было великих художниц? // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://artaktivist.org/tag/tekst-pochemu-ne-bylo-velikix-xudozhnic/>
4. Шахназарян Нона. Гендер и война. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://theanalyticon.com/?p=3301&lang=ru>
5. Юкина И. И. Русский феминизм как вызов современности / И. И. Юкина; под ред. Т. А. Мелешко. — СПб.: Алетейя, 2007. — 544 с
6. Кинка С. Война и гендер: исследования роли женщин в изменяющемся обществе // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://informer.od.ua/news/vojna-i-gender-issledovaniya-rol-i-zhenshhin-v-izmenyayushhemsya-obshhestve/>

7. Женщины в АТО вынуждены воевать нелегально // [Электронный ресурс] – Режим

доступа:

<https://ru.tsn.ua/ato/zhenschiny-v-ato-vynuzhdeny-voevat-nelegalno-iz-zaministerskoj-byurokratii-538526.html>

8. Открытый мир – 10 министров обороны в 2017 году // [Электронный ресурс]. – Режим

доступа:

<https://openrussia.org/notes/707157/>

Key words: *woman, gender, role, stereotype, public opinion, war, politics, history, equality.*

*Рекомендовано до друку –
к.політ.н., доцентом Узун Ю.В.*

Стаття надійшла в редакцію 01.02.2018.

Kapishinskaya M.I. - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Gender stereotypes in the war and its non-conformity of practice.

The article deals with the problem of gender stereotype in relation to the role of women in society on the example of the situation of war. The author demonstrates various approaches to the role of women in society, drawing attention to the fact that both traditional and modern ideas about the role of women are characterized by a duality. On the one hand, the role of women is reduced to the role of keeper of the hearth, family and gender, to the role of mother and wife. And on the other hand, since ancient times, there has been recognition of the fact of female domination and the possibility of women as warriors. The article shows the historical development of the concept of women's emancipation and different evaluations of the process of emancipation. The author demonstrates that today the participation of women in military operations becomes a social norm, which destroys the habitual stereotype. The author shows that in the practice of modern countries, the appointment of a woman as the Minister of Defense becomes popular. Equally popular is the recognition of a female warrior in military conflicts in the countries of the East, as demonstrated by the Kurdish women's detachments of the Peshmerga. The article shows the national action plan for the implementation of the UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" for the period until 2020.

Сокоринський В.О.

**ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА
СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ВОЄННОЇ
СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ
УТВОРЕНЬ**

Стаття присвячена проблемам розвитку історії теорії воєнної стратегії та аналізу сучасних особливостей воєнної стратегії в умовах трансформації геополітичної системи світу, що супроводжується пошуком країнами нової стратегії захисту національних інтересів і нової геостратегії. Автором розглянуто співвідношення понять: «гібридна війна», «мережево центрична війна», «війна непрямыми засобами», «превентивна оборона», а також визначено їх використання в геостратегіях країн світу.

Ключові слова: війна, геостратегія, військова стратегія, воєнна стратегія, система військової організації держави, система національної безпеки держави.

Постановка проблеми. Злам біполярної системи світу в 1991 році, що обумовив зміни в системі геополітичного простору і визначив зростання інтересу країн до формування нової стратегії захисту національних інтересів, нової геостратегії, а відтак і нової воєнної стратегії.

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Слід вказати, що проблеми розвитку геостратегії та військової стратегії з давніх часів привертала увагу військових, політиків, дослідників, серед них – Сунь-Цзи, Н. Макіавелі, Ф. Фош, Б.-Х. Ліддел-Гарт, Г. фон Бюлов, М. Мілютін, К. Клаузевіц, А. фон Шліффен. Сьогодні ці питання є об'єктом досліджень військової політології, спеціалістами в якій є Р. Арзуманян, А. Подберезкін, К. Попковіч. Зазначимо, що нажалі в Україні є майже нерозвинутим таким напрям політології як військова політологія і тому **метою нашого дослідження** є аналіз історичних основ розвитку військової стратегії та

геостратегії, визначення сучасних особливостей їх розвитку як об'єкту досліджень військової політології.

Виклад основного матеріалу.

Дослідження розвитку військової стратегії та геостратегії доводять, що якщо протягом багатьох століть, теоретичний базис національної безпеки основних країн зберігався незмінним, то к кінцю ХХ століття з крахом біполярної системи все кардинально змінюється. Ряд вчених, що займаються теорією війни та стратегії, вважають, що сучасні війни якісно відрізняються від колишніх, а традиційне бачення війни є застарілим і не відповідає сьогоденним реаліям. Відтак, вчені розглядають парадигму «мережевої війни» («мережевоцентричної війни, «гібридної» війни, «кібер-війни». З огляду на це вказують, що системи «військової організації держав» та «системи національної безпеки держав» потребують тотального переосмислення з переглядом на характер та форми сучасних війн.

Війна є історичним явищем, що супроводжує розвиток соціально-політичних систем. Війни між першими державами оголошувались з метою захоплення нових територій та багатств, встановлення влади. Одна з перших теорій війни пов'язана з ім'ям давньокитайського полководця і військового теоретика Сунь-цзи, що був автором знаменитого трактату про військове мистецтво. На його думку, найвища мета війни – це знищення планів противника та його союзників, армії, а остання ціль – це напад на міста.

В Середньовіччі в Західній Європі в період феодалізму та папацезаризму, військова справа майже не розвивалася. Панування в середньовічній схоластичній філософії догматизму майже виключало можливості дослідження військової практики. Людиною, яка вплинула на розвиток досліджень військової практики, став Ніколо Макіавеллі. В трактаті «Про військове мистецтво», він визначив основні положення підготовки та озброєння армії, підготовки полководців. Головною ідеєю було отримання можливості протистояння опоненту, який має статус «переможця».

Військове мистецтво арабів та інших завойовників Ліддел Гарт назвав «стратегією непрямих дій». Вона характеризувалася відхиленням воєнних сутичок із великою армією та серйозними ударами по центрам держави-опонента з використанням підривної діяльності та тероризму.

В період Новітнього Часу винахід вогнепальної зброї (XVI ст.) обумовив масові війни, які відрізнялись тривалістю, запеклістю та територіальним розмахом битв. В цей період важливу роль в розвитку воєнного мистецтва відіграла постать Наполеона Бонапарта, який майстерно поєднував воєнно-стратегічні рішення з політичними. В цей час Г. Бюлов – пруський воєнний теоретик, розробив концепцію ведення війни під назвою «кордонна стратегія». Ця стратегія базувалась на створенні мережі воєнно-комунікативних точок, тобто фортець із сильними гарнізонами та запасами, а основні військові сили знаходились по всьому кордону забезпечуючи захист від імовірної атаки противника.

Німецький військовий теоретик генерал-майор Карл Клаузевіц у своїй праці «Про війну» визначав завдання стратегії в організації генеральної битви, для якого рекомендував зосереджувати всі сили і засоби: «Щоб перемогти, необхідно зустріти головні сили противника ... Бій – це єдиний ефективний спосіб ведення війни; його мета – знищення ворожих сил як засіб припинення конфлікту» [3].

Пруський і німецький військовий діяч і теоретик, генерал-фельдмаршал Мольтке Старший був фактичним ідеологом «блискавичної війни», відстоюючи переваги раптового нападу і розгрому противника шляхом масивного оточення.

Французький військовий діяч і військовий теоретик маршал Фердинанд Фош вважав бій неодмінною умовою ведення війни: «Сучасна війна для досягнення своєї кінцевої мети ... визнає тільки один засіб, а саме: знищення організованих сил ворога».

Наприкінці XIX століття американський військово-морський теоретик, контр-адмірал Альфред Мехен

спільно з англійським військово-морським теоретиком, віце-адміралом Філіпом Коломбом створив так звану «теорію морської сили». У ній вирішальну роль у війні відведено морським силам, «панування на морі» визначено головною умовою перемоги у війні.

У свою чергу, італійський військовий теоретик, генерал Джуліо Дуе на початку XX століття створив теорію про провідну роль авіації («Доктрина Дуе»). На думку Дуе, панування в повітрі, може забезпечити перемогу у війні шляхом ударів по адміністративним та економічним центрам супротивника. Армії і флоту відводилися допоміжні ролі.

На початку XX століття німецьким генералом-фельдмаршалом Альфредом фон Шліффеном була створена закінчена теорія швидкоплинної, блискавична війни («війни-бліцкригу»).

«Доктрина Шліффена» висвітлена в його статті «Сучасна війна». В основі доктрини - план блискавичного розгрому противника в одній великій битві (операції) нищівним ударом потужного ударного кулака на одному з флангів стратегічного фронту.

Період XX століття, в особливості «холодної війни» характеризується нарощуванням ракетних установок з боку СРСР та США та локальними ідеологічними війнами сателітів та союзників.

Після закінчення холодної війни небезпека світової ядерної війни значно зменшилася. Але поширеною стала стратегія війни «непрямими засобами», що передбачало застосування економічного, технологічного, морально-психологічного та інформаційно-культурного тиску на противника. Ставка в такій війні робиться на застосування терористичних угруповань, на «рухи спротиву», на дискредитацію політичних осіб, на використання приватних військових компаній, тощо.

Невійськові стратегії ведення непроголошеної війни постали об'єктом дослідження Б.Х. Ліддел-Гарта, який в книзі «Стратегія непрямих дій» визначив, що сенс стратегії непрямих дій – перемога шляхом уникнення фронтального наступу на давно укріплену позицію, обхід

противника з флангу за для найбільш вразливого удару, отримання військового обладнання та військової техніки від союзників, що стане неможливим за умов офіційного проголошення війни.

Ще з середини ХХ століття аналітики вказували, що майбутні війни будуть війнами економічного характеру, війнами на упередження можливості військового спротиву, а метою геостратегії стане всебічне стримування з метою превентивної оборони національного інтересу. Такі дослідники як Є. Магда, Френк Г. Хоффман, М. Айшервуд розкрили феномен «війни гібридного типу», метою якої є «розхитування» життя населення територій, де відбувається гібридна війна, як в економічному, соціальному, так і в психологічному сенсі. Український дослідник К.В. Попович вказує, що перший прояв такого роду війни в історії мав місце у V столітті до нашої ери, під час Пелопоннеської війни між Афінами та Спартою: «Крім фронтального (традиційно військового) протистояння, Афіни тоді будь-якими шляхами підбурювали до повстання підлеглих спартанцям ілотів. У такий спосіб було застосовано один із найбільш суттєвих елементів гібридної війни – створення внутрішнього військового джерела напруження. Така тактика, врешті-решт, значною мірою сприяла перемозі афінян» [4, с.75].

Серед військових політологів сьогодні також поширеним терміном є термін «мережецентричної війни», ідея якої належать керівникові ЗС СРСР у період з 1977 по 1984 роки – М. Огаркову. Він визначав, що подальший розвиток армії має бути розвитком її інформаційного забезпечення. Надалі розробниками цієї ідеї стали віце-адмірал Артур Себровські і експерт Міністерства оборони США Джон Гарстка. В США ця концепція була запроваджена в основу Національної військової стратегії 2004 року і досі визнана ядром військової політики США та НАТО на період до 2020 року.

Генерал-майор О. Владіміров, аналізуючи особливості сучасної війни акцентує, що сучасні війни ведуться на рівні свідомості і ідей, і тільки таким чином

досягаються найбільш повні перемоги. Війна ведеться новими операційними засобами, що мають вигляд сучасних геополітичних технологій, які носять інформаційний характер. Отже, в війна може розглядатися як боротьба ідеологій за домінування в управлінні світом, агресивно ведеться націями (державою) за допомогою геополітичних технологій, забезпечених інформаційною, економічною перевагами з періодичним застосуванням власне військових (збройних) засобів війни» [3].

Висновки: Запровадження нових технологій гібридної, мережецентричної війни, а також війни «непрямими засобами» в контексті реалізації стратегії національної превентивної оборони вимагають всебічного аналізу з боку державних структур, аналітичних центрів та експертів, що працюють в сфері національної безпеки держави, теорії війни. Українські військові експерти мають брати до уваги, що існуюча на сьогоднішній час провальна антитерористична операція є свідченням того, що система захисту національної безпеки та воєнна організація держави залишаються застарілими, що нові стратегії ведення війни майже не запроваджуються, незважаючи на запровадження Україною стандартів НАТО.

Список використаної літератури:

1. Арзуманян Р.В. Визначення війни в ХХІ столітті Режим доступу: <http://csef.ru/media/articles/1217/1217.pdf>
2. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://docs.google.com/viewerng/viewer?url>.
3. Мікрюков В.Ю. Теорія війни // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nvo.ng.ru/concepts/2014-05-23/1_theory.html
4. Подберезкин А.Нові особливості війн ХХІ століття – Режим доступу: <http://eurasiandefence.ru/?q=node/33518>
5. Попкович К.В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», Вип. 2 (35) 2016. – с. 75-79

6. Подберезкин А.И. Развитие сценария стратегии «Глобально-силового противоборства» У XXI столітті та ідеологія // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurasian-defence.ru/?q=node/34624>

7. Спільна стратегія XXI століття; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pentagonus.ru/publ/sovместnaja_strategija_21_veka_voenno_morskaja_moshh/19-1-0-2599

Sokorinsky Volodymyr - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov

Historical development and modern features of the military strategy of national formations

The article is devoted to the problems of the development of the history of the theory of military strategy and analysis of the modern features of the military strategy in the conditions of the transformation of the geopolitical system of the world, accompanied by the search of countries for a new strategy for the protection of national interests and new geostrategy. The author considers the correlation of concepts: "hybrid war", "network centric war", "war by indirect means", "preventive defense", and also their use in geostrategy of the countries of the world.

Key words: war, geostrategy, military strategy, military strategy, system of military organization of the state, system of national security of the state.

*Рекомендовано до друку –
к.політ.н., доцентом Узун Ю.В.*

Стаття надійшла в редакцію 01.02.2018.

Сокоринський В.О.

ЛІВІ РУХИ В ЄВРОПІ ТА В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналізу тенденцій розвитку лівих рухів в країнах Європи та в Україні. Розглянуто причини кризи популярності лівої ідеології в 90-ті роки та простежено її розвиток на рубежі ХХІ століття. У статті визначені основні риси та особливості трансформації сучасних лівих рухів, простежено динаміку електорального запиту на них. В статті проаналізовано парламентську та позапарламентську діяльність лівих політичних сил як країн Європи, так і України. Автором визначено основні тенденції розвитку лівих рухів в Європі та в Україні.

Ключові слова: *ліві, лівий рух, електорат.*

Постановка проблеми. В ХІХ ст. соціалістична ідея отримала значну популярність. Її розвивали засновники соціальних вчень, які визначали в якості ідеалу громадсько-політичного розвитку суспільство, що засноване на принципах егалітаризму, справедливості та свободи. Автори посилалися на працю французького філософа П'єра Леру (1797-1871) – «Індивідуалізм та соціалізм», в якій було вперше використано термін «соціалізм» (1834) для пояснення соціально-економічної доктрини, яка прагне побудови суспільного ладу на основі громадської власності та громадського контролю над процесами управління цією власністю.

Перші послідовники соціалістичної ідеології виступили із критикою ідеї вільного ринку як механізму соціального розвитку. Вони висували колективізм та егалітаризм на противагу індивідуалізму з характерними для нього принципами елітизму та вільного підприємництва. Послідовники соціалізму акцентували при цьому на потребі звільнення суспільства від соціального суперництва, яке розвивається в умовах ринкової конкуренції; від

можливостей для експлуатації людини в умовах відсутності в неї засобів виробництва; від державно-монополістичного стилю олігархічної економіки, який формується в умовах капіталістичного типу господарювання і унеможливорює вільну соціальну конкуренцію, посилюючи соціальну нерівність і пригніченість.

Згодом, протягом ХХ століття соціалістична ідея отримала різні версії розвитку, серед яких: марксизм-ленінізм, демократичний соціалізм, соціал-демократизм, лібертарний соціалізм, муніципальний соціалізм, релігійний соціалізм (ісламський, християнський, буддистський), арабський соціалізм, соціалізм з національною специфікою (китайський соціалізм), націонал-соціалізм.

Намагання систематизувати та узагальнити соціалістичні вчення демонстрували міжнародні Інтернаціонали та, власне, рух, щодо їх існування. Слід вказати на історичний шлях розвитку «інтернаціонального» руху, а саме на існування Першого міжнародного інтернаціоналу робітників (1864-1876 рр.), Сент - Ім'єнського анархістського Інтернаціоналу (1872-1877 рр.), Другого Інтернаціоналу робочих партій (1889-1914 рр.), Віденського (Двох-з-половинного) Інтернаціоналу ліво-соціалістичних партій (1921-1923 рр.), Третього Комуністичного Інтернаціоналу – «Комінтерну» (1919-1943 рр.), Четвертого Троцькістського інтернаціоналу (з 1938 р.), Четвертого Інтернаціоналу (з 1993 р.), а також Соціалістичного інтернаціоналу, Центристського демократичного інтернаціоналу, Інтернаціоналу спротиву та ін. До речі, Соціалістичний інтернаціонал, сьогодні, – це міжнародна неурядова соціал-демократична організація зі штаб-квартирою у Лондоні. Організація виникла ще у 1864 р., а була відновлена у 1951р. у м. Франкфурт-на-Майні у Німеччині. Тоді 34 соціалістичні та соціал-демократичні партії Європи вирішили поновити інтернаціональний рух, який сьогодні включає 156 партій з 126 країн світу. Слід зазначити і те, що представники цього інтернаціоналу займають почесні

міжнародні посади. Зокрема, Президент Соціалістичного інтернаціоналу в 1999-2005 рр. Антоніо Гутерріш в 2017 р. був обраний Генеральним Секретарем ООН. А сучасний голова Інтернаціоналу – Георгіос Папандреу з 2009 до 2011 рр. займав посаду прем'єр-міністра Республіки Греції. Одночасно, слід зазначити, що Україна в цьому Інтернаціоналі не є представленою і взагалі, сучасні вітчизняні представники лівої ідеї найчастіше ототожнюють себе із марксизмом-ленінізмом ХХ століття, в той час як представники європейського соціалізму об'єднуються на підставах багатвікової історії ідеології.

Отже, аналіз сучасних тенденцій розвитку лівих рухів в Європі та в Україні та їх порівняльний аналіз став *метою цієї статті*. Об'єктом аналізу у статті постає дослідження лівих рухів в Європі та в Україні. Предметом є дослідження тенденції розвитку сучасних лівих рухів в Європі та в Україні.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Сучасні дослідники, зокрема – В. Андрущенко, О. Бабкіна, М. Білецький, О. Волков, І. Гавриленко, О. Гарань, В. Горбатенко, Л. Дунаєва, Л. Нагорна, С. Остюченко, Є. Перегуда, О. Стаценко, М. Томенко, В. Якушик – присвятили свої праці розвитку лівих ідеологій, чим значно розширили межі української політологічної дискусії з цих питань.

Виклад основного матеріалу. Більшість дослідників виділяють три домінуючі ідеологічні напрямки лівої ідеології :

1) пострадянський марксизм-ленінізм та сталінізм, що включає єврокомуністів і представників «Четвертого інтернаціоналу» (Ален Кривін, Серен Сендергаард, Ерік Туссен, Алекс Каллініком, Кріс Харман, Джо Хігінс, Тед Грант, Пітер Тааф, Алн Вудс, Девід Норт);

2) соціал-демократія європейського зразка (Георгіос Папандреу, Луїс Аїяла, Колетт Авіталь, Ізабель Альєнде, Альфред Гузенбауер, Піа Локателлі, Еліо Ді Рупо, Мідзухо Фукусіма та ін.).

3) анархізм (Девід Гребер, Джефф Монсон, Мішель Онфре, Трой Саутгейт, Сергій Ярунський, та ін.).

Більшість дослідників доходять висновку, що сучасні ліві рухи переживають ідеологічну кризу. Це пов'язано з подіями кінця ХХ століття, коли в 1970-х – 1980-х роках предметом обговорення стали проекти та процеси «глобалізації». Тоді початок «глобальної революції» призвів до обговорення проблем «периферійного капіталізму», при якому уряди країн капіталістичного типу господарювання почали вирішувати питання щодо здешевлення виробництва шляхом створення мережевої системи національної промисловості за межами національних кордонів, з метою використання різниці в оплаті праці найманих працівників та зиску від втрати необхідності транспортувати природні ресурси з країн, які є їх постачальниками. Таке «підтягнення периферії», з одного боку, мало показати «солідарність» розвинутих країн з країнами «третього світу», країнами «що розвиваються». Створення підприємств, інвестиції в країни віддаленої периферії мали сприяти і демонструвати «універсальний» і «всебічний» розвиток. З іншого боку, ці заходи показали сучасний процес глобальної експлуатації на регіональному рівні, через здешевлення виробництва розвинутих західноєвропейських країн за рахунок «країн, що розвиваються».

Між тим, сам процес глобалізації призвів до революційних змін в соціальних структурах національних утворень. Традиційна промислова електоральна база, на яку спиралась представники лівих партій та організацій почала розмиватися, втрачаючи національну специфіку, утворюючи міграційні ланцюги в країнах торгівельно-промислової поза-національної «глобалізованої» мережі.

Ця зміна соціального складу Західної Європи спонукала ліві партії до зміни філософії і тактики «ведення ідейного спротиву». Партії почали розвивати ідеї антиглобалізму, альтерглобалізму, а також посилювати участь в парламентах різних рівнів (локальних, національних, регіональних).

Втім, послаблення лівої ідеології пов'язане і зі змінами політичного порядку

– падінням «берлінської стіни» в 1989 р. та розламом комуністичного простору в 1991 р. Ідеї вільної конкуренції та вільного ринку призвели до нівеляції лівих ідей «рівності», «соціальної справедливості», «державної підтримки». До того ж переоцінка подій ХХ століття призвела до розколу в лівому русі. Дискурс щодо подальшого «третього шляху» призвів до виникнення течій: «нові», «оновленні», «старі» ліві. Це не могло не позначитися на кризі всієї ідеології та не призвести до втрати її популярності.

Між тим населення країн «пострадянського простору» лише формує новий тип господарювання, переосмислює події соціально-економічної та політичної історії ХХ століття, отримує новий досвід існування та виживання в умовах зростання глобальної соціально-економічної конкуренції. За думкою лівого дисидента Бориса Кагарлицького попит на соціалістичну думку лише зростає. Він зазначає: «...об'єктивний попит на ліві ідеї і політику зростає всюди в Європі протягом 90-х років. Перемога капіталізму в Східній Європі, яка здавалася зовсім безперечною на початку 90-х, до кінця десятиліття стала викликати сумніви. Захід пережив масові виступи трудящих, а в країнах Третього світу невдоволення сформованим порядком призвело до насильства» [8].

Так, соціал-демократи в Скандинавських країнах, хоча і втрачали владу, проте швидко її повернули. У Швеції соціал-демократи вже в середині 90-х років стали провідною партією, маючи більшість. В Італії в середині 1996 р. більшість у парламенті та сенаті отримала лівоцентристська партія «Оливкове дерево». Коаліція лівих сил вперше в історії країни опинилась при владі. В 1997 р. у Великобританії до влади прийшли лейбористи із великим відривом від консерваторів. У 1992 р. разом із підписанням Маастрихтського договору в Європі була створена міждержавна європейська партія, яка об'єднала ліві партії Європейського союзу – Партія європейських соціалістів (*Party of European Socialists (PES)*, включає 33 європейські партії). Розуміючи важливість кооперації та

солідарності, європейські партії продовжували підтримувати держави союзного масштабу.

В Україні на перших парламентських виборах ліві партії дістали значної електоральної підтримки. Ще в 1993 р. було зафіксовано участь КПУ в установчому з'їзді федерації комуністичних партій на пострадянському просторі – в з'їзді «Союзу комуністичних партій – Комуністична партія Радянського Союзу (СКП-КПРС)». Вже в 2009 р. на конференції лівих сил України були представлені Комуністична партія України, Союз лівих сил, партія «Справедливість», Соціалістична партія України, партія «Велика Україна», Соціал-демократична партія України (об'єднана), та інші. Втім, подальший політичний процес продемонстрував втрату правлячої позиції лівої ідеології в Україні внаслідок не лише ідеологічної кризи, але і внаслідок втрати довіри електорату до лідерів лівих партій. Так, голова Незалежної профспілки гірників України Михайло Волинець вказував, що «спираючись суто на ідеологію, ліві партії України могли б стати впливовими. Однак замість розвитку вони вибрали тимчасові вигоди, чим й дискредитували себе і свої погляди» [14].

Прийняття в 2015 р. закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» поставило крапку в можливостях комуністичної партії до мобілізації лівого електорату, потенціал якого прагне консолідувати створене у 2015 р. об'єднання лівих партій – «Ліва опозиція» (до складу входять: КПУ, ПСПУ, Робітнича партія України, Слов'янська партія України, партія «Нова держава», партія «Київська Русь» та ін.); Союз Лівих Сил, що висунув програму «Ліва альтернатива»; «Блок Лівих Сил України»; партія «Соціалісти».

Останні вибори до Верховної Ради України продемонстрували дуже низьку підтримку з боку електорату лівих сил, але із погіршенням економічних показників і зменшенням реального споживчого кошику

громадян попит на «антисистемну» ідеологію може стати актуальним [1].

Втім, розгляд діяльності сучасних лівих рухів України доводить їх «тенденційність» та «архаїчність». Замість продукування нових ідей вони акцентують на історичних подіях ХХ століття та апелюють до ностальгічних настроїв за «радянським минулим». На погляд М.В. Примуша сутність тенденцій розвитку лівих партій проявляється в наступному: «з одного боку, вони демонструють спадкоємність ідей Маркса, а з іншого — ...залишаються лише силою «протестного електорату»...» [20, с.199].

Прихильники лівих рухів в Україні вказують, що неоліберальні реформи в Україні призвели до:

1) ліквідації диверсифікованої економіки країни через процеси входження в систему глобалізованого ринку;

2) прийняття правил СОТ та ГАТТ, що унеможливило підтримку вітчизняного виробника та державний протекціонізм внутрішньої економіки;

3) до втрати економічної потужності через масову еміграцію кваліфікованої робочої сили та брак інвестицій у запровадження нових технологій праці;

4) до здешевлення вітчизняної робочої сили;

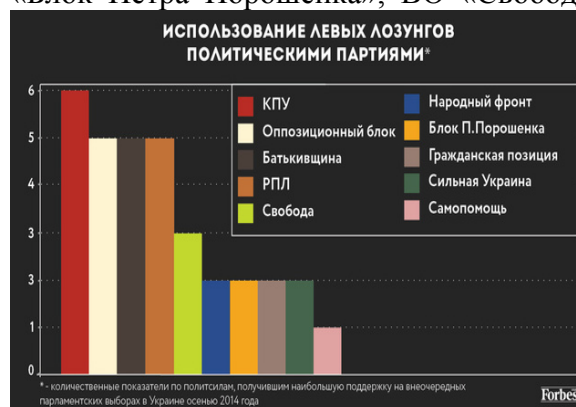
5) до революції у системі соціальних відносин, адже елітарні ідеї неолібералізму запровадили нову систему цінностей та «соціальних сходинок».

Крім того, ліві рухи України орієнтуються на такі політичні кроки як зупинення бойових дій на Донбасі; налагодження відносин з країнами пострадянського простору; збереження нейтрального статусу України.

Діяльність представників цієї ідеології різко критикує В. Портников, який вважає, що на даний момент Україна немає сучасного лівого руху: «можу сказати, що в Україні справжні ліві партії були знищені більшовизмом. Це українські соціалісти-революціонери часів Винниченка та Петлюри, українська комуністична партія боротьбистів. Після цього ніякого лівого руху в Україні не було. Його тільки

належить створювати в умовах суверенної держави» [11].

Вочевидь, соціально-економічна та політична кризи останніх років можуть стати мотивом популяризації лівих рухів. Поки що ж, активно маніпулюють лівими ідеями та закликами партії та блоки правого політичного флангу країни – «Народний фронт», ВО «Самопоміч», ВО «Батьківщина», «Сильна Україна», Радикальна Партія Олега Ляшко, Опозиційний блок, «Громадська позиція», «Блок Петра Порошенка», ВО «Свобода».

(Мал.1)

Так, за аналізом «Forbes Україна» було встановлено, що «про соціальну рівність згадує з вказаних партій ВО «Батьківщина». Ставку на «соціальні групи» роблять ВО «Батьківщина», РПЛ, Опозиційний блок. «Соціальні гарантії» і «соціальний захист» є предметом обговорення усіх партій окрім ВО «Самопоміч». «Соціальну справедливість» визначають пріоритетом ВО «Батьківщина», РПЛ, Опозиційний блок, Блок Петра Порошенка. Ліві ідеї в економіці в різній мірі присутні в програмних положеннях ВО «Свобода», РПЛ, «Сильної України» [9].

Слід також зазначити, що через прагнення українських партій до акумуляції якнайбільшої кількості електорату проблемою стала їхня відмова від ідеологічних маркерів на користь тактики «catch all party» («партії хапай усіх»), а це обумовлює маніпулювання «універсальними» гаслами на кшталт гасла демагогів: «За всезагальний добробут». «Інтер-класові» партійні організації у власній боротьбі за кількість електорату, а відтак – за владу, не обтяжують себе

«ідейними забобонами» чи «соціальною орієнтацією» і, взагалі, «програмною боротьбою». В країні відсутнє поняття «програмних суперечок», відсутні «програмні баталії» напередодні виборів. Вони замінені війною «приватних компроматів».

Відтак, політичні партії, представлені у VIII парламентському скликанні (з 2014 р.) на час виборів до програмних документів включили значну кількість ліво-спрямованих гасел.

Найпотужніша правоцентристська політична сила сьогодні Блок Петра Порошенка «Солідарність» в назві має один з головних лозунгів соціалістичного напрямку, а саме «Солідарність», змістовне значення якого визначено у програмі блоку так: «Солідарність – це постійна готовність громадян до дії на захист своїх прав та свобод» [22, с. 3]. Отже йдеться про «солідарність в мобілізації до активних дій». Втім, тут нічого не сказано про солідарність, скажімо, соціальну чи міжпоколінну, що могло б бути поясненням, наприклад, щодо запроваджені пенсійної реформи. Взагалі, ця програма може здивувати своїм синкретизмом, оскільки вміщує лозунги всебічного спрямування. Так, блок використовує такі гасла: «жити безбідно» («суспільство заможних людей»); «економіка вільної конкуренції» («спрощене оподаткування для малого та середнього бізнесу», «соціально відповідальний бізнес»); «державний соціальний захист найбільш вразливих громадян»); «жити по-новому!» («свобода народу», «громадський контроль над владою», «децентралізація влади», «громадам більше прав та грошей», «Україна – унітарна, соборна держава»); «жити вільно» («вільно користуватися рідною мовою», «врахування специфіки кожного регіону», «зміцнення єдиного гуманітарного українського простору в мовно-культурній сфері, в освіті, в політиці історичної пам'яті», «дотримання прав національних меншин, особливо захист українців в Криму та кримських татар як корінного народу Криму»). Також, в програмі блоку містяться гасла щодо соціального

забезпечення громадян: «система соціального захисту має відображати запит суспільства на соціальну справедливість» [22, с. 19], «держава має створити умови для самореалізації молодих громадян» [22, с. 20].

«Народний фронт», представляючи неоліберальний стандарт («свобода підприємництва», «демонополізація економіки», «середній і малий бізнес – в авангард української економіки», «міжнародний план підтримки країни «План Маршалла для України»), теж не обійшовся без соціалістичних ідей – «середній клас – основа соціальної структури», «за двадцять років українських реформ – до першої двадцятки країн з Індексом людського потенціалу», «недопущення скорочення субсидій малозабезпеченим громадянам на оплату комунальних послуг», «доступність медичних послуг для громадян усіх регіонів», «європейські соціальні стандарти» (без розкриття), «державна підтримка меценатства, благодійного руху», «солідарність та соціальна відповідальність бізнесу», «особливий акцент на соціальній допомозі учасникам бойових дій» [23].

Консервативна партія християнських демократів – «Об'єднання «Самопоміч» в своїх програмних документах, зокрема, у Маніфесті та Програмі закликає кожного: «Будь собою – зберігай свою гідність !», «Співпрацюй, допомагай, бо в єдності – сила !», «Солідарність та приналежність через співпрацю, живий зв'язок із людьми», «Відповідальне життя – обов'язок кожного». При цьому, партія, на відміну від вищевказаних, демонструє найменший рівень запозичень від соціалістичної філософії. Соціальний пакет програми націлено на консолідацію середнього класу та інтелігенції і передбачає «підвищення оплати праці вчителя», «гарантування якості освіти через єднання науки, освіти ті бізнесу для стимулювання наукових досліджень» (замість державного стандарту безоплатної гарантованої вищої освіти), «грантова підтримка молодих науковців» (замість державної підтримки), «лібералізація податкового

законодавства щодо спонсорства та меценатства освіти, науки, культури і спорту», у медицині – «медичне страхування, адресна допомога, гідна винагорода за лікарську працю, додання ізоляції людям з обмеженими властивостями». Партія ставить не лише типові право-ліберальні цілі – «звільнення малого та середнього бізнесу від кріпацтва фінансово-промислових груп шляхом запровадження реальної антимонопольної політики», «створення привабливих робочих місць в регіонах..., збільшення експорту та імпортозаміщення», «високі технології, машинобудування та поглиблена переробка. Сировинна економіка як джерело економічного розвитку», але і право-радикальну мету – «Активна роль держави у світовій боротьбі за ресурси, інвестиції та ринки!» [24, С. 3].

Політична партія центристського соціал-демократичного спрямування – «Опозиційний блок» в своїй «Антикризовій програмі 11 кроків до миру та розвитку», визначає соціальні вимоги до держави і її владних органів, які можна кваліфікувати як «соціалістичний стандарт», наприклад: 7. «Захистити людей від кризи» («зупинити зубожіння населення», «провести індексацію зарплат і пенсій відповідно до рівня інфляції», «як мінімум вдвічі підняти прожитковий мінімум. Заморозити тарифи та ціни», «скасувати пенсійну реформу», «гарантувати повне фінансування соціальних пілг, пенсій та допомог»); 8. «Виконати зобов'язання держави перед людьми («гарантувати доступ до безкоштовних медичних та освітніх послуг. Забезпечити енергетичну безпеку та енергоефективність. Гарантувати тепло в будинках»); 9. «Подолати безробіття». Повернути роботу медикам, педагогам і соціальним працівникам. Забезпечити гідну зарплату тим, хто піклується про людей»; 10. «Стимулювати створення робочих місць» (До 25% зменшити єдиний соціальний внесок, скасувати військовий збір, ввести мораторій на ПДВ для аграріїв, а також на податкові зміни для малого і середнього бізнесу. Реалізувати державну програму відродження реального сектору національної економіки. Забезпечити

зниження процентної ставки для українських виробників. Гарантувати стабільність гривні) [17].

Високий рівень соціальної демагогії демонструє програма «Радикальної партії Ляшка», орієнтована на селянство, де ставиться за мету «створення суспільства рівних можливостей та всезагального добробуту»; «економічні реформи, заради відновлення національного виробництва, створення робочих місць, у першу чергу для молоді», «цільову грошову допомогу малозабезпеченим. Перегляд системи комунальних виплат»; «соціальний захист пораненим та їх родинам»; «заборона продажу землі, введення права оренди землі під контролем держави», «заборона іноземцям розпоряджатися чорноземами»; «створимо умови для легалізації українських заробітчан. В Україні більше ніколи не буде людей другого сорту. Ми будемо країною успішних людей»; «Сім'ї, в яких двоє дітей, визнають багатодітними і вони будуть отримувати допомогу»; «держава виділить на медицину в 10 разів більше ніж зараз – зробимо фельдшерсько-акушерський пункт в кожному селі» [18].

Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» є майже першою партією за запозиченням лівих лозунгів. В програмі містяться розділи: «Перемога народовладдя», «Перемога справедливості», «Перемога єдності», «Перемога українського села», «Перемога високих соціальних стандартів та перспектив». Метою партії визнано встановлення «справедливої соціальної України». Прагнучі отримати підтримку від середнього класу та селянства партія проголошує за мету: «підтримку середнього класу», «заявний принцип відкриття власної справи», «мораторій на всі види перевірок середнього та малого бізнесу», «зменшення податків з малого та середнього бізнесу», «запровадження податку на розкіш», «ліквідацію диспропорцій у розмірах пенсій і встановлення стандартної пенсії в 65 % від середньомісячної зарплати». В розділі «Перемога Українського села» вказано гасла партії для «схоплення» сільського електорату: «ухвалити Закон, згідно якого

праця 2-х мільйонів самозайнятих селян в особистому господарстві буде зарахована до загального трудового стажу» [21].

Отже, технології політичної мімікрії вдали використовуються для мобілізації електорату правими політичними силами, збанкрутуючи потенціал лівого спектру організацій та рухів.

Європейські реалії формують іншу ситуацію для розвитку лівих політичних сил, аніж в Україні. Європейські ліві партії об'єднані в транснаціональні політичні партії, організації, альянси, за рахунок яких вони реалізуються в Європарламенті та національних парламентах і в яких відбувається діалог з вироблення ідеологічних засад створення соціально-політичної альтернативи правим ідеологіям.

Окрім раніше згадуваної партії європейських соціалістів та Соціалістичного Інтернаціоналу, існують також «Прогресивний альянс соціалістів і демократів» («Progressive Alliance of Socialists and Democrats (S&D)»), «Європейські об'єднані ліві/ліво-зелені Півночі» («European United Left/Nordic Green Left (EUL/NGL)»), Європейські антикапіталістичні ліві («The European Anti Capitalist Left (EACL)»), партія «Європейські ліві» («European LEFT»), «Європейська партія зелених» («European Green Party» (EGP)) та «Північний альянс зелених та лівих» («Nordic Green Left Alliance (NGLA)»). Україна з них має лише представництво в «Європейській партії зелених», членом якої є «Партія Зелених України». Усі ці партії намагаються сприяти спільним політичним діям лівих сил в державах-членах ЄС, а також на загальноєвропейському рівні.

Так, наприклад, «Європейські об'єднані ліві/ліво-зелені Півночі» виступають за «надання нового імпульсу європейській інтеграції, який не можуть забезпечити ні праві сили, ні соціал-демократи»; «за нову аргументацію для захисту європейської соціальної моделі – серця європейської ідентичності»; за «звільнення процесу європейської інтеграції від Євро-атлантизму»; за «надання нового імпульсу антивоєнного

руху і руху опору неоліберальній глобалізації»; «проти підтримки військово-промислового комплексу (ВПК), переселенню військових сил в східні країни ЄС та розширення кордонів НАТО».

Співголова «Європейської партії Зелених» Моніка Фрассоні вказує, що їх партія виступає «...за відкрите, демократичне суспільство, де основні права людини будуть ефективно застосовуються та плекати пошану серед людей. Ми прагнемо до сталого розвитку із використанням поновлюваних джерел енергії, стале сільське господарство та суспільство, де робочі місця складають ядро економічного зростання» [32].

Європейська партія зелених (EGP, ЄПЗ) в своїй програмі має наступні шість позицій, а саме: 1) Зміна клімату та енергії (Climate change and energy); 2) Рівність та соціальна справедливість (Equality and Social justice); 3) Європа та демократія (Europe and Democracy); 4) Продовольство та сільське господарство (Food and Agriculture); 5) Новий зелений курс (Green New Deal); 6) Розширення прав і можливості молоді (Youth empowerment). Виходячи з цих цілей, Європейська партія зелених намагається сприяти повному переходу на альтернативні енергоносії в рамках ЄС: «Ми хочемо, щоб Європа, яка отримує 20% своєї енергії з поновлюваних джерел до 2020 року ми хочемо бачити зв'язування 2030 завдань по викидах вуглецю погодилися, і для Європи, щоб повністю покладатися на поновлювані джерела енергії до 2050 року» [29]. ЄПЗ бажають реформувати Дублінську конвенцію, сприяти встановленню дійсно справедливого суспільства, скороченню залежності від корисних копалин, газу, нафти. Партія підтримує гарантії прав молоді: «Ми вважаємо, що вік для голосування має бути знижено до 16 років на всіх виборах по всій Європі, щоб переконатися, що думки молодих громадян відображені. Ми хочемо надати молодим людям можливість працевлаштування, а також закріпити їх участь в житті суспільства» [34].

Європейські об'єднані ліві/ліво-зелені Півночі (EUL/NGL) в своїй програмі

вводять нове гасло лівих – «Austerity kills! («Авторитаризм вбиває!»). Замість авторитарності державної дії представники партії пропагують політику солідарності, за якої можна створювати нові робочі місця в рамках вже існуючої економічної системи. Партія пропагує опозицію доктрині «Європейської фортеці»; свободу пересування та використовує гасла: «Соціальна справедливість для всіх», «Трудові права вже зараз», «Сприяння миру в усьому світі» [33].

Найпотужніший серед ліво орієнтованих партій в Європейському парламенті «Прогресивний альянс соціалістів і демократів» в своїй програмі також має загальноживані, стандартизовані лозунги та відповідні до них пояснення. Так, вони заявляють про кризу, що охопила Європейський союз. У програмі використовують гасла: «Робота та зростання замість жорстокої економії і рецесії»; «Більш соціальна та справедлива Європа»; «Стійка Європа»; «Динамічна, освічена та творча Європа»; «Єдина Європа для всіх»; «Солідарність, різноманітність та безпека»; «Заохочення солідарності, свободи, справедливості і рівності» [31].

З перших виборів до Європарламенту представники лівої течії отримували значну кількість місць, що давало змогу створювати більшість в парламенті. Найбільше число місць в парламенті – 112 з 410 – було за соціалістичними партіями (їх підтримали 27,3% виборців. Друге місце посіли Християнські демократи, отримавши 26,3% голосів виборців, що надало їм 108 місць. Третє місце дісталось «Європейським демократам (Консерватори)», яких підтримали 20,8% виборців, що надало їм 85 місць. Орієнтовані на комунізм партії підтримали 10,7% виборців, що надало їм 44 місця в парламенті.

Отже, в перших виборах усі представники ліво-орієнтованої політики склали 38% (156 місць) з 410 місць від усього парламенту.

На виборах 1984 року, об'єднання соціалістичних партій знову змогли взяти найбільшу кількість місць в парламенті 30% (130 місць). Разом із комуністами їх

представництво в Європарламенті склало 44% (191 місць) з 434 місць від усього парламенту.

Треті вибори, знову показали значну підтримку лівих партій Європи. За соціалістичний альянс голосують 34,7% (180 місць), комуністичний альянс 8,1% (42 місця), представники зеленого руху 8,3% (43 місця), що загалом 51,1% (265 місць) з 518 від усього парламенту.

На виборах 1994 року ліві партії загалом отримали 47,3%, що склало 268 місць з 567. Подальші вибори 1999, 2004, 2009 року демонстрували зменшення підтримки лівих громадянами ЄС. В 1999 ліві партії отримали 43,2%, що становило 270 місць з 626 місць від усього парламенту. В 2004 р. ліві отримали 38,7% – тобто 283 місця з 732 місць. В 2009 – 37,3%, що склало 293 місця з 751.

Останні вибори до Європарламенту у 2014 р. демонструють невеличке зростання підтримки лівих. Усі представники «Північного альянсу зелених та лівих» мають представництво в національних парламентах та такі партії, як «Лівий союз» (Фінляндія) та «Ліва партія» (Швеція) мають по одному місцю в Європарламенті. Європейська партія Зелених має 50 місць в Європарламенті та об'єднана у фракцію. «Європейські антикапіталістичні ліві», як неформальне об'єднання мають 4 місця в Європарламенті. «Європейські об'єднані ліві/Ліво-зелені Півночі» мають 52 місця в Європарламенті і найпотужніша партія, представлена в Європарламенті – це «Прогресивний альянс соціалістів і демократів», яка має 190 місць. Таким чином з 751 місця Європарламенту ліві сили мають 298 місць, представляючи альтернативні позиції щодо розвитку усіх сфер союзу та й офіційного політичного курсу ЄС.

Висновки. Отже, порівняльний аналіз розвитку політичних сил лівого спектру в ЄС та в Україні демонструє значну різницю в статусі, місці та, взагалі, в рівнях політичного діалогу. Якщо в ЄС ліві сили складають певну політичну альтернативу та легальну ідеологічну опозицію, то в Україні – вони реструктуруванні і існують або за межами легального політичного

простору, або як позапарламентські політичні організації. Зокрема – це Комуністична партія України, (на даний момент є забороненою), Соціалістична партія України, Прогресивна Соціалістична партія, Союз Лівих Сил, Селянська партія України, Партія Зелених України Українська партія «Зелена планета», «Соціал-демократична партія», «Соціал-демократична партія України (об'єднана)», «Блок Лівих Сил України», партія «Соціалісти», Робітнича партія України, які на даний час мають незначну підтримку українського суспільства.

При цьому, очевидно є криза ліво-орієнтованої ідеології в Україні, яка переосмислює підйом популярності неоліберальних, консервативних, праволіберальних та право-радикальних політичних сил, які активно експлуатують гасла та ідеологічні конструкти лівих сил, реалізуючи передвиборчу мобілізаційну тактику «хапай усіх».

Аналіз розвитку лівих сил дозволяє вказати, що з 90-х років ліво-орієнтовані партії втрачали підтримку серед українського населення через відсутність належних політичних стратегій, які мали б відповідати інтересам громадян; через архаїчність та косність доктрини; через внутрішню ворожнечу за електорат та владу. У свою чергу, ліві партії в ЄС об'єднуються в транснаціональні партії та альянси, в яких систематизують та стандартизують політичну ідеологію та політичні програми відповідно з існуванням домінуючих ідей в європейському суспільстві.

Так, з часів зародження лівих ідей в політичному просторі на теренах ЄС, ліво-орієнтовані партії реалізують себе, як «традиційні» чи «опозиційні» партії в більшості країн ЄС в межах багатопартійної системи поміркованого плюралізму.

Список використаної літератури:

1. Вишняк О. Старі і нові ліві зараз не мають підтримки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page170-2666.html>

2. Гарань О. Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією / За ред. О. Гараня, О. Майбороди – К.: Вид.дім «Академія», 2000. – С. 1-8.

3. Гарань О., Бельмега В. Ліві та лівоцентристські партії в Україні / О. Гарань, В. Бельмега; Фонд Ф. Еберта. – К., 2010. – 23 с.

4. Гошовський В.С. Історія сучасного лівого руху в Україні [Е-ресурс]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/blog/volodymyr_goshovskiy/262266_istoriya_suchasnogo_livogo_ruhu.html

5. Декларація учасників конференції «Лівий рух в Україні. Перспективи розвитку та взаємодії» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vspp.org.ua/pres-anons/>

6. Іщенко В. О. Нові ліві як суспільний рух у суспільстві, що трансформується: на прикладі України: автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.03 / В.О. Іщенко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 16 с.

7. Криза лівої ідеології // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.liga.net/articles/politics/530799-krizis-levoy-ideologii.htm>

8. Кагарлицький Б. Ліві в епоху неолібералізму: адаптація чи опір? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kagarlitsky.narod.ru/neoliberalism.html>

9. Леденев А. Слідами КПУ: чи є майбутнє у лівих партій в Україні / А. Леденев, М. Янчак. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/nation/1392449-po-sledam-kpu-est-li-budushchee-u-levyih-partij-v-ukraine>

10. Лівосторонній рух, або Відродження лівих сил в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rian.com.ua/world/20150515/367600681.html>

11. Мацука О. В. В Україні насправді немає ані лівих, ані правих рухів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27031831.html>

12. Нікітенко О. Що виберуть європейці. Європа звертає вправо // [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: <http://economistua.com/chto-viberut-evropeici-evropa-svorachivaet-vpravo/>
13. Ніколаєнко С.М. Сучасні світові процеси і лівий рух в Україні // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/06/1/5095636/>
14. Одаренко С. Левые партии в Украине стремительно теряют влияние // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3401842-korrespondent-levye-partyy-v-ukrayne-stremytelno-teriauit-vlyianye;>
15. Павлів В. Галичині потрібен лівий політичний рух // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mytusa.org/index.php?option=com_content&view=article&id=95:galychyni-potribenlivyj-politychnyj-ruh&catid=36:kolonka-moderatora&Itemid=112;
16. Перегуда Є. В. Політичні доктрини лівих партій України в сучасній період: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Є. В. Перегуда; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2002. – 16 с.;
17. Передвиборча програма Опозиційного блоку; [Е-ресурс]. – Режим доступу: <http://opposition.org.ua/uk/peredviborcha-programa-opozicijnogo-bloku.html>
18. Передвиборча програма радикальної партії Олега Ляшко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vibori.in.ua/kandidaty/predvibornie-programy/1994-predvybornaya-programma-radikalnoj-partii-olega-lyashko.html>
<http://liashko.ua/program> ;
19. Перспективи лівої ідеології в умовах соціальних трансформацій (Як українські ліві відповідають на виклики сучасності?): Матеріали конференції / САУ, Інститут соціології НАН України. За ред. М. О. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2003. – 234 с.;
20. Примуш М. В. Ідеологічний криза українських політичних партій // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2014 – № 1(20). – С. 195–202;
21. Програма партії «Батьківщина» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://ba.org.ua/programm/;](http://ba.org.ua/programm/)
22. Програма партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність»». – К., 2015. – 32 с.;
23. Програма партії «Народний Фронт – Відродження України» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfront.org.ua/program4>
24. Програма Політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://samopomich.ua/wp-content/uploads/2014/09/program_OS.pdf;](http://samopomich.ua/wp-content/uploads/2014/09/program_OS.pdf)
25. Рудень Д. М. Лівий рух України як об'єкт політологічного аналізу: класичний і сучасний дискурси // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://politics.chdu.edu.ua/article/view/76524>
26. Ходорковський М. Лівий поворот // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2005/08/01/levyj-povorot.;](http://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2005/08/01/levyj-povorot;)
27. Шачковська Л. С. Тенденції розвитку політичних партій за матеріалами партійного будівництва на посткомуністичному просторі // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/2052;>
28. Шурхало Д. Симоненко та Вітренко об'єдналися в «Ліву опозицію» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/27072337.html>
29. Climate change and energy // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://europeangreens.eu/climate>
30. Peace, Human Rights, Solidarity and Justice / – 2016, Brussels. – 16 p. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.guengl.eu/uploads/publications-documents/Peace.pdf;](http://www.guengl.eu/uploads/publications-documents/Peace.pdf)
31. Policies S&D in the European Parliament // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.socialistsanddemocrats.eu/policies;>
32. What we do // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://europeangreens.eu/what-we-do>

33. Who we are what we work for // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.guengl.eu/uploads/publications-documents/EN_web.pdf;

34. Youth Empowerment // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://europeangreens.eu/themes/youth-empowerment>.

Sokorinskiy V.O. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Left movements in Europe and Ukraine: trends of development

The article is devoted to the analysis of trends in the development of left-wing movements in European countries and Ukraine.

The causes of the popularity crisis of the left ideology in the 1990s and its development at the turn of the twenty-first century are examined. The article defines the main features and the features of the modern left movement transformations, traces the dynamics of the electoral inquiry on them.

The parliamentary and extra-parliamentary activity of European and Ukrainian left political forces was analyzed in the article. The author identifies as the main trends in the development of left-wing movements in Europe and in Ukraine.

In conclusion, The author describes his comparative analysis of the development of the left-wing political forces in the EU and Ukraine and accentuates it with significant difference in the situation on the political arena.

Key words: *left, left movement, electorate*

*Рекомендовано до друку –
к. політ. н., доцентом Узун Ю.В.*

Стаття надійшла в редакцію 21.06.2017.

Шелест О.С.

МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ СКАНДИНАВСЬКОГО СОЦІАЛІЗМУ

В дослідженні шляхом аналізу статистичних даних виявлено вплив політики «держави загального добробуту», яку також називають «скандинавським соціалізмом», на економіку скандинавських країн у минулому столітті та в наш час. Здійснено аналіз оцінок та висновків щодо ефекту політики «скандинавського соціалізму» на сучасний розвиток Швеції, Норвегії, Данії та Фінляндії.

Ключові слова: «держава загального добробуту», соціалізм, Скандинавія, економіка.

Постановка проблеми. Темою цієї роботи є соціально-економічна політика скандинавських країн, яка отримала назву «скандинавського соціалізму». Актуальність теми підтверджується тим, що сьогодні заклики запровадити систему, подібну до «скандинавського соціалізму», можна почути в урядах по всьому світі, включаючи Україну. Аналіз всіх недоліків та негативних наслідків цієї системи на економіки країн Північної Європи зможе показати досягнення скандинавської держави загального добробуту» в об'єктивному та статистично підкріпленому світлі.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Публікаціями, які надають детальну інформацію щодо цієї теми є монографії шведського економіста Ассара Ліндбека «Hazardous welfare-state dynamics» [2] і «The Swedish Experiment» [3]; лекція ірландського економіста Джеймса Бедді «A comparison of the principal economic features of Eire and Denmark» [13]; монографія професора економічної історії Кевіна О'Рурка «Late 19th Century Denmark in an Irish Mirror: Land Tenure, Homogeneity and the Roots of Danish Success» [7]; доповіді відомих

економічних та політичних організацій, таких як Європейський центральний Банк [1], датський Центр політичних досліджень [11], Організація економічного співробітництва та розвитку [5] та McKinsey & Company [14] і статті професійних видань, таких як «The Economist» [16], [17].

Вказані публікації дозволили проаналізувати стан економік скандинавських країн у ХХ столітті до і після введення програми «держави загального добробуту» та оцінити інші чинники, які могли вплинути на добробут цих країн, наприклад діяльність профспілок, присутність на глобальному ринку, економічна свобода та свобода підприємництва, а також місце у цьому таких соціальних інститутів, як робоча етика та культура індивідуальної відповідальності.

Метою статті є виявлення економічного та соціального добробуту населення Скандинавії та який вплив на них мала соціально-демократична політика місцевих партій. Таким чином, можна виділити наступні завдання: 1) з'ясувати унікальність скандинавських країн у соціальному плані та умови появи цієї унікальності; 2) проаналізувати економічну політику урядів цих країн у ХХ та ХХІ століттях; 3) виявити наслідки цієї політики на економічне становище цих країн.

Багато політиків, інтелектуалів та взагалі відомих і авторитетних людей вважають політику «Третього Шляху», яку також називають «скандинавським соціалізмом» або «Північною моделлю», найвпливовішим фактором добробуту скандинавських країн. «Третій Шлях» у цьому контексті являє собою проміжний етап між капіталізмом і соціалізмом. Соціал-демократи, відверті прихильники цієї економічної моделі, розглядають Швецію, Норвегію, Данію та Фінляндію як успішні приклади держав з високим рівнем оподаткування, але щедрими соціальними виплатами. Цю думку також поділяє широка громадськість, яка розглядає «Північну модель» як ідеальний стан суспільства, а іноді «скандинавський соціалізм» підтримують і ті, хто не вважає

себе прихильниками соціал-демократії або лівих ідей взагалі.

Така реакція зовсім не є безпідставною. Скандинавські країни є одними з найуспішніших країн Європи, про що свідчить високий рівень життя, низький рівень злочинності, висока тривалість життя і відносно рівний розподіл доходів. Швеція та Норвегія, зокрема, підтримують величезну «державу загального добробуту» і є вкрай успішними. Часто це видається за доказ того, що політика «Третього Шляху» прекрасно працює, і що інші країни могли б досягти подібного успіху в разі переходу до «скандинавського соціалізму». Якщо не замислюватися над причинами такого становища, то відповідь на питання адаптування Північної моделі за кордонами нордичних країн стає очевидною. Однак, якщо уважно вивчити історію і суспільство Скандинавії, цей аргумент не витримує критики.

Перш за все, треба зрозуміти, чому у Скандинавія могла з'явитися така модель соціальних і економічних відносин, і причиною є зовсім не «welfare state». Скандинавські країни відрізняються гомогенним населенням, високими рівнями соціальної довіри, громадської участі та згуртованості, культурою індивідуальної відповідальності і сильною робочою етикою, тобто тим, що передувало появі «Північної моделі». Ці соціальні інститути зіграли важливу роль у швидкому економічному зростанні Данії, Швеції і Норвегії, які з бідних аграрних країн перетворилися у найбагатші країни світу. Сильна робоча етика і високий рівень соціальної довіри дозволили підняти податки і вільно розподіляти ресурси, дозволяючи не побоюватися зловживань та інших небажаних ефектів. Важливо розуміти, що накопичення соціального капіталу є дуже довгим процесом, але повинно було пройти досить багато часу, щоб ефект розподілення соціального капіталу у суспільстві завдяки почав себе проявляти. І він проходив не без сильної державної підтримки [12].

Сильний акцент на індивідуальну відповідальність і потужний соціальний капітал у скандинавських країнах з'явився

через специфічну для регіону релігію, клімат і історію [9, с.34]. Згідно із думкою шведського економіста Ассара Ліндбека, шведським хліборобам було вкрай складно вижити в агресивному середовищі холодного клімату без наполегливої праці. Через це у Скандинавії розвивається культура з сильним фокусом на наполегливу працю та індивідуальну відповідальність. Значну роль також відіграло незалежне положення та вільне володіння землею серед сільського населення, в той час як у решти європейських країн домінувала феодальна система, де селяни не володіли землею. За винятком Данії, феодалізм разом з кріпосним правом не отримали особливого поширення в Скандинавії. Таким чином, важка робота була не тільки необхідністю для виживання, але і дозволяла отримувати нагороду за свою працю через володіння власною землею та сприяло зростанню рівня довіри [3, с.3].

Усі ці умови сприяли накопиченню соціального капіталу, який, у свою чергу є важливим чинником в економічному розвитку країни. Він може підвищити економічне зростання і знизити напруженість у суспільстві. Просте розширення урядових витрат не веде до благополуччя подібно тому, що можна побачити в Скандинавії, у цьому можна упевнитися розглянувши приклади інших європейських країн. Урядові витрати складають 51,2 % ВВП в Швеції і 51,9 % в Греції, але Греція знаходиться в глибокій економічній кризі і досить давно є сучасною «хворою людиною Європи». В Італії показник урядових витрат становить 49,8 % ВВП, у Франції - 56,1 % ВВП. Хоч ці країни є розвиненими, загальний стан їх економік навряд чи можна назвати успішним, а добробут населення не може зрівнятися з країнами Скандинавії. Державні витрати складають 43,9 % ВВП Норвегії, а в Україні – 45,6 %. Як можна бачити, стимулювання бюджету грошима та розширення соціальних пільг не призводить до підвищення рівня країни до скандинавського. Але з цього можна вивести той факт, що країни з більш високим рівнем довіри можуть збільшувати

державний сектор з меншими втратами для економіки. Скандинавія у цьому плані є дійсно унікальною – накопичений нею соціальний капітал дозволив спочатку продемонструвати феноменальне економічне зростання, а потім і впровадити систему «держава загального добробуту» з набагато меншими втратами для економіки ніж в інших країнах. Але це не є причиною добробуту північних країн [2, с.10].

Скандинавія може підтримувати високий рівень життя, не дивлячись на високий рівень оподаткування, однак це зовсім не означає, що високі податки не шкодять економіці. Існують численні дослідження, які показують, що високі податки шкодять економічному зростанню. Протягом більшої частини сучасної історії Швеція підтримувала сприятливу обстановку для бізнесу. Але період 1970 – 1995 рр., який характеризувався введенням політики «скандинавського соціалізму», відзначився економічною стагнацією, зокрема, відсутністю економічного зростання і створення робочих місць. З 1950 року населення Швеції збільшилося з 7 до 9 мільйонів, проте за цей час було створено практично нуль робочих місць в приватному секторі.

Історія інших скандинавських країн в цьому плані приблизно та сама. Однак скандинавські країни, за винятком вищезгаданого періоду, поєднували політику свободи бізнесу і свободи торгівлі з високими податками, що дозволяло пом'якшити ці втрати. Але економічне зростання в системі з високими податками завжди буде нижче, ніж в системі з більш низькими. Так, згідно з дослідженням Європейського Центрального Банку, збільшення оподаткування на 1 % ВВП в довгостроковій перспективі знижує ВВП на душу населення на 0,5-1 %. Іншими словами, політика Скандинавії робить її багатим регіоном, але він міг бути ще багатшим, якби не було таких високих податків. Із зростанням оподаткування підтримка такої система лягає все більшим тягарем на підприємців. Згідно із думкою шведського економіста Магнуса Хенрексона, податки у часи побудови «скандинавського соціалізму» могли

становити більше 100 % прибутку. Така ситуація складалася через високі маржинальні ставки податків, високу інфляцію і поєднання великих майнових і прибуткових податків. Наприклад, у 1980 році підприємець, власник фірми, мав заплатити податок на прибуток у вигляді 137 % з випуску акцій. На практиці це означало, що він після сплати всіх податків зазнав би збитків [1, с.2].

Політика «Північної моделі» отримала кульмінацію у вигляді «фондів найманих працівників», введених соціал-демократичним урядом на початку вісімдесятих років минулого віку. Ідея цієї політики полягала в конфіскації частини прибутку задля подальшого її використання для викупу часток у компанії і передачею їх профспілковим організаціям.

По суті ця система була спланована як м'який варіант переходу до «класичного» соціалізму – приватні компанії поступово б переходили до рук профспілок. Але ця система була скасована до того, як вона встигла здійснити задумане. Проте вона допомогла багатьом успішним шведським компаніям, таким як ІКЕА, Tetra Pak та H & M зберегти свої прибутки шляхом перенесення свого виробництва зі Швеції. Якщо за період з 1870 по 1936 роки Швеція була першою серед розвинених країн по економічному зростанню, то за період від 1936 р. до 2008 р. вона стала лише тринадцятою з двадцяти вісьмох. Однак треба зауважити, що трансформація відбувалася повільно. З початку панування Соціал-демократичної партії в 1936 році, протягом наступних десятиліть Швеція як і раніше залишалася країною з досить вільною економікою, і лише з 1970 року рівень урядових витрат і оподаткування почав значно обганяти інші розвинені країни. [6, с.17]. Не дивно, що така політика призвела до гострої кризи підприємництва.

Шведський економіст, Стен Аксельссон, зазначає, що період між кінцем ХІХ-го століття і початком першої світової війни був «золотою епохою», під час якої було найпростіше заснувати успішну компанію. Однак, після 1970 р. кількість нових фірм почала стрімко скорочуватися.

У 2004 р. з 100 найбільших по доходу підприємств 38 були засновані як приватні компанії в самій Швеції. З них 21 була заснована до 1913 р., ще 15 між 1914 і 1970 роками. Лише 2 були засновані після 1970 року. Якщо ж розподілити компанії за кількістю найнятих працівників, то з Топ 100 компаній жодна не була заснована після 1970 року. Зрозуміло, фірмам потрібен час, щоб стати великими, але це не може пояснити різкого спаду числа нових зареєстрованих компаній. Очевидно, що ключовий чинник – це зміни в економічній політиці, у бік «третього шляху». Опора на кілька великих компаній є загальною тенденцією в Скандинавії. Наприклад, одна тільки Nokia, яка була заснована ще в 1865 році, надала чверть приросту фінської економіки за період 1998-2007 років. Вона ж становить 1/5 всього експорту країни [16].

У Норвегії масштабне державне втручання, яке підживлюється нафтовими багатствами, знижує економічну динаміку країни. Норвезький уряд володіє 37 % сукупного капіталу фірм, що котируються на біржі в Осло. До того ж він володіє деякими компаніями, наприклад Statkraft, яких на біржі немає. Втім, якби ця компанія там була, вона була б третьою за розміром капіталізації [17].

Соціал-демократів і представників профспілок така система більш, ніж влаштовує – їм набагато простіше домовлятися з декількома великими стабільними фірмами, ніж з купою підприємств дрібної і середньої руки. Однак це має свою ціну – з часом великі компанії, які змогли втриматися на ринку, втрачають здатність до адаптації. Ось вже провали Nokia почали загрожувати економіці безпосередньо всієї Фінляндії, в результаті чого в країні відновилися дебати на тему захоплення підприємництва [16].

Трохи іншим виглядає досвід Данії. В 1943 році ірландський економіст Джеймс Бедді в своєму дослідженні задався питанням: чому Данія багатша за Ірландію? Середній дохід в Данії був на 50 % більше, але природні умови були не на її користь – за такими чинниками на зразок середньої температури, числа сонячних днів,

родючості землі і наявності корисних копалин Данія програвала Ірландії. Відповіддю явно не міг бути «скандинавський соціалізм» – в той час дана концепція перебувала лише в зародковій стадії. Бедді приходить до висновку, що головною причиною успіху Данії є відмінна від Ірландії економічна система, яка куди більше покладалася на ринкові сили [13]. Більш ніж через півстоліття професор економічної історії Кевін О'Рурк розвинув його тези. Згідно них, успіх Данії полягав в декількох чинниках. Данія мала гомогенну культуру у купі з політичною стабільністю, в той час як Ірландія була культурно і політично розділена. До того ж, вона мала високий рівень соціальної довіри і соціального капіталу. Данія також набагато раніше перейшла до системи приватного землеволодіння, а датські фермери, на відміну від ірландських, майже завжди мали доступ до кредитування. Вже в кінці XIX століття Данія процвітала – в ній конкурували як і великі фірми, так і невеликі ремісничі виробництва і кооперативи. До 1900 року Данія була однією з найбагатших країн у Європі, випереджаючи Францію та Німеччину [7, с.9]. З 1870 по 1924 роки вона мала друге місце серед розвинених країн за темпами економічного розвитку. Однак, у період з 1924 по 2008 роки вона посіла вже шістнадцяте місце [10]. Як і в Швеції, датські соціал-демократи спочатку займали прагматичну позицію і досить повільно проводили свою політику. Перехід до моделі високого оподаткування, «держави загального добробуту», трапився в 1970-х роках. Саме тоді Данія почала разом з Швецією відставати від інших розвинених країн за темпами економічного зростання [4, с.18].

Данія відноситься до числа країн з одним з найвищих рівнів оподаткування в світі. Однак в країні досить слабка регуляція ринку праці, завдяки чому рівень безробіття утримується на низькому рівні. Проте Данія явно виділяється величезним співвідношенням податкового тягара на ВВП. Відкриття ринків не може повністю компенсувати ефект великих податків, які

безпосередньо зачіпають рівень життя середнього датчанина. Згідно з аналізом датського Центру політичних досліджень, високі податки витісняють прямі витрати приватних домогосподарств [11]. Якщо в 1970 році Данія за рівнем споживання перебувала на другому місці в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), то в 2011 р. вже на чотирнадцятому місці. Швеція за цей же період зазнала схоже падіння – з восьмого на дванадцяте місце [5, с.13].

Позитивний вигляд «скандинавському соціалізму» надають маніпуляції із статистичними даними та приховування підвищення податків. У доповіді McKinsey & Company, міжнародної консалтингової компанії, що спеціалізується на вирішенні завдань, пов'язаних зі стратегічним управлінням, також було показано, що хоча офіційний рівень безробіття в 2004 році перебував на рівні 5%, ця цифра є оманливою.

Значна частина реального безробіття ховається за допомогою різних статистичних прийомів. Так, безробітні, які беруть участь в урядових програмах, вважаються зайнятими, а частину людей, які бажають знайти роботу, але не здатні це зробити, статистика не враховує. У доповіді наголошується, що уряд вважав лише 239,000 людей безробітними, але ще 106,000 перебували на урядових програмах зайнятості. Також на той момент існувало 140,000 так званих прихованих кандидатів, які не рахувалися в робочій силі, але охочих дістати роботу і почати працювати протягом 14 днів, наприклад, студенти денного відділення, які б вважали за краще працювати. Якщо включити ці групи, число безробітних зростає до 485,000 (10% робочої сили). Також, на той момент було 132,000 працівників з неповною зайнятістю (нездатних знайти роботу з повною) і 215,000 осіб, здатних працювати, але не включених в робочу силу. У загальному, виходить цифра в 832,000 осіб або 17% робочої сили [14, с.9].

У Фінляндії рівень оподаткування в 1965 р. становив 30% ВВП. Непрямі податки в формі ПДВ та обов'язкових соціальних відрахувань становили 8%

ВВП. У 2013 р. загальний рівень оподаткування зріс до 44% ВВП, в той час як непрямі податки до 22% ВВП. У Данії загальний рівень оподаткування зріс з 30% до 49% ВВП, а непрямі податки - з 4% до 10% ВВП. У Норвегії такі ж показники 30% і 41% для загального, і 4% і 18% для непрямого оподаткування відповідно. І нарешті в Швеції збільшення склало з 31% до 43% і з 4 до 19% відповідно [8, с.27].

Відтак, скрізь, крім Данії, видимі податки навіть знизилися, в той час як в цілому податки зросли. Дана картина відповідає прогнозу «фіскальної ілюзії», зробленому ще в 1903 італійським економістом Амількаре Пувіані. Пувіані пояснював, що політикам вигідно приховувати вартість оподаткування шляхом стягнення непрямих податків замість прямих, для введення громадськості в оману стосовно повної ціни їх політики. Таким чином, створюється ілюзія, ніби зростання соціальних виплат, вигідних певним групам населення, коштує менше, ніж насправді [15].

Висновки : Навіть після порівняльної нормалізації економічної політики негативні ефекти високих податків і надмірної регуляції на розвиток підприємництва є очевидними. Рівень підприємців на душу населення, які суттєво впливають на економіку, в скандинавських країнах становить лише 1/3 від англосаксонських країн. Це означає, що поява інноваційних і високотехнологічних компаній, таких важливих в сучасній економіці, в Скандинавії потенційно значно ускладнена, що може викликати проблеми в довгостроковій перспективі. Подальші дослідження цієї теми дозволять не тільки визначити причини економічного розвитку Скандинавії, а й дозволять скласти об'єктивний і неупереджений погляд на економіку всього світу та зокрема у цьому регіоні.

Список використаної літератури:

1. Andreas Bergh, Magnus Henrekson «Government Size and Growth: A Survey and Interpretation of the Evidence» – Research

- Institute of Industrial Economics, 2011 – 23 p.;
2. Assar Lindbeck «Hazardous welfare-state dynamics» – Industrihuset Storgatan 19, 1995 – 13 p.;
  3. Assar Lindbeck «The Swedish Experiment» – Journal of Economic Literature, Vol. 35, № 3, 1997 – 48 p.
  4. Claus Thustrup Kreiner, Jakob Roland Munch, Hans-Jorgen Jacobsen «Taxation and the Long Run Allocation of Labor: Theory and Danish Evidence» – University of Copenhagen, 2014 – 37 p.
  5. Davide Furceri, Georgios Karras «Tax changes and economic growth: Empirical evidence for a panel of OECD countries» – OECD and University of Palermo, 2008 – 29 p.
  6. Jesper Roine, Daniel Waldenström «The Evolution of Top Incomes in an Egalitarian Society; Sweden, 1903-2004» – Journal of Public Economics, 2006 – 38 p.
  7. Kevin H. O'Rourke «Late 19th Century Denmark in an Irish Mirror: Land Tenure, Homogeneity and the Roots of Danish Success» – Department of Economics and IIS, Trinity College Dublin, 2005 – 56 p.
  8. Lee Ohanian, Andrea Raffo, Richard Rogerson «Long-term changes in labor supply and taxes: Evidence from OECD countries, 1956-2004» – National Bureau of Economic Research, 2006 – 66 p.
  9. Robert H. «Nelson Max Weber Revisited: Religion, Economy, and Cooperation» – Berlin: Mouton de Gruyter, 2010 – 62 p.
  10. A. B. Atkinson, J. E. Sogaard «The long-run history of income inequality in Denmark: Top incomes from 1870 to 2010» // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ideas.repec.org/p/kud/epuwp/13-01.html>;
  11. Center for Politike Studier «Det private forbrug pr. Indbygger ligger nr. 14 i oecd – en nedgang fra en 6. Plads i 1970» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cepos.dk/artikler/det-private-forbrug-pr-indbygger-ligger-nr-14-i-oecd-en-nedgang-fra-en-6-plads-i-1970>;
  12. Christian Bjørnskov «How Does Social Trust Affect Economic Growth?» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.4284/0038-4038-78.4.1346/abstract>;
  13. Beddy J. P. «A comparison of the principal economic features of Eire and Denmark» – Read on Thursday, 25th November, 1943 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://edepositireland.ie/bitstream/handle/2262/5618/jssisiVolXVII189_220.pdf?sequence=1&isAllowed=y
  14. McKinsey Global Institute «Sweden's Economic Performance: Recent Development, Current Priorities» // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Global%20Themes/Europe/Economic%20performance%20of%20Sweden/MGI_Swedens_economic_performance_Full_Report.ashx;
  15. Samuel H. Baker «The Determinants of Median Voter Tax Liability: an Empirical Test of the Fiscal Illusion Hypothesis» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ideas.repec.org/a/sae/pubfin/v11y1983i1p95-108.html>;
  16. The Economist «The Nokia effect» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economist.com/node/21560867>
  17. The Economist «The rich cousin» // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.economist.com/news/special-report/21570842-oil-makes-norway-different-rest-region-only-up-point-rich>

Shelest O.S. Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Myths and Reality of «Scandinavian socialism»

The work is focused on the influence of the «welfare state» system, also frequently called «Scandinavian socialism», on the economy of Scandinavian countries and the effects that it has on their populace. Many politicians, celebrities and intellectuals place the success of the Scandinavian countries on the «Third Way» policies, the aforementioned welfare state being one of them. The «Third Way» in this context represents an intermediate stage between capitalism and

socialism. Social Democrats, vocal supporters of this policy, view Sweden, Norway, Denmark and Finland as successful examples of states with high taxation but generous social payments. These aspirations are often shared by the general public, who treat the Nordic model as an ideal state of society, and sometimes «Scandinavian socialism» is favoured by those who do not consider themselves supporters of social democracy or leftist ideas in general. This enthusiasm is not groundless. Scandinavian countries are successful: high living standards, low crime rate, high life expectancy and relatively equal income distribution are viewed there as granted. Various international ratings regularly include the Scandinavian countries in the list of some of the best, if not the best places to live. If one doesn't think about the reasons for this situation, then the answer to the question of whether to adapt the Nordic economic model in other countries or not becomes obvious. However, upon closer inspection of the history and society of Scandinavia this argument does not stand up to criticism. Scandinavian countries are distinguished by a homogeneous population, high levels of social trust, public participation and cohesion, a culture of individual responsibility and a strong work ethic. Because of these social institutions it became possible to raise taxes and generously distribute money without the fear of abuses and other undesirable effects. Still, even in such well-functioning societies as the Scandinavian countries, the problems of a "culture of dependence" and high taxes that undermine any business initiative are beginning to emerge in the long run. It is also worth mentioning that proponents of the Nordic model forget that such policies almost always lead to the lack of work places, growing unemployment and collection of indirect taxes or simply do not fully understand implications of their favoured socio-economic model. The relevance of this topic is confirmed by the fact that today calls to introduce a system similar to «Scandinavian socialism» can be heard in governments throughout the world, Ukraine included. This work analyses all the

shortcomings and negative effects of this system on the economies of Northern European countries in order to show achievements of Scandinavian «welfare state» in an unbiased and statistically supported light.

Key words: «welfare state», socialism, Scandinavia, economics.

Рекомендовано до друку –
к. політ. н., доцентом Узун Ю.В.

Стаття надійшла в редакцію 12.02.2018.

Солодовський Є. В.

**СУЧАСНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ
ТА ПОЛІТИЧНИЙ ТРАНЗИТ
УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті розглядається сучасний політичний режим України, його сутність, проблеми та перспективи, а також політичний транзит України, аналізуються проблеми розвитку демократії.

Ключові слова: *політичний режим; громадянське суспільство; гібридний режим; політичний транзит; консолідація демократії.*

Постановка проблеми. Розвиток політичного режиму - одне з найбільш складних і значущих політико-правових явищ. Політичний режим визначає характер функціонування політичної влади в державі, організацію влади, взаємодію держави, суспільства і особистості, гарантованість реалізації основоположних прав людини. Поняття політичного режиму є ключовим для визначення системи владного устрою. Свій вплив на суспільство влада здійснює через політичний режим, тобто конкретні форми і методи реалізації влади, певну структуру владних інститутів, повноваження яких обумовлені принципами організації гілок влади [13]. Характеристика політичного режиму в окремо взятій країні дає картину організації політичного життя суспільства.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Виникнення на політичній карті світу української держави поставило питання про необхідність відстеження процесу становлення політичного режиму в Україні, тенденцій його розвитку [6, с.151]. Це також включало аналіз ефективності функціонування інститутів політичної системи, механізму та способів взаємозв'язку і взаємодії між державною владою і громадянами. Отже, ця проблематика стала предметом досліджень

таких авторів як В. Артюшенко, Є. Бистрицький, В. Полохало, О. Кіндратец, А. Мельвіль, Ю. Мацієвський, В. Сухонос, М. Михальченко та ін.

Метою цієї статті є аналіз процесу політичного транзиту в Україні та визначення особливостей та тенденцій розвитку сучасного політичного режиму.

Майже двадцять років більшість дослідників активно використовували тезу про те, що з 1991 р. Україна перебуває в перехідному стані, рухаючись від тоталітаризму до демократії. Всі чекали, що процес демократизації завершиться формуванням правової та соціальної держави, громадянського суспільства і ринкової економіки.

Втім, ще в середині 1990-х років розуміння того, що декларовані цілі розходяться з повсякденною політичною практикою з'явилося в середовищі українських інтелектуалів, а пізніше поширилося серед значної кількості громадян. Український політолог В. Полохало вказував на недемократичну спрямованість перехідного періоду в Україні і запропонував тезу про неототалітарний характер політичного режиму в країні. Він виділив кілька особливостей посткомуністичного неототалітаризму, властивих, на його думку, для більшості пострадянських країн:

- Відчуження більшості суспільства від влади за одночасної багатовимірної залежності від неї.
- Одностороння підпорядкування громадян правилам, нормам і безконтрольне здійснення державою своїх повноважень.
- Відсутність реальних гарантій декларованих прав людини, безпорадність перед чиновниками.
- Поєднання корумпованої політичної влади, тіньової економіки і кримінального світу.
- Симбіоз олігархії і авторитаризму.
- Використання олігархами демократичних норм і процедур у власних інтересах.

Посткомуністичний неототалітаризм В. Полохало визначив як «новітній різновид тоталітаризму, за якого тотальний контроль, систематичні примус і

насильство (або загроза їх застосування) з боку посткомуністичної олігархічної влади щодо більшості населення здійснюється легітимно, з використанням демократичних технологій, при цьому не в жорстких (в відміню від тоталітаризму «класичного»), а у відносно м'яких формах, через безліч багатомірних і стійких залежностей (і очевидних, і латентних - соціокультурних, правових, економічних і т. ін.) [3].

Т. Карозерс і деякі інші західні дослідники, пропонували розглядати Україну як «фрагментарну, гібридну державу» зі змагальним авторитарним режимом. Політичний процес в гібридній державі визначається застоєм, корупцією і домінуванням еліт, які несуть мало користі для країни і мають малу підтримку населення.

Для гібридних держав, до числа яких Т. Карозерс зараховує Росію, Болгарію, Боснію, Албанію і Молдову, характерними є такі ознаки:

- інтереси громадян недостатньо враховуються або ігноруються;
- рівень політичної участі в період між виборами, як при «делегованій демократії», є низьким;
- вибори дають неправдиві результати і тому фактично нелегітимні;
- довіру до державних інституцій знижено максимально;
- функціонування держави в цілому є незадовільним.

Серед ознак демократичного режиму, притаманних Україні, називають:

- Виборність органів державної влади;
- Формально-юридичну рівність громадян;
- наявність в законодавстві формальних гарантій прав меншості та запобігання свавілля більшості [4].

Одночасно не можна не визначити і обмеження в сфері двох інших основних принципів демократичного режиму - вирішення найважливіших політичних проблем щодо волі більшості громадян та забезпечення широкого кола особистих, громадянських та політичних прав і свобод. Відсутній належний постійний контроль народу за органами державної влади, за бюрократичним апаратом держави; істотну роль виконує маніпулювання інформацією.

Для значної частини населення багато декларованих прав і свобод не підкріплені економічними та організаційними заходами. Деякі демократичні права порушуються існуючими підзаконними актами та бюрократичними процедурами. Корупція і безвідповідальність зводять нанівець найкращі наміри законодавців і політиків. Створилася ситуація, коли одночасно обкрадається і народ, і держава, а за їх рахунок збагачуються окремі громадяни і їх злочинні угруповання.

Україна переживає епоху стрімких змін, трансформаційних процесів, що стосуються сутнісних характеристик суспільства. Одночасно триває «політичний транзит» - пошук нових форм розподілу влади, встановлення нових обсягів владних повноважень, закріплення механізму їх делегування, встановлення нових форм демократичного контролю та демократичної участі. В Україні цей пошук відрізняється напругою та драматизмом, що вводить її в стан динамічного хаосу.

Але ключовими проблемами, які заважають розвитку демократії в Україні залишаються:

1) *Безвідповідальне суспільство.* Проблема відсутності відчуття відповідальності у громадян за стан справ у державі не нова, про що говорять дані моніторингу Інституту соціології. Більшість опитаних з року в рік, відповідаючи на запитання про те, яку особисту відповідальність вони несуть за стан справ у країні, обирала варіант «ніяку». Лише кілька відсотків стверджували, що несуть повну відповідальність. Разом із тим порівняння відповідей за літо 2013 р. та літа 2015-го демонструє позитивне зрушення у питанні відчуття українцями своєї відповідальності.

Якщо в 2013 р. жодної відповідальності за стан справ в Україні не відчували 67 %, то в 2015-му їх стало вже 56 %. Водночас, навіть після драматичних подій на Майдані і після них, більшість респондентів так і не стали відчувати особисту відповідальність за ситуацію в державі, бодай часткову [1].

2) *Патерналізм.* Так само й патерналізм, який проявляється в тому

числі в бажанні сильної руки в Україні, фактично не має чіткої вікової «належності». Відповідаючи на запитання, чи погоджуєтеся ви, що кілька сильних керівників можуть зробити для нашої країни більше, ніж усі закони та дискусії, представники молоді, які народилися і соціалізувалися вже в умовах незалежної України (до 30 років), здебільшого погоджуються із цим твердженням — 61 %, і кожен четвертий — ні. Якщо ж порівняти зі старшим поколінням, яке соціалізувалося і прожило більшу частину життя в інших умовах і здебільшого не змогло пристосуватися до нових умов (старші за 55 років), то розподіл відповідей на це запитання мало чим відрізнятиметься від розподілу відповідей представників нового покоління українських громадян: 66% погоджуються з цією тезою, і трохи менше чверті не погоджуються.

Сюди ж можна віднести схильність українського суспільства мати сильну президентську руку. Згідно з результатами багаторічних досліджень, українці є прихильниками президентської республіки. Тому роль президента країни порівняна більшість вбачає у тому, щоб він був очільником уряду і брав на себе всю відповідальність за зовнішню та внутрішню політику, як це, наприклад, має місце у Сполучених Штатах. Лише кожен п'ятий вважає, що президент повинен ділитися владою, як це відбувається в країні нині, з прем'єр-міністром, затвердженим парламентом. Ще менше тих, хто виступає за передачу всієї повноти влади не президентом, а прем'єр-міністром. І всього 6% виступають проти інституту президентства як такого [1].

3) «Суспільство недовіри» і «пасивне суспільство». Українські громадяни схильні довіряти лише найближчим родичам та знайомим і майже не довіряти більш-менш формалізованим структурам, не кажучи вже про державні інституції. Ця зосередженість на власному повсякденному світі, оточенні своєї сім'ї та близьких, зневіра в оточуючих, які можуть ошукати, збрехати, є ще однією фундаментальною перепорою до активної участі громадянина в суспільному житті і породжує загальну

пасивність. Сюди ж відносяться багаторічну необхідність виживати, постійні матеріальні труднощі, посилення рівня бідності та злиденності [2].

4) *Вирішальний вплив на владу з боку олігархів, та олігархи у владі.* Тіньові процеси, які порушують та заважають розвитку демократії.

5) *Корупція у всіх структурах влади.*

6) *Придушення свободи слова шляхом блокування телевізійних каналів, цензура серед ЗМІ, небезпека критики влади.*

7) *Відсутність сильної, незалежної, неупередженої опозиції у владі.*

Таблиця 1.

«Чинники, які впливають на гальмування демократичного процесу в Україні»

Чинники, які дуже вплинули на гальмування демократичного процесу в Україні	Чинники, які значно вплинули на гальмування демократичного процесу в Україні	Чинники, які дещо змінили напрям або зміст перетворень
Корупція (інституційні)	Відсутність незалежної опозиції(інституційні)	Безвідповідальне суспільство та патерналізм(соціок ультурні)
Олігархи (інституційні)	Придушення свободи слова та блокування діяльності ЗМІ	Суспільство недовіри і пасивне суспільство (соціокультурні)

На нашу автора, для зняття або пом'якшення чинників, які за різним ступенем гальмують процеси демократизації в Україні потрібно:

- ефективно боротися з проявами корупції в усіх структурах влади;
- адекватно ставитися до критики влади, сприймати та приймати її, чути людей, припинити різного виду репресії по відношенню до інакодумців;
- олігархи не мають керувати державою;
- виховування відповідального та зрілого громадянського суспільства, яке буде функціонувати на демократичних принципах.

Загальноприйнятим вважається, що після здобуття незалежності в 1991 році, Україна розпочала свій шлях від тоталітарного політичного режиму до демократичного, однак цей перехід, цей шлях дуже складний і тернистий. У різні етапи становлення України як незалежної держави, існували різні думки щодо того,

який же повинен існувати політичний режим в Україні та до теперішнього часу, наша держава рухається в бік демократичного режиму.

Протягом 27 років незалежності, український народ робить кроки на шляху до подолання тоталітарного минулого, корупції, встановлення демократичного режиму, в якому будуть дотримуватися права і свободи людини в повному обсязі.

Список використаної літератури:

1. Артюшенко В. Що заважає українській демократії // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dt.ua/SOCIUM/scho-zavazhae-ukrayinskiy-demokratiyi-.html>
2. Кіндратець О. М. Олігархізація влади: причини та Наслідки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_65/Gileya65/P2_doc.pdf
3. Мацієвський Ю. Політичний режим України після «Помаранчевої революції» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.politex.info/content/view/499/30/>
4. Мельвіль А. Політологія / А. Мельвіль – М: Проспект, 2004. – 624с.
5. Михальченко М. Політична система в Україні: що ми модернізуємо? // Віче. – №1. – 2011. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.viche.info/journal/2358/.
6. Сухонос В. Динаміка сучасного державно-політичного режиму в Україні / В. Сухонос – Суми: Університетська книга, 2003. – 336с.

Yehor Solodovskii - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov Present political regime and political transit of Ukraine: the problems and perspectives

The article deals with the current political regime of Ukraine, its essence, problems and perspectives, as well as political transit of Ukraine, analyzes the problems of consolidation of democracy. It is generally accepted that since independence in 1991, Ukraine began its journey from a totalitarian political regime to a democratic one, but this

transition is a very difficult and time-consuming way. At different stages of the formation of Ukraine as an independent state, there were different opinions about what the political regime in Ukraine should exist, and so far, our state is moving towards a democratic regime.

Throughout the years of its independence, the Ukrainian people are taking steps to overcome the totalitarian past, corruption, suppression of freedom of speech and the establishment of a democratic regime in which human rights and freedoms will be fully respected, the state will govern the people and everyone will have the opportunity to openly express their own thoughts.

Key words: political regime; civil society; hybrid mode; political transit; consolidation of democracy.

*Рекомендовано до друку –
к д. політ. н., професором Попковим В.В.*

Стаття надійшла в редакцію 29.01.2018.

Сак К.І.

**ІНСТИТУТ
ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА
В СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ
ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ**

У статті проаналізовано інститут політичного лідерства, дано його визначення і визначено його місце в системі інститутів політичної влади. Автор пропонує методіку дослідження цього феномену на його найвищому рівні.

Ключові слова: *політичний інститут, політичне лідерство, система інститутів політичної влади, інститут політичного лідерства.*

Постановка проблеми. Кожна політична система як і історична епоха, умовою свого існування передбачає відповідних політичних лідерів. Особливо гостро постає питання значення політичного лідера в умовах трансформаційних процесів системи. Дослідження політичного лідерства в політиці здебільшого проводились в межах політичної психології, яка робить акцент на характеристиці особистісних якостей самого лідера, характеристиці його послідовників та характері відносин політичних лідерів та їх послідовників. Україна на сьогоднішньому етапі свого розвитку знаходиться в стані «переходу» до демократії, а в такий період політична система вимагає формування ефективних політичних інститутів. Звідси і постає **актуальність** проблеми дослідження, оскільки вивчення політичного лідерства як інституту в науковій літературі практичних досліджень не є достатньо розроблений.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Найбільш розгорнутим питанням політичного лідерства знаходимо у працях західних науковців Е. Богардуса і Р. Стогділла, Е. Хартлі, Г. Герта та С. Мілза, Дж. Хоманса, Дж. Хемфілла, Ф. Фідлера, А. Адлера, Г. Ласуелла, К. Ходжкінсона, А. Маслоу, Ж. Блонделя,

Дж. Ліпмана – Блюма. Серед російських і українських – у В. Амеліна, Е. Баталова, А. Пригожина, М. Афанасьєва, Н. Піщуліна, С. Сокола, Д. Видріна, Б. Кухти, М. Михальченка, А. Пахарєва, Л. Шкляра, Ф. Рудича.

Метою статті є аналіз інституту політичного лідерства в системі інститутів політичної влади.

Для дослідження заданої проблематики, на нашу думку доцільно використовувати неоінституційний підхід. Оскільки ця методологія дозволяє нам враховувати як формальні так і неформальні аспекти аналізу. У політичній науці поняття «інституту» розглядається: як комплекс формальних і неформальних принципів, норм, правил, що обумовлюють і регулюють діяльність людини в політичній сфері; як політична організація чи установа, певним чином організоване об'єднання людей та чи інша політична структура; як тип політичної поведінки, що виражається в певній системі колективних дій, процедурі, механізмі [1;10]. Наприклад Аргентинський політолог Г. О'Доннелл розумів інститути як «колективну дію з управління, лібералізації і розширенню поля індивідуальних дій, що упорядковують зразки взаємодії» [3] Політичні інститути є певною реакцією на соціальну потребу та її задоволення через спільну діяльність суб'єктів. З цієї точки зору політичні інститути – це досить складна структурно-функціональна система, яка включає в себе стандарти поведінки, ціннісно-нормативну систему, ресурсний потенціал статусно-рольовий компонент, систему санкцій і контролю тощо, які пов'язані насамперед з досягненням, реалізацією та розподілом політичної влади.

Загалом, під поняттям «лідерство», ми розуміємо, взаємодію лідерів і послідовників. Складовими частинами цього поняття, які потрібно виділити – це здатність лідера оцінювати ситуацію, знайти правильне рішення, впливати на людей з метою мобілізації їх на виконання будь-якого рішення. Політичне лідерство – це способи реалізації політичної влади. Також, політичне лідерство – це один із

типів лідерства і водночас вищий рівень лідерства загалом, оскільки воно відображає політико-владні відносини, фіксує ці відносини між суб'єктом і об'єктом політики на вершині політичної ієрархії. Для політичного лідера характерним є особистісний вплив лідера на політичну активність та поведінку громадян. Політичний лідер – це, насамперед, особистість [2;172-175].

Потрібно зазначити, що ми розрізняємо такі рівні лідерства: 1) лідерство в малій групі. У лідера цього рівня організуючу роль грають, в першу чергу, особисті якості, наприклад, здатність брати на себе відповідальність і приймати рішення; 2) лідерство громадського руху (організації, політичної партії). 3) лідерство регіонального рівня; 3) лідерство державного масштабу. На будь-якому з цих рівнів роль лідера практично однозначна. Політичне лідерство безпосередньо пов'язане з владними відносинами, які можна визначити як суб'єктно-об'єктні. Політичну владу також визначимо як відносини між людьми, між особистістю та політичними інститутами, між соціальними групами, державами тощо, які також полягають у тому, що одна сторона здійснює вплив на іншу, використовуючи при цьому різні ресурси, в тому числі і примус. Суб'єкт влади, ми визначаємо як «все те і ті, хто володіє всією повнотою впливу на об'єкт», «хто приймає рішення і несе основну відповідальність за ці рішення». Об'єкт влади, в нашому розумінні, це «все те і ті, хто виконує рішення та розпорядження суб'єкта». Суб'єктами політичної влади виступають: держава та її інститути, політична еліта та політичні лідери, політичні партії і організації тощо. Розглядаючи політичне лідерство крізь призму суб'єктів політичної влади, нашу увагу ми приділяємо найвищому рівню політичного лідерства – загальнодержавному, де найважливішим носієм влади та тим хто її реалізує, на нашу думку, є президент. Ми вважаємо що в такому випадку потрібно спиратись на визначення політичного лідерства, запропоноване російським вченим А. Пригожиним, який визначив політичне

лідерство як сукупність норм, правил у процесі висунення «першої особи» в структурі влади та здійснення владних повноважень [4;85-112]. Оскільки ми розглядаємо політичне лідерство як політичний інститут, то ми вважаємо, що потрібно визначити місце і роль цього інституту в системі інститутів політичної влади. Систему інститутів політичної влади ми визначаємо як організовану та впорядковану сукупність установ, організацій та посадових осіб, які є акторами політичної діяльності. Систему інститутів політичної влади складають:

1. політичні інститути, які є уособленням влади, або її безпосередніми носіями: держава, інститут президентства, інститут парламентаризму, інститут місцевого самоврядування;
2. політичні інститути, які борються за владу (наприклад, політичні партії) або гарантують її легітимність (наприклад, Конституційний суд);
3. інститут політичного лідерства який забезпечує людським ресурсом кожен з вищевказаних інститутів.

Таким чином, ми можемо розглядати політичне лідерство крізь призму суб'єктів і крізь призму інститутів політичної влади. В обох випадках політичне лідерство відіграє важливу роль у здійсненні політичної влади. На найвищому рівні – рівні, загальнодержавному в обох випадках, одну з важливих ролей відіграє – президент. Президент є представником інтересів всього суспільства та тим, хто реалізує владу в суспільстві в цілому.

Для того, щоб здійснити аналіз інституту політичного лідерства на рівні президентів, ми вважаємо доречним використовувати методику вимірювання сили президентів М. Шугарта і Дж. Кері, котрі в своїх дослідженнях застосували простий інтервальний метод. Вчені поділили повноваження президента на дві групи: законодавчі та незаконодавчі [5]. Ми пропонуємо дещо її модифікувати і хочемо запропонувати власну систему індикаторів вимірювання сили інституту політичного лідерства на рівні президентів. Наші індикатори виглядають наступним чином:

1. Право вето.

2. Право видавати нормативно-правові акти що мають силу закону.
3. Підпорядкування виконавчої влади.
4. Розпуск парламенту.
5. Представлення країни на міжнародній арені, підписання міжнародних договорів.
6. Кількість термінів (підряд) особа перебуває на посаді президента.

Ми значно спростили систему індикаторів запропоновану Дж. Кері та М. Шгартом. Ця методика застосовується лише для вимірювання сили інституту політичного лідерства на рівні президентів у республіках з президентською або змішаною формами правління. Оскільки, на кожному рівні інститут політичного лідерства виконує різний обсяг функцій та формується по-різному. Для підрахунку повноважень потрібно аналізувати Основний Закон держави де закріплюються основні повноваження президента. Оскільки ми використовуємо неоінституційний підхід, то додали індикатор, який не вимірюється на основі Основного Закону, а вимірюється на основі реальної практики – кількості термінів (підряд) особа перебуває на посаді президента, що вказує на те, наскільки сильно встановився інститут політичного лідерства на рівні президента і індикатор спрацьовує тоді, коли особа перебувала на посаді більше одного разу.

Підрахунок індикаторів відбувається просто, якщо індикатор спрацьовує, то ми ставимо 1, якщо ні або повноваження є значно обмеженими, то ставимо 0, і в кінці сумуємо кількість балів. Якщо сума балів дорівнює від 0-2, то ми можемо говорити про слабкий інститут, якщо від 2-4, то це за силою є середнім інститутом, якщо від 5-6, то це сильний інститут. Таким чином, ми отримаємо відображення сили інституту політичного лідера на рівні президента у його формальному аспекті.

Наступний аспект, який потрібно враховувати при дослідженні інституту політичного лідерства – це результати соціологічних досліджень громадської думки. Найбільш поширеними є дослідження громадської думки шляхом соціологічного опитування. Це дасть нам змогу побачити ставлення до інституту

політичного лідерства зі сторони суспільства і дасть змогу побачити підтримку та ставлення до інституту політичного лідерства на рівні президентів зі сторони його послідовників, в нашому випадку послідовники – суспільство в цілому.

Висновки. Виходячи з неоінституційного підходу, який включає в себе два важливі аспекти формальний і неформальний, які дозволяють врахувати важливі моменти у формуванні інституту політичного лідерства, ми пропонуємо розглядати інститут політичного лідерства в двох аспектах: як інститут, що забезпечує взаємодію особистості і її послідовників; що діє на формальних та неформальних засадах і охоплює суб'єктно-об'єктні відносини, і як суб'єкт політичної влади, який її реалізує в залежності на якому рівні знаходиться політичне лідерство. Як приклад, ми показали застосування методики аналізу типу лідерства та його ефективності за спрощеною системою індикаторів, при аналізі інституту президентства як найвищого рівня реалізації політичного лідерства в країні. До визначеної нами методології дослідження ми акцентували на ефективність використання соціологічних досліджень громадської думки та модифікованої системи індикаторів Дж. Кері та М. Шугарта.

Список використаної літератури:

1. Институциональная политология: Современный институционализм и проблемы политической трансформации России/ред. С.В. Патрушев. М.: ИСПИ РАН, 490с.
2. Куппаева Б.Т. Концептуальный опыт осмысления феномена политического лидерства: – Алматы, 2011.592с.
3. О'Донелл Г. Делегативная демократия [Электронный ресурс] / Гильермо О'Донелл – Режим доступа до ресурсу: <http://old.russ.ru/antolog/predely/2-3/dem01.htm>.
4. Пригожин А.Н. Осмысление механизма политического лидерства // Общественные науки. – 1989. - № 2. – С. 85-112

5. Shugart M.S. Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics [Електронний ресурс] / Shugart M.S, Carey J.M. // Cambridge: Cambridge University Press. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: http://www.beckshop.de/fachbuch/les_eprobe/9780521429900_Excerpt_001.pdf.

Sakh K.I - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov.

Analysis of the Institute of Political Leadership in the system of institutions of political power

Leadership as a phenomenon of social life is universal as it can be in any sphere of human life. It can also exist at several levels from a small group to a nationwide level. Any political system as a historical epoch in terms of their existence requires appropriate political leaders, especially acute question of a political leader in terms of transformation processes of the system.

The study of political leadership in politics mainly conducted within political psychology, which focuses on the characteristics of the personality of the leader, his followers and the characteristics of the relationship of political leaders and their followers. Ukraine at this stage of its development is in a state of "transition" to democracy, and during this period the political system requires the formation of effective political institutions. Therefore, this issue is relevant because the study of political leadership as an institution in the scientific literature, case studies are not sufficiently developed. In this article the analysis institute political leadership institutions in the system of political power. The author defined the concept of the institute of political leadership, which, in his opinion, should be considered in two aspects: as an institution that provides the interaction of the individual and the masses on a formal and informal basis and covers subject-object relations, and as a subject of political power, which it implements depending on which level is political leadership. In his research, the author relies on the methodology of neo-

institutionalism and suggests using it in combination with the method of indicators and the method of sociological research, since it allows to take into account both formal and non-formal aspects of the research. Such a complex, in the opinion of the author, is appropriate to use in the study of political leadership at its highest level - nationwide, specifically at the level of presidents. In analyzing this problem the researcher relied according to both western and Russian and Ukrainian scientists.

Key words: *political institute, political leadership, system of institutes of political power, institute of political leadership.*

*Рекомендовано до друку –
к політ. н., доцентом Глебовим С. В.*

Стаття надійшла в редакцію 29.01.2018.

Коляда Ю. О.

КОНЦЕПЦИИ РЕВОЛЮЦИИ В ЗАРУБЕЖНОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКЕ

В статье проанализировано эволюцию зарубежных теорий революции, описаны подходы систематизации теорий. В процессе исторического дискурса рассмотрены проблемы современной природы феномена революции.

Ключевые слова: революция, теория революции, систематизация теории революции.

Постановка проблемы. В условиях глобализации характерными чертами политического развития отдельных стран, регионов и человечества в целом стали нелинейность, кризисность, непредсказуемость и слабая управляемость. Возросший потенциал конфликтности сопровождается всплесками социальной активности, которые нередко называют революциями. Всегда ли оправданы такие номинации? Ведь современные революционные события имеют существенные отличия от Великих революций прошлого.

Актуальность темы определяется ростом количества новых характеристик «революционных событий», множеством социальных рисков и потрясений, которые они в себе несут, необходимостью научного переосмысления данного явления и выработки политических технологий предотвращения или, по крайней мере, смягчения его негативных последствий. Для Украины, пережившей за время своего независимого развития несколько подобных потрясений, данная проблема имеет особое теоретическое и практическое значение.

Анализ актуальных публикаций. Традиция изучения революций насчитывает уже полтора столетия. Ее основы были заложены трудами К. Маркса А., де Токвиля, П. Сорокина, продолжены в XX в. в исследованиях Дж. Дэвиса,

Т. Скочпола, Ч. Тилли, С. Хантингтона, Ш. Эйзенштадта и др. В конце прошлого – начале нынешнего века наметились новые тенденции в изучении феномена революции, возникли теории, которые Дж. Голдстоун назвал теориями «четвертого поколения». В работах западных ученых и авторов из постсоветских стран – Дж. Лейна, А. Магуна, Б. Межуева, Р. Саквы, Ю. Сурмина, А. Фисуна и др., наряду с тенденцией расширительного толкования революции заметна попытка сформировать обновленное понятие революции, исходя из реалий эпохи постмодерна и учета особенностей так называемых «цветных революций». Однако исследованию и классификации собственно теорий революции посвящено не так уж много работ. Среди наиболее известных их авторов можно назвать Э. Гидденса, П. Штомпку, российского автора Д. Карасева, белорусского ученого Э. Шульца.

Целью статьи стал анализ эволюции зарубежных теорий революции, определение способов систематизации теорий революции и выявление подходов, раскрывающих современную природу феномена революции и его характерные черты.

Изложение основного материала.

Теория революции в ее современном смысле относительно молода, хотя к анализу причин политических переворотов, бунтов, восстаний обращались мыслители эпохи Античности и Возрождения, а также философы французского Просвещения. Многие сегодняшние представления о революции сформировались благодаря трудам К. Маркса, А. де Токвиля, П. Сорокина, причем, эмпирической базой их концепций послужили буржуазно-демократические революции в Западной Европе, Северной Америке и России.

В этих концепциях революция предстает как радикальный механизм разрыва с прошлым, скачек на пути эволюции, своеобразный «локомотив» истории. Согласно К. Марксу социальные революции имеют всеобщий закономерный характер и представляют собой важнейшие

принципиальные изменения, свершающиеся в истории человечества. «Каждая революция разрушает старое общество, и поскольку она социальна, каждая революция низвергает старую власть, и постольку она имеет политический характер» [3].

А. де Токвиль выдвинул тезис, что революции происходят тогда, когда условия жизни населения становятся лучше и уходят от сильной нужды и самого тяжелого гнета. Это положение стало одним из самых популярных в XX и XXI в. в объяснении причин и обстоятельств революций и нашло отражение в теории современного американского политолога Дж. Дэвиса. По мнению Дэвиса, революция является реакцией населения на внезапное ухудшение экономического положения в стране после периода роста [2].

Позднее, Дж. Голдстоун, классифицируя различные революции по критерию их результата, отмечал, что революции, которые наряду с политическими институтами преобразуют экономические и социальные структуры — например, французская революция — называются «великими»; те, которые изменяют лишь политические институты, называются «политическими» [1, с.78].

Революции, связанные с независимыми выступлениями низших классов, получили название социальных революций, в то время как широкомасштабные реформы, осуществляемые элитами, которые непосредственно управляют мобилизацией масс, иногда называются элитарными революциями или революциями сверху.

В середине XX в. национально-освободительные войны и антиколониальные восстания, народно-демократические революции, провозглашенные социалистическими, захлестнули весь мир и потребовали научного осмысления. Были созданы такие значительные работы, как «Революция и социальная система» Ч. Джонсона (1964), «Политический порядок в меняющихся обществах» С. Хантингтона (1968), «Революция и преобразование обществ» Ш. Эйзенштадта (1978), «Государства и

социальные революции» Т. Скочпол (1979) и другие. Пожалуй, это была самая мощная волна интереса к революциям и время создания системного научного подхода к этому социальному явлению, которая продолжала питать энтузиазм исследователей, потихоньку затухая в 80-е гг. [6, с.168].

Наиболее оригинальные концепции революции были созданы в рамках психологического подхода, который концентрируется на проблеме комплексных мотивационных ориентации. Подобные теории близки к здравому смыслу. Не удивительно, что они приобрели большую популярность, и сейчас их можно считать наиболее разработанными из всех подходов. Самая влиятельная предложена Джеймсом Дэвисом под названием теории «относительной депривации», в которой творчески развиваются идеи А. де Токвиля. Дж. Дэвис доказывает, что революции вызываются болезненным синдромом сознания, а нищета, которую люди осознают и которую они определяют как несправедливость, толкает их на бунт. На основе анализа хронологии нескольких известных революций этим автором был предложен метод наблюдения за предпосылками революции, который получил название «кривой Дэвиса» или J-кривой.

Тем не менее, взгляды на революцию многих сторонников политических теорий, созданных в указанный период, представляются нам несколько ограниченными. Они рассматривают революцию лишь как политический феномен, возникающий из процессов, происходящих исключительно в политической сфере, как результат «нарушения баланса власти и борьбы соперников за управление государством». Так, по мнению Чарльза Тилли, революции — это не экстраординарные, исключительные, отклоняющиеся явления, а скорее, — «продолжение политики другими средствами», т.е. разновидность нормального политического процесса, в котором различные группы стремятся реализовать свои цели путем завоевания власти. Революции, по его мнению,

представляют собой крайние формы соперничества за политический контроль, поэтому он считается автором «соревновательной модели революции» [5, с.399].

Новый взрыв интереса возник вместе с «революциями» конца 1980-х – начала 1990-х гг. в Восточной Европе, вызвав к жизни новые размышления и дискуссии о феномене революции в истории человечества. После 2004 года этот интерес был подогрет событиями «цветных революций» в ряде государств постсоветского пространства и т.н. «арабской весны», что, естественно, вызвало к жизни новые работы. Снабдив зарубежных ученых уникальными данными для анализа, эти во многом неожиданные и нетипичные события породили гипотезу о «конце эпохи революций», сформулированную британским политологом Ричардом Саквой [4].

В свою очередь, П. Штомпка отмечает, что миф о революции как скачке к прогрессу, в конце XX в. начинает рушиться. Миф о революции подрывается трагической практикой современных реальных революций и вызывает новые вопросы. Во-первых, почему эти революции никогда не заканчиваются тем, о чем мечтали революционеры? По иронии истории они часто завершаются прямо противоположным результатом, выливаясь в еще большую несправедливость, неравенство, эксплуатацию, подавление и угнетение. Во-вторых, почему разум так часто заменяется силой, давлением, бессмысленным уничтожением? Почему на смену революционерам прометеевского типа всегда приходят агрессивные, иррациональные, террористически настроенные толпы? «Революции уже не воспринимаются как воплощение высшей логики истории, их не считают более прогрессивными. Распространенные метафоры - вулканическое извержение, степной пожар, землетрясение - показывают, что революции рассматриваются скорее как несчастья, а не как спасение или искупление человечества. В большинстве своем люди уже не мечтают о революциях, а боятся их. В такой

идеологической ситуации историки и социологи начинают задаваться вопросом: так ли уж светел и героичен образ прошедших революций? В связи с этим появляется волна "ревизионистских" теорий» [5, с.369].

В целом необходимо отметить, что ввиду растущего разнообразия объяснительных концепций революций и переосмысления прежних подходов к данному феномену, назрела необходимость их тщательной систематизации и сопоставления. Одна из таких попыток была предпринята американским политологом Дж. Голдстоуном. Систематизация Голдстоуна основывается на так называемых поколениях исследователей теории революции, а сами эти поколения выделяются не только по временному принципу, но и исходя из базовых методологических принципов, которые приписываются авторам. Так, первое поколение теорий революции связывается с историческим подходом и философски-исторической интерпретацией. Второе – с модернизационной теорией и структурно-функциональным анализом. Третье поколение отличает государственно-центричный подход.

Сегодня, как считает Дж. Голдстоун, необходим переход к теориям четвертого поколения. Он критикует предшественников за недооценку конфликтов внутри элиты и утверждает, что революции происходят из-за распада сверху, а не из-за восстания снизу. Широкие группы населения не способны разрушить государство до тех пор, пока сплочены элиты и их военный репрессивный аппарат. Данное открытие стало одним из наиболее обоснованных в социальных науках последнего десятилетия и, отчасти, помогает понять и объяснить ключевые моменты новейшей украинской истории. Вместе с тем, в процессе группировки теорий революции Голдстоун допускает смешение и эклектику важнейших принципов любой систематизации, что снижает продуктивность его работы.

П. Штомпка, классифицируя теории революций, выделяет три группы

определений, отражающих понимание их сущности. В первую группу входят «...определения, согласно которым революции – это фундаментальные, широко распространенные преобразования общества» («великие» революции). Определения второй группы отражают борьбу, насилие и скорость изменений. Определения третьей группы сочетают в себе и скорость, и борьбу, и фундаментализм изменений. Он их описывает как «захват насильственными методами государственной власти лидерами массовых движений и последующее использование ее для проведения крупномасштабных социальных реформ» [5, с.371]. С определенными натяжками такие определения можно применить в отношении так называемых «бархатных революций», тогда как «арабские» и «цветные революции» уже не укладываются в указанные характеристики и требуют специального анализа.

Выводы. Революции представляют собой узловые, поворотные точки в мировой истории и развитии отдельных стран. Ввиду накопления научных знаний о данном явлении наблюдается рост объяснительных концепций революций и переосмысления прежних подходов к данному феномену. Поэтому для создания современной теории революции назрела необходимость, во-первых, содержательного обновления самого понятия и, во-вторых, тщательного сопоставления и систематизации разнообразных концепций революции. При этом такая систематизация должна производиться на основе однородных принципов и критериев, учитывающих исторические условия и конкретные формы проявления революций в отдельных регионах и странах.

Список использованной литературы:

1. Голдстоун Дж. К теории революции четвертого поколения // Логос. – 2006. – № 5(56). – С. 58-103.
2. Дж. Дэвис: почему происходят революции // [Электронный ресурс] –

Режим

доступа: http://society.polbu.ru/giddens_sociology/ch182_i.html

3. Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии [Электронный ресурс] /К.Маркс. Ф.Энгельс. – Режим доступа:

<https://www.marxists.org/russkij/marx/1848/manifesto>

4. Саква Р. Конец эпохи революций: антиреволюционные революции 1989-1991 годов /Р. Саква // Полис. 1998. № 5. – С. 23-38.

5. Штомпка П. Социология социальных изменений: пер.с англ. под ред. В.А.Ядова / П.Штомпка – М.: Аспект Пресс, 1996. – 416 с.

6. Шульц, Э.Э. Теория революции: к истории изучения, систематизации и современному состоянию / Э. Э. Шульц // Научные ведомости БелГУ. Сер. История. Политология. Экономика. Информатика. – 2015. – №1(198), вып.33. – С. 167-172.

Kolyada Y. A. Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Concepts of the Revolution in Foreign Political Science.

The article analyzes the problems of systematization and comparison of foreign concepts of revolution. The relevance of the topic is determined by the increase in the number of new characteristics of "revolutionary events", the many social risks and shocks that they carry in themselves, the need for scientific rethinking of this phenomenon. The author focuses attention on the fact that the accumulation of scientific knowledge about the revolution leads to an increase in the explanatory concepts of revolutions and the rethinking of previous approaches to this phenomenon.

The increased potential for conflict is accompanied by bursts of social activity, which are often called revolutions. For Ukraine, which has experienced several similar shocks during its independent

development, this problem has a special theoretical and practical significance.

It is noted that it is impossible to consider foreign theories of revolution outside the evolutionary context. The study found that the systematization should be based on homogeneous principles and criteria that take into account historical conditions and specific forms of manifestations of revolutions in certain regions and countries.

The main directions of the systematization of Goldstone, which is based on the so-called generations of researchers of the theory of revolution, are described. It is established that the first generation of theories of revolution is associated with a historical approach and a philosophical-historical interpretation. The second - with the modernization theory and structural-functional analysis. The third generation is distinguished by a state-centric approach.

Describing the features of the evolution of the theory of revolution, the author noted that interest was warmed by the events of the "color revolutions" in a number of post-Soviet states and so-called. "Arab spring", which, naturally, brought to life new works. Therefore, in order to create a modern theory of revolution, there is a need, first, for a meaningful renewal of the concept itself and, secondly, for careful comparison and systematization of the various concepts of revolution.

Key words: *revolution, the theory of revolution, the systematization of the theory of revolution.*

*Рекомендовано до друку –
к. політ. н., доцентом Степановою Н. Є.*

Стаття надійшла в редакцію 12.10.2017.

Морозов О. С.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ
СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛІЗМУ
ТА ГЛОБАЛІЗМУ У СУЧАСНИХ
ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ**

Стаття присвячена аналізу співвідношення процесів глобалізації та націоналізму в сучасних політичних процесах. Автор зосереджує увагу на виникненні суперечностей між цими тенденціями в сучасних процесах.

Ключові слова: глобалізм, націоналізм, теорія, методологія дослідження, феномен, процес.

Постановка проблеми: Питання співвідношення глобалізму і націоналізму як явищ, і як систем поглядів на природу світових процесів і їх майбутнє - має ключове значення у світогляді сучасного дослідника. Тема є актуальною з огляду на ряд наступних чинників: релевантності до сучасних світових політичних процесів; відсутності консенсусу з приводу побудови підходів і методології до вивчення співвідношення глобалізму і націоналізму в сучасних політичних процесах.

Аналіз актуальних досліджень. Темі глобалізму і націоналізму присвячено велику кількість напрацювань. Серед авторів безліч відомих дослідників: Ф. Фукуяма, З. Бауман, Е. Гідденс, І. Валлерстайн, Г. Моргентау та ін. Але, на даному етапі у вивченні питання співвідношення глобалізму і націоналізму і досі немає консенсусу.

Метою статті є визначення теоретико-методологічних проблем дослідження співвідношення глобалізму і націоналізму у сучасних політичних процесах.

Виклад матеріалу. Питання взаємодії глобалізму і націоналізму існує поза межами виключно економічної, соціальної, культурної, політичної або ж релігійної сфер - це питання взаємодії двох

комплексних явищ в еволюції суспільства. Жодна сфера діяльності не охоплює дані явища повністю, а тому і жодна наукова дисципліна не має монополії на їх трактування.

Так, в трактуванні даних понять, націоналізм можна визначати, як:

- ідеологію і політичну практику, в основі якої лежить бачення нації як найвищої цінності та форми об'єднання людей, підпорядкування всіх інших сфер інтересам нації [16, с. 42];

- модель поведінки, виражену в прагненні певної спільноти до національної незалежності і процес створення національної держави [9, с. 146];

- доктрину, систему теоретичних поглядів на світові процеси, засновану на уявленні, що основу державності, господарських і культурних систем складають цілісні спільноти під назвою нації, які є оптимальними для життя суспільства;

- почуття і свідомість приналежності до нації [16, с. 65]

Як і поняття націоналізму, термін глобалізм лежить в декількох площинах. Найбільш часто дослідники визначають його як:

- природний процес підвищення взаємозв'язку у світі (часто підміняє термін глобалізація) [12, с.58]

- доктрину, сукупність поглядів на процес глобалізації світу, як на неминучий процес на сучасній стадії розвитку суспільства (з його позитивною або негативною оцінкою в залежності від автора);

- неприродний процес нав'язування цінностей, практика втручання одних міжнародних акторів у внутрішні і зовнішні справи інших [10, с. 29].

Дослідник, опрацьовуючи проблему співвідношення націоналізму та глобалізму стикається із існуванням поляризованої плюральності підходів до вивчення цих явищ як самостійних, так і пов'язаних між собою.

Так, наприклад, глобалізм і націоналізм можуть розглядатися як явища, притаманні сучасному етапу суспільного розвитку (Р. Робертсон) або ж як явища, які мають давні історично відмінні відносини

(Б. Баді).

Щодо природи проблеми співвідношення націоналізму та глобалізму, то теж існують різні підходи. Одні автори вбачають причину проблем співвідношення націоналізму та глобалізму в економіці (І. Валлерстайн), інші – в культурі (Ф. Фукуяма).

Також дослідження відрізняються не тільки відмінністю підходів до вивчення явищ, а й ставленням до них.

Слід зазначити, що досліджувати можна самі явища глобалізму і націоналізму, які мають конкретні прояви, риси, характеристики; можна досліджувати процеси розвитку глобалізму та націоналізму, а можна досліджувати ідеологічні основи розвитку глобалізму чи націоналізму. Ці напрями будуть суттєво відрізнятися між собою.

При цьому, виявляється, що якщо досліджувані ідеологічні основи цих процесів мають виключно антагоністичний, взаємовиключний характер, то самі явища існують в одній часово-просторовій реальності.

Крім того, більшість аргументів щодо протистояння ідеологій лежать у сфері, що практично не може бути перевіреною. Це не відноситься до співвідношення глобалізму і націоналізму, які можна досліджувати, і окремі закономірності яких, можна простежити на практиці.

Отже, на шляху отримання об'єктивних висновків є ряд перешкод. Якщо у теоретичному полі, питання співвідношення глобалізму і націоналізму розглядається як питання співвідношення двох комплексних явищ, то в емпіричному полі – аргументація сторін зводиться до політичних і культурних аспектів. Наприклад, співвідношення глобалізму і націоналізму у практичному полі зазвичай розглядається в контексті проблеми «цінності і збереження суверенітету» або в контексті проблеми делегування суверенітету, ділення суверенітету (унітарна чи сепаратна концепції суверенітету).

Ще однією теоретико-методологічною проблемою дослідження

співвідношення глобалізму та націоналізму постає питання визначення хронології виникнення цих *явищ* і, одночасно, питання визначення хронології динаміки цих *процесів*. Так, вивчення процесу глобалізації постає більш раннім об'єктом досліджень, ніж вивчення процесу націоналізму. Але вивчення явища націоналізму постало раніше ніж вивчення явища глобалізму. Проблема співвідношення цих явищ постає проблемою сучасності.

Дослідження, що стосуються питання співвідношення глобалізму і націоналізму можна розділити на кілька великих груп:

- Дослідження, де головним об'єктом є процес глобалізації - ті, в яких дослідники визначають глобалізм фазою розвитку людства. У даних дослідженнях майбутнє світу уявляється як майбутнє світу без кордонів, яке «наступає». Серед дослідників в даній групі можна назвати З. Баумана, Ф. Фукуяму, К. Поппера, І. Валлерстайна, У. Бека і ін.

Незважаючи на наявність згоди про неминучість і природність цього процесу, дослідження цієї групи можна поділити ще по ряду ознак. Так, наприклад, ці дослідження можна розділити і по відношенню дослідника до самого процесу. Є дослідження, в яких глобалізм розглядається як позитивне явище (Ф. Фукуяма) [19, с. 24]), є ті, в яких глобалізм розглядається як явище негативне (Дж. Стігліц) [17, с. 18].

У зв'язку з тим, що різні дослідники бачать в основі глобалізму і націоналізму різні причини, то дослідження можна поділити і по чинниках цих процесів. Так, основою розвитку глобалізму і націоналізму можуть розумітися: економічні, культурні, ідеологічні, психологічні та інші фактори.

- До другої групи належать дослідження, що підкреслюють неоднозначний характер глобалізму і націоналізму. У даних дослідженнях, розглядаються тенденції світових процесів, що ведуть до співіснування глобалізму і націоналізму в світо-системі. Дослідники у межах цієї групи розглядають майбутнє

світу як світу, де глобалізм і націоналізм взаємопов'язано розвиваються. Іноді, замість націоналізму, може розглядатися інша форма ізоляціонізму, як наприклад регіоналізм. У такому контексті, регіоналізм не протиставляється націоналізму, а розглядається як його різновид, потенційний націоналізм. Дослідження можна розділити на ті, в яких націоналізм і глобалізм співіснують в боротьбі один з одним, і ті, в яких глобалізм формується на основі безлічі частково ізольованих спільнот (Барбер Б., Робертсон Р.).

- До третьої групи досліджень відносяться ті дослідження, в яких виявляється домінування націоналізму в співвідношенні глобалізму і націоналізму. У цих дослідженнях заперечується майбутнє глобалізованого світу. Дослідники цієї групи наполягають на тому, що людство буде існувати в рамках частково ізольованих національних громад. Продовжиться процес переділу вже існуючих кордонів, а не їх стирання. До них відносяться Е. Сміт, Х. Моргентау.

Дослідження можливо розділити по відношенню до природи глобалізму. В одних дослідженнях глобалізм, як і націоналізм розглядається як природне явище [18, с.229]. В інших, глобалізм зображується штучним явищем, процесом нав'язування цінностей, втручанням у внутрішні справи держави іншими акторами [12, с. 29]. Історичний прогрес в рамках досліджень розглядається через призму місцевих зусиль різних спільнот.

Існує можливість поділу досліджень на три групи: глобалістичні, альтерглобалістичні і антиглобалістичні. Глобалістичні і альтерглобалістичні дослідження можуть бути віднесені до першої та другої групи вищезгаданої класифікації. Антиглобалістичні можна віднести до третьої групи, однак позиції антиглобалістів не завжди збігаються з позиціями апологетів націоналізму.

Висновки. Аналіз, проведений автором в роботі, дає підстави зробити висновок про те, що співвідношення глобалізму і націоналізму в сучасних політичних процесах є актуальним і

дискусійним питанням. За своєю специфікою це комплексне питання, і має багато протиріч. На думку автора, саме внаслідок цього, у вченій спільноті немає консенсусу як з приводу використання окремих термінів, так і з приводу основних екзистенційних складових глобалізму і націоналізму. Головними протиріччями на думку автора, є:

- антагонізм окремих аспектів глобалізму і націоналізму між собою;
- антагонізм окремих аспектів глобалізму і націоналізму всередині цих явищ та процесів, що їх формують.

Список використаної літератури:

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Пер. с англ. – М.: Весь Мир, 2004. – 188 с.;
2. Бауман З. Индивидуализированное общество / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. – 390 с.;
3. Барбер Б. Якби мери правили світом / Пер. з англ. – Нью Йорк, 2013.
4. Бек У. Что такое глобализация? / Пер. с нем. – М.: Прогресс. – 2001. – 304 с.
5. Баді Б. Від суверенітету держави до його життєздатності // Світова політика і міжнародні відносини в 1990-і роки: погляди американських і французьких дослідників / Пер. з англ. і фр. 2001.
6. Валлерстайн І. Аналіз світових систем і ситуація в сучасному світі / Пер з англ. – СПб. Університетська книга, 2001.
7. Валлерстайн І. Кінець знайомого світу: Соціологія ХХІ століття / Пер. з англ – М.: Логос, 2003.
8. Гідденс Е. Вислизаючий світ: як глобалізація змінює наше життя / Пер. з англ. - М.: Видавництво «Всесвіт». – 120 с
9. Конт-Спонвіль А. Філософські словник / Пер. з фр. – М. 2012, – С. 340-341.
10. Мартін Г.П., Шуман Х. Західна глобалізація: атака на процвітання і демократію – М.: Альпина, 2001. — 335 с.
11. Моргентау Х. Політика між націями / Пер з англ. – Москва 2004.
12. Перський В. Глобалізація і держава / Монографія – М.: Изд-во «Палеотип», 2004.
13. Райзберг Б. Сучасний соціо-економічний словник – М. 2012.
14. Робертсон Р. Глокалізація: простір-і

- гомогенність гетерогенність / Пер. з англ – К.: Ніка-Центр, 2008.
15. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху –/ Київ, 2006.
16. Сміт.Е. Націоналізм. Теорія, ідеологія, історія – Київ, 2004. – 170 с.
17. Стігліц Дж. Глобалізація: тривожні тенденції / Пер. з англ. – М.: Національний суспільно-науковий фонд Т. 3., 2005.;
18. Стігліц Дж. У тіні глобалізації., 2005.;
19. Фукуяма Ф. Кінець історії і остання людина – М.: АСТ, 2007.;
20. Фукуяма Ф. Довіра – М.: АСТ, 2004.

Morozov O. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Theoretical and methodological problems of studying the relation between nationalism and globalization in modern political processes

The analysis carried out by the author in the paper gives grounds to conclude that the relation between globalism and nationalism in contemporary political processes is an actual and controversial issue. According to its specifics, it is a complex issue, and has many contradictions. According to the author, it is precisely because of this that there is no consensus in the learned community as to the use of particular terms, or about the main existential components of globalism and nationalism.

The main contradictions in the author's opinion are:

- the antagonism of certain aspects of globalism and nationalism among themselves;*
- the antagonism of certain aspects of globalism and nationalism within these very phenomena and processes forming them.*

Key words: *globalism, nationalism, theory, research methodology, phenomenon, process.*

*Рекомендовано до друку –
д. політ. н., професором Міловою М. І.*

Стаття надійшла в редакцію 15.02.2018.

Тоцкая И. В.

**ОСВАЛЬД ШПЕНГЛЕР «ЗАКАТ
ЕВРОПЫ». АНТИЧНЫЙ И
ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИЙ ТИПЫ
КУЛЬТУР**

Статья посвящена анализу фундаментального труда О.Шпенглера «Закат Европы». Предметом исследования является выделение специфики системного подхода к культурно-историческим типам в теоретических построениях философа. Основная идея настоящей статьи состоит в том, что концепция немецкого философа может быть использована в качестве основы для аналитики социокультурных трансформаций в континууме европейской культуры.

Ключевые слова: европоцентризм, цивилизация, западноевропейская культура, античная культура, политическая наука.

Постановка проблемы в общем виде. Актуальность. Политическая наука двадцатого столетия была отмечена рефлексиями по поводу кризиса и «конца» заката Европы. В этом смысле третье тысячелетие продолжает дискурс, изменив лишь масштаб проблемы. Как никогда демонстрирует актуальность проблематика влияния культурных аспектов на ход политических процессов и функционирование политических институтов. Динамика взаимодействия культурных архетипов, тенденции семантического синкретизма, осмысление их в соответствии с языком эпохи, в виде новых культурных, социальных и политических парадигм привлекает внимание исследователей.

Анализ актуальных исследований. Впервые культурно-исторические типы были описаны Н.Я.Данилевским, вслед за О. Шпенглером тему продолжил А. Тойнби, П. Бьюкенен, Ю. Хабермас, Х. Шельски и другие. О «Закате Европы» писали Н. Бердяев, А. Лосев и др.

Целью статьи является анализ концепции немецкого философа О. Шпенглера в дискурсе уникальности культурно-исторических типов, их несводимости к линейной логике прогресса, их влияния на социально-политическое развитие.

Европоцентризм, сформировавший тенденцию к интеграции, а за ней и к глобализации, ориентировался на постоянно расширяющиеся границы мира, а почва для этих процессов была подготовлена в ходе модернизации и на протяжении всего двадцатого века.

В процессе глобализации выявилось фундаментальное различие типов культур, которые должны быть соответствующим образом перестроены.

Таким образом, два параллельных процесса, глобализации и унификации с одной стороны и процесс регионализации, сопровождающийся этнонациональным ренессансом с другой [3, с. 48]. Это делает чрезвычайно актуальным аксиологическое утверждение Освальда Шпенглера: «Человечества, как единого субъекта не существует». На данном этапе это звучит как универсальный лейтмотив всего эволюционного процесса [8, с.144]. Известно, что понятия, обозначающие аспекты политического, имеют различные смысловые характеристики в разных политических культурах, что проявляется с особой значимостью при межцивилизационных, межкультурных сопоставлениях. Проблематика культурных аспектов протекания политических процессов и функционирования политических институтов приобретает остроту в связи с возможно самым крупномасштабным социальным транзитом, меняющим прежнюю систему ценностей на новый регламент [1, с.44].

Античная культура долгое время представлялась архетипом современной западноевропейской цивилизации, а античная политическая мысль - образцом для построения западноевропейской политической науки.

Важнейшими проблемами в политологических работах являются вопросы наличия или отсутствия

преимущества античной политической философии и современной политической науки, соответствия или несоответствия политической рациональности в античной и западноевропейской культурах, соответствие, или несоответствие типов политических акторов и политических институтов, а также различные представления о самой концепции человека, его природе и нормах поведения.

В своем двухтомном труде «Закат Европы» Освальд Шпенглер представляет европейскую культуру как универсальную наследницу античного мира, культурным основанием цивилизации, ее осью и естественным пределом, завершившим цикл своего естественного существования, что неизбежно повлечет за собой отказ от старых культурных норм и традиций и указал на новые политические формы, ожидающие европейскую цивилизацию: тенденцию отмирания государственности при возрастающей роли экономики, «падение демократии» и «грядущий цезаризм», а также всепоглощающая «зоологическая» борьба за мировое могущество [10, с.532].

Многие социокультурные и политические прогнозы Шпенглера уже осуществились, «Закат Европы» относится к таким научным произведениям, которые требуют осмысления во многих аспектах, как непреходящая философская тема и возможно, как самосбывающийся «Эдипов» прогноз, либо говоря словами М. Хайдеггера: «Прозрением в то, что есть».

Методология О. Шпенглера, изложенная в первой главе «О смысле чисел», настолько многомерна, что ассоциируется с вавилонской математикой, с присущей ей эллиптической системой координат. Подробное рассмотрение Шпенглером вклада различных культур в математическую науку носит характер изложения определенных алгоритмов мышления собственных представителей различных типов культур. Это перекликается с цитатой М. Фуко: «...все наши представления выработаны внутри нашей цивилизации...».

Непространственности Эвклидовой, античной геометрии автор

противопоставляет парадигму, созданную Готфридом Вильгельмом Лейбницем, на которой основана вся современная наука, а создание западноевропейской цивилизации автор связывает с открытием бесконечно малых величин и их свойствах, которые заложены, кстати, в схемах, функционирующих при современных финансовых операциях с деривативами, также в математической науке, как и в кибернетике, существует алгоритм накопления бесконечно малых величин, вызывающий мгновенный распад любой системы. По сути дела, при помощи методологии, требующей специальных знаний, О.Шпенглер доказывает парадигмальные различия античной, восточной и западноевропейской культур.

Зарождение и развитие культуры О.Шпенглер связывает с неким прасимволом, прафеноменом, присущим данной культуре. Прафеномен характеризуется, как нечто, возникшее из безличной, неупорядоченной стихии докультурного хаоса и обладающего некоторой первоначальной оформленностью, первообраз, сохраняющийся во всех явлениях живой культуры, общая первоструктура для всех будущих формообразований данного типа, универсальная проформа, наделенная витальной силой, энергией, волей к будущим самоосуществлениям, закономерностью функционирования коллективной психики народов и универсальным формообразующим фактором, создающим стилистическое единство всех проявлений данной культуры. В переводе на эйнштейновскую терминологию, это некая матрица, по которой формируется культурный организм, который развивается, растет, достигает высшей фазы своего развития, и наконец, завершив все свои задачи, реализовав возможности, «стремится обратно в потемки перводушевной мистики». Согласно концепции О. Шпенглера, культура, завершившая свой жизненный цикл, застывает, превращаясь в механистическое образование-цивилизацию. Цикл культурного организма составляет приблизительно тысячу лет.

Метафорически О. Шпенглер связывает периоды зарождения, расцвета, надлома и заката культуры, с временами года таким образом, каждая культура неизбежно проходит свою весну, лето, осень и зиму.

Автор прослеживает взаимозависимость культуры и природы, тесно связывая культуру с ландшафтом и согласно концепции Шпенглера, культура это целостное образование, включающее в себя совокупность качеств и структур, связанная с ландшафтом и определяющая ментальность входящих в нее индивидов.

В целом, современная наука определяет культуру как надбиологический организм, в широком смысле, а в менее широком смысле, как класс вещей и явлений, зависящих от символики надсоматического содержания.

Таким образом, культура трактуется, как высшая форма жизни, исторический суперорганизм и тезис Шпенглера, вынесенный сто лет назад на первую страницу «Заката Европы»: «Живые культуры умирают», – носит вполне научный характер и не является чем-то неординарным, как и то, что европейская культура обветшала в свой законный тысячелетний срок.

Это ставит ряд проблем, связанных с идеей европоцентризма, и смещает дискурс в сторону поливариантности развития культур, их автономии и равноправия, и как следствие, к полицивилизационной парадигме. Объединение всего человечества путем нивелирования различий между народами и государствами, стирание социального и культурного разнообразия оказалось бы совершенно невозможным и привело бы к гибели культур [2, с.42], как органической и сложной системы. И культура, завершив свое существование в области социокультурной трансформации вышла бы к рубежам антропогенной направленности.

О.Шпенглер вплотную подошел к пониманию неизменности и фундаментальности национального начала культурно исторических типов и обусловленности их неким специфическим

кодом, обеспечивающим их цивилизационную устойчивость.

Историческими псевдоморфозами Шпенглер называет период, когда чужая культура властно тяготеет над страной, а собственная не обретает свободного дыхания, перестает осознавать свои собственные творческие силы и в этот период появляются феллахи и прозелиты, – в обозначении Шпенглера, приходящие на исходе той или иной цивилизации, неспособные творить историю и отстаивать завоевания предшествующих поколений.

С приходом феллахов, фундаментальные вопросы бытия данной цивилизации, культуры уходят из сознания народа, народ теряет свою душу, перестает быть народом и превращается в народонаселение. Происходит потеря самосознания, на смену расцвету приходит упадок социально-экономических и религиозно-метафизических возможностей и культура завершает свое существование.

Выстраивая логику процессов распада античной и западноевропейской культуры, он приходит к выводу, что возникновение школы стоиков в античной философии и возникновение социализма в Европе носит характер неких маркеров, являющихся признаком надлома этих цивилизаций и последующего неизбежного распада. Независимо от того, что Шпенглер видел античную культуру как исключительно соматическую, прафеноменом античной культуры автор представляет сому [soma-греч.], а прафеноменом западноевропейской культуры – математический символ бесконечности, ему удалось понять алгоритм социокультурной дезинтеграции общества и его проявления.

Редуцированное рассмотрение типов культур, предложенных Шпенглером: античной «аполлонической», восточной «магической», западноевропейской «фаустовской» открывает новое измерение культурно-исторических типов .

Практически семьсот страниц виртуозного аналитического исследования всех составляющих каждого типа культуры включая тонкости живописи, открытие Монтеверди контрапункта в музыке,

интерпретацию раз личных архитектурных форм, Шпенглер доказывает, что античность, по сути, это идея заполненной и завершенной формы, а западноевропейская культура - это идея бесконечного пространства и вечности. Иными словами, каков прафеномен, такова и основная идея, лежащая в основе этой культуры [5,с.185].

Важнейшей составляющей смены гносеологических установок европейского мышления Шпенглер видит переход от политеизма в аполлонической культуры к монотеизму фаустовской культуры, культуры стремления к бесконечной экспансии, захвату новых территорий, неограниченного распространения во времени и пространстве, стремление к познанию непознанного, новых научных открытий и бесконечных технических достижений.

Образ Фауста, развивающийся в немецкой культуре на протяжении пяти столетий и ставший образом архетипическим, Шпенглер мыслил идейным воплощением западноевропейской культуры, которую он и определял в соответствии с этим архетипом. Согласно Шпенглеру, фаустовское существование ведомо глубочайшим самосознанием, фаустовская душа видит свой способ существования не во внешнем, а в личности, в характере, фаустовская культура это культура воли. Шпенглер приводит содержание фаустовских императивов в триединстве: мысль, чувство, воля, а фаустовскую культуру называет культурой воли. От времени создания готических соборов, крестовых походов, до Канта, Фихте и далее, до проявления колоссальной воли западных государств, власти экономики и техники, бунт машины против ее создателя, гибель фаустовской культуры, экологическая либо военная катастрофа, и с исчезновением фаустовской культуры эта техника будет предана забвению. Персонифицировав образ Фауста в качестве доминанты западноевропейской культуры, Шпенглер создал таким образом портрет этой культуры, наполнив его всеми характеристиками Гетевского персонажа,

что позволило философу реализовать особый метод исследования культуры - физиогномику.

«Так следовало бы писать биографию великих культур» и Шпенглер выделяет «черты лица истории», в которых проявятся формы фаустовской культуры- «формы государства, как и хозяйственные формы, сражения как и искусства, науки, как и боги, математика, как и мораль».

Итак, согласно Освальду Шпенглеру, западноевропейская или фаустовская культура, это культура «победителей», «в сильнейшей степени направленная на расширение, будь-то политического, хозяйственного или духовного характера; она преодолевала все географически – материальные преграды, она стремилась без какой либо практической цели, лишь ради самого символа ,достичь Северного и Южного полюсов; наконец она превратила земную поверхность в одну колониальную область и хозяйственную систему» [6, с.532]. Именно таково, согласно Освальду Шпенглеру, глобальное целеполагание западноевропейской (фаустовской) культуры, ее «мировой воли», вездесущего деяния», и «борьбы пространства против материи», как идея преображения мира.

Выводы. Идея «Заката Европы» Освальда Шпенглера, вброшенная в общественное сознание ровно столетие назад, в мае 1918 года, шлифовала мировоззрение целой эпохи и в достаточной степени являлась пусковым механизмом дальнейшего ее генезиса. Закат всегда содержит скрытые смыслы, и только время, как великий конструктор, позволяет переосмыслить то, что не всегда лежит на поверхности. Прогнозы Шпенглера о грядущих мировых войнах, о гонке вооружений, о становлении новой империи ,о замещении мировой политики мировой экономикой в основном реализовались. На передний план политического поля третьего тысячелетия Освальд Шпенглер выдвигает борьбу за «выживание мировых держав».

Список использованной литературы:

1. Бек У. «Что такое глобализация? Ошибка глобализма – ответы на глобализацию» - М: Прогресс-Традиция, 2001.160 с.
2. Жижек С. Хрупкий абсолют.- М., 2003. 42 с.
3. Дресслер-Холохан В. Национальные движения, интернационализация протеста, идеология и утопия // Этничность. Национальные движения. Социальная практика. СПб., 1995. С. 26–50.
4. Маклюен М. Оружие. Война икон // Сумерки глобализации».Сб-к. К., 2004. 178 с.
- 5.Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика просвещения. Спб. 1997. 430 с.
- 6.Хани Р. Компоненты глобальной культуры // Глобальные социальные и политические перемены в мире. М. 1997. 185 с.
- 7.Трельч Э. Историзм и его проблемы. М. 1994. 608 с.
8. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения. СПб. 2002. 144 с.
- 9.Рикер П. Универсальность и сила различия // Керни Р. Диалоги о Европе. М. 2002. 44 с.
- 10.Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории /Т.1. М.1993. 254 с. ; Т.2. М. 1998. 352 с.
- 11.Неклесса А.И. Новый амбициозный план. Проекция и чертежи новой сборки мира // Политический класс.-М.,2008.№.1
- 12.Рессеи А. The Chasm Ahead -Toronto. 1969. 297 p.

transformations in the continuum of European culture. In the author's concept the decline of Europe will inevitably cause transformational processes in society and change of political system. The analysis of social transit becomes gradually one of the main objectives of political science.

Key words: *civilization, Western European culture, antique culture, O.Spengler, political science/*

*Рекомендовано до друку –
д. політ. н., професором Попковим І. І.*

Стаття надійшла в редакцію 22.04.2018.

**Totskaya I.V. - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Oswald Spengler «The Decline of Europe».
Ancient and Western European types of cultures**

This article is devoted to the analysis of O.Spengler's fundamental work "The Decline of the West». The object of the presentation is the appearance of the specifics of the systemic input to the cultural and historical types in the theoretical motivations of the philosopher. The basic idea the state of is that concept of base for the analysis of social and cultural

Марченко А. А.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МАРГІНАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена аналізу проблеми зростання етно-регіональної маргіналізації в українському суспільстві. У дослідженні проаналізовано концепції маргінальності та етнічної маргінальності та проаналізовано їх зв'язок із феноменом «зміщення етнічної ідентичності» в умовах суспільно-політичної кризи. Простежено регіональну особливість етнічної маргінальності в Україні.

Ключові слова: маргінальність, етнічна маргінальність, само ідентифікація, регіони України.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-політичні процеси в Україні демонструють зростання регіонального чинника етнічної маргіналізації населення. Саме тому, аналіз теоретичних та практичних інструментів дослідження особливостей зміщення самоідентифікації населення є актуальним.

Відтак, метою статті є аналіз проблеми дослідження етно-регіональної маргіналізації, визначення її зв'язку із феноменом «зміщення етнічної ідентичності» в умовах суспільно-політичної кризи через аналіз концепції маргінальності та етнічної маргінальності.

Історія дослідження проблеми. Виникнув в 30-і роки в США як теоретичний інструмент для дослідження особливостей протікання культурного конфлікту двох і більше взаємодіючих етнічних груп, концепція маргінальності розглядалася в науковій літературі з різних точок зору. Відправним пунктом для самої постановки проблеми маргінальності стало вивчення процесів міграції. Зокрема, поняття «маргінальна особистість» було запропоновано Р. Парком для позначення культурного статусу і самосвідомості іммігрантів в ситуації необхідності адаптації до нового способу життя. Саме

так Р. Парк трактував феномен маргінальності як проміжне положення людини, волею долі приреченої одночасно існувати в двох різних культурних групах. На думку американського соціолога, необхідною умовою виникнення маргінальних ситуацій є просторове переміщення, міграція. Наступні дослідження (У. Самнер, Е. Стоунквіст, Р. Мертон, Е. Дюркгейм) показали, що культурна маргінальність, викликана переміщенням, є лише одним з існуючих видів маргінальності [8]. В даний час, у зв'язку з наростаючими міграційними процесами, зростає інтерес до проблем етнокультурної маргінальності, носії якої, в разі невіршеності цієї проблеми можуть бути потенційним джерелом конфліктності. Серед сучасних вітчизняних дослідників етнічного аспекту маргіналізації можна відзначити роботи таких авторів, як Т. Вергун, А. Геращенко, В. Євтух, В. Костенко, О. Матета, С. Мітряєва, В. Шейко [3; 4; 5; 6; 7].

Найбільш прийнятним, як на нашу думку, для соціологічного аналізу регіональних особливостей процесу маргіналізації сучасного українського суспільства є застосування інституційного, системного, функціональних підходів, у рамках яких увага дослідників акцентується на таких предметно-об'єктивних характеристиках маргіналізації, як процесуальність, системність, функціональність, а також на інституційних характеристиках і безпосередній належності їх до систем соціальної дії. Через це важливим є розуміння того, що в поясненні маргіналізації слід звертати увагу на всезагальне дослідження цього процесу з боку соціології як інтегративної науки.

Етномаргінали частіше зустрічаються серед вихідців зі змішаних родин і мігрантів другого і третього покоління. Для маргінальної ідентичності, на думку Н. Шульги, характерно те, що в її свідомості і поведінці присутні норми і цінності спочатку засвоєної культури і знову освоюваної [8, с. 126].

Одним з соціальних просторів поширення маргінальності є культурно-

національні спільноти національних меншин, що з'явилися і розвивалися в пострадянський період. Саме через них і завдяки ним особистість наповнюється змістом і особистісними смислами. Вони стають для особистості способом «віднаходження себе» або «повернення до витоків».

Етнічній ідентифікації та самоідентифікації особистості властива більша стійкість, міцність, ніж для інших видів ідентичності. Причина в тому, що перебування особи в певній спільноті задовольняє об'єктивну потребу в приналежності до спільноти від самого народження. Процес ідентифікації з групою, яка відбувається в дитинстві, протікає не в абстрактній формі, а через емоційний зв'язок з близькими людьми, через співпереживання їм. «Через співпереживання в ранньому онтогенезі здійснюється більш ефективна передача системи цінностей, яка існує в культурі», підкреслює Н.І. Алексеєва [1, с. 35]. Цей факт було емпірично зафіксовано в дослідженнях співробітників російської недержавної дослідницької організації «Левада-Центр (Аналітичний центр Юрія Левади)» 1988-1990 рр. А. Левінсона та Л. Гудкова «Етнічні групи в СРСР», а також більш пізніми дослідженнями 1995 – 1996 та 2009 – 2011 років.

Згідно останньому перепису населення 2001 року на території України проживають представники понад 130 національностей. З-поміж 4,9% представників інших національностей за переписом – євреї (103 тис), білоруси (275 тис), молдавани (258 тис), болгари (204 тис), поляки (144 тис), угорці (156 тис), румуни (150 тис.), греки (91 тис), татари (73 тис), вірмени (99 тис), цигани (47 тис), німці (33 тис), азербайджанці (45 тис), гагаузи (31 тис).

Варто звернути увагу на розміщення даних діаспор на території України.

Найбільша кількість євреїв проживала в м. Києві (17,2% від їх загальної кількості), Одеській (12,8%), Дніпропетровській (13,2%), Харківській (11,1%), Донецькій (8,4%), Вінницькій (2,8%), Житомирській

(2,5%), Чернівецькій (1,3%) областях, АР Крим (4,3%).

Багато з білорусів проживає на сході та на півдні України (Донецька, Луганська, Харківська, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська області та АР Крим). Майже 70% білорусів проживає у сільській місцевості Рівненської області.

За даними перепису населення 2001 року, понад 70% молдаван проживало на території Одеської та Чернівецької областей. Значно менше – в Донецькій, Кіровоградській, Дніпропетровській, Луганській областях та в АР Крим. Болгари проживають в Україні в переважній більшості компактно на території Одеської і Запорізької областей. В незначній кількості вони є і в Донецькій, Миколаївській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Луганській областях. Особливістю сучасного розселення поляків в Україні є те, що найбільше їх проживає в областях давньої осілости – на Волині, Поділлі, в Галичині, зокрема в Житомирській, Хмельницькій, Львівській областях і в м. Київ. Угорці проживають переважно на території двох областей України – Закарпатської і Дніпропетровської, в основному в сільській місцевості. Румунське населення абсолютно переважає в Чернівецькій, Закарпатській та Одеській областях. Значні осередки греків в Україні також сконцентровані в Донецькій, Запорізькій, Одеській областях та АР Крим. Вірмени переважають в Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Луганській та Запорізькій областях. Найбільша частка німців зосереджена на території Дніпропетровської (16,9%), Донецької (16,7%), Одеської (9,4%), Закарпатської (9,2%), Запорізької (6,2%), Луганської (5,2%) областей, АР Крим (6,2%) [2].

Етносоціальні спільноти, які є елементами стратифікаційної матриці будь-якого соціуму, характеризуються певними наборами стратегій міжетнічних взаємодій, які можуть відбуватися в складних етносоціальних спільнотах між титульною етнічною групою (або ж етнічною групою-гегемоном, домінантом) та етнічними меншинами. Серед представників етнічних

меншин, на сьогодні, досить часто можна спостерігати маргіналізацію ідентичності яка виникає в результаті акультурації особистості до домінуючої культури, коли остання ще не в повній мірі освоєна. Формування такого типу маргінальності породжується бажанням належати до більшості, а не меншості, але при цьому дане бажання нічим крім самовизначення не підкріплюється. Маргінальні групи, які не ідентифікують себе з домінуючою культурою, позбавляють себе можливості брати участь на груповому рівні у виробництві загальнозначущих цінностей. Тим самим вони опиняються виключеними не тільки з культурних, а й політичних процесів, які є прерогативою центральних інститутів суспільства, що змінюється. Маргінальні групи стають ізольованими в культурному сенсі, відчуваючи культурну самотність. Подібна самотність людям знайома, коли вони відчувають, що зв'язок з власною культурною спадщиною порваний або загальноприйнята культура неприйнятна для їх внутрішнього світу. Відчуття втрати багато чого з того, що вони звикли вважати само собою зрозумілим, відрив від спадщини, яка спочатку була частиною їхнього життя, це головним чином зумовлює складне ставлення іммігрантів до їх новій батьківщині.

Для національних меншин України важливим фактором виступає компактність проживання, міське чи сільське середовище проживання. У вузьких географічних рамках меншість нерідко стає більшістю, тому ідентичність тут має яскраво виражений локальний характер і співвідношення з місцевістю сильніше. Сільське середовище більш інтегроване і спирається на традиційні компоненти етнічної культури, тоді як міське середовище більше символічне, його культура більш модерна, з фрагментами світової культури і культури, яка домінує в суспільстві. За даними перепису можна зробити наступний висновок про те, що більше національних меншин розташовано в Східній частині України, не набагато менше в Південному районі і на третьому місці Центральний, Північний та Західний регіони України. Отож, можна зробити

припущення, що в Східній та Південній частині України, що майорять діаспорами різних національностей, можна частіше зустріти феномен етнічної маргінальності, ніж у інших трьох районах.

Список використаної літератури:

1. Алексеева Н.И. Некоторые особенности сопереживания в раннем онтогенезе// Проблемы формирования ценностных ориентации и социальной активности личности. – М., 1984. – С. 30-44.;
2. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. – Національний склад населення регіонів [<http://pop-stat.mashke.org/ukraine-ethnic2001.htm>]: за даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. статистики України; ред. О. Г. Осауленко. – К.: CD-вид-во «Інфодиск», 2004.;
3. Геращенко А.В. Этническая толерантность и маргинализация молодежи / А.В. Геращенко; науч. рук. А.В. Кустов // Актуальні питання теоретичної та практичної медицини : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, м. Суми, 23-24 квітня 2015 р. / Н.В. Деміхова. – Суми : СумДУ, 2015. – С. 99-100.;
4. Заставецька О. В., Заставецький Б. І., Ткач Д. В. Географія населення України. – Тернопіль, 2007.
5. Костенко В. В.; Нові маргінальні спільності в суспільстві України // Питання політики. – К., 2001. – № 8.;
6. Матета О. Особливості етнокультурної маргінальності в Україні: теоретичний аспект // Людина і політика. – 2004. – № 3. – С.9-13.;
7. Мітряєва С.І. Національні меншини та збереження їхньої ідентичності *Н* Українська політична нація: генеза, стан, перспективи. – К., 2004. – С. 270.;
8. Шульга Н.А. Этническая самоидентификация личности. К.: Основи, 1996. – 197 с.

Marchenko A. A. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Regional features of the marginalization of Ukrainian society.

The article is devoted to the analysis of the problem of the growth of ethno-regional marginalization in Ukrainian society. The research analyzes the concepts of marginality and ethnic marginalization and analyzes their relationship with the phenomenon of "displacement of ethnic identity" in the conditions of the socio-political crisis. The regional feature of ethnic marginalization in Ukraine is traced.

Key words: *marginalization, ethnic marginalization, identity, regions of Ukraine.*

*Рекомендовано до друку – к.соц.н.,
доцентом Полюгою В.А.*

Стаття надійшла в редакцію 08.10.2017.

Понуренко А.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ В ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДАХ

В статті розглядаються особливості соціалізації дітей в інтернатних закладах України на прикладі Кілійської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату (з дефектами розумового розвитку) в Одеській області. Автор аналізує процес соціалізації, визначає чинники успішної соціалізації, причини розвитку асоціальної поведінки.

Особливої уваги у статті зазнав аналіз ролі сім'ї в успішній соціальній адаптації. У статті звертається увага на зростання асоціальної поведінки людей через кризові явища у створенні механізмів успішної соціалізації і адаптації дітей-сиріт та соціальних сиріт в Україні.

У статті доводиться, що школа-інтернат має створити умови повноцінної «сімейної» соціалізації у «поза сімейних умовах». Автор вказує на актуальну потребу втілення успішного західноєвропейського досвіду соціалізації дітей в інтернатних умовах, створення системи соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування.

Ключові слова: діти-сироти, соціальні сироти, школа-інтернат, соціалізація.

Постановка наукової проблеми.

Сучасні процеси модернізації українського суспільства відбуваються на тлі руйнування ідеалів, переоцінки цінностей і, найчастіше, супроводжуються падінням моралі, підривом основ суспільного буття людей. Криза моральності є одним з факторів, які послаблюють соціалізуючі функції сім'ї, що спровокували небувалий рецидив сирітства й дитячої бездоглядності в Україні.

Майже 106 тисяч дітей, або 1,5 % усього дитячого населення країни, живуть і виховуються в інтернатах, але тільки 8 % з

них є сиротами – решта – 92 % – мають бітьків. Кожні три дні 250 дітей потрапляють до інтернатних закладів переважно через бідність і неспроможність надати необхідні послуги для дитини. Щонайменше 600 тисяч дітей проживають у неблагополучних родинах, і вони, по суті, «стоять у черзі» на потрапляння до інтернатних закладів.

Сімейним кодексом України, Законами України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначено пріоритетом влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, саме сімейне виховання, що має забезпечити належну соціалізацію. В умовах відсутності сімейного виховання головною метою є створення умов для «сімейної» соціалізації в умовах інтернатного закладу.

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Проблеми сирітства, причини зростання соціального сирітства та соціальні наслідки позбавлення дітей батьківської опіки досліджували такі науковці: С. Воскобойнікова, Б. Кобзар, А. Ліханов, Н. Міщенко, А. Нечаєва, В. Яковенко та ін. Зміст, завдання та основні напрями соціалізації дітей в інтернатних закладах вивчали О. Яременко, А. Капська, Н. Комарова, Г. Бевз, Л. Волинець, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко, І. Трубавіна.

Метою даної статті є аналіз соціалізації дітей в інтернатних закладах України.

По перше зазначимо, що соціалізація це привласнення індивідом елементів культури і засвоєння соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості. Це процес засвоєння індивідом системи знань, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, які входять в поняття культури, притаманної соціальній групі і суспільству в цілому, і дозволяють функціонувати

індивіду як активному суб'єкту суспільних відносин.

Успішна соціалізація зумовлена трьома чинниками: очікуваннями, змінами поведінки і прагненням до конформізму. Соціалізація здійснюється під впливом батьків, однолітків, вчителів, начальників і авторитетних «інших». Під їх впливом у нас формуються інтелектуальні, соціальні і фізичні навички, необхідні для виконання соціальних ролей [1].

Сутнісний сенс соціалізації розкривається на перетині таких її процесів, як адаптація, інтеграція, саморозвиток і самореалізація. Їх єдність забезпечує оптимальний розвиток особистості протягом усього життя людини у взаємодії з навколишнім середовищем.

Особливістю соціалізації вихованців інтернатних закладів є заміщення первинного і головного інституту соціалізації – сім'ї, що призводить до деформації процесу соціалізації дітей-сиріт та соціальних сиріт [2].

Сім'я являє первинну групу, в якій здійснюється контакт не тільки дітей і батьків, а й дітей різних вікових груп між собою. У сім'ї діти долучаються до світу дорослих, а в інтернаті вони практично ізольовані від відвертих розмов дорослих, і це уповільнює їх ознайомлення з деякими сторонами соціального життя [3].

Діти-сироти та соціальні сироти були і залишаються однією з найбільш соціально занедбаних і найменш соціально захищених категорій жителів країни. А сирітське оточення акумулює в собі складні проблеми соціального та психологічного становлення особистості [4].

Соціалізація для дітей з різними проблемами в розвитку викликає дуже великі труднощі. Зв'язок дітей з обмеженими можливостями з навколишнім соціумом може досягатися лише спеціальними заходами, спрямованими на психолого-педагогічний супровід таких дітей в ході навчання і виховання.

Обмежене соціальне оточення в інтернаті, недостатня психолого-педагогічна підготовленість вихователів і вчителів до роботи створюють невдалі і

неефективні умови для соціалізації вихованців дитячого будинку.

Результатом проживання дитини в умовах закладу інтернатного типу є невідповідність його до самостійного життя, до пошуку роботи і збереження її, до створення сім'ї і вмінню її цінувати і берегти, невміння проводити дозвілля і вести побут.

У зв'язку з цим існує потреба в осмисленні соціально-педагогічних умов, що створюються спеціальними навчальними закладами для виховання і розвитку дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування та дітей з обмеженими можливостями, стосовно їх первинної соціалізації та розробки відповідно до цих умов інноваційного науково-методичного, програмного та соціального забезпечення [2].

Комунікації в дитячому середовищі

Об'єктом нашого дослідження стала Кілійська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат (з дефектами розумового розвитку) в Одеській області. У дослідженні використана якісна методологія соціологічних досліджень, а саме - метод спостереження.

Використання «якісного» критерію для аналізу обумовлене тим, що проблема особливостей соціалізації дітей-сиріт та дітей з обмеженими можливостями в умовах інтернатних закладів вимагає звернення до повсякденного життя об'єкта дослідження, тобто дослідження в природному середовищі. Це та проблема, яка пов'язана з емоційно-вольовою сферою і потребує детального опису.

Процес соціалізації дітей-сиріт та соціальних сиріт виводився за двома критеріями: комунікації та уявлення про реальне життя поза інтернатом.

Всі діти в цій школі мають діагноз F70, а саме легка розумова відсталість. Це затримка або неповний розвиток психіки, що проявляється в порушенні когнітивної сфери, мови, моторики, здатності до соціального функціонування, до навчання. Основна проблема - освіта. Дітям складніше вдається навчання, читання та написання.

Вчителі розповідають, що програма навчання – це максимум 5-й клас загальноосвітньої школи. Тобто діти у 18 років вчать те, що у звичайній середній школі діти вчать у 10 років. Навчальний час – це заняття 6 днів на тиждень.

Всього у Кілійській школі-інтернаті навчаються 109 дітей віком від 6 до 18 років. З них: хлопчиків – 54; дівчат – 55; сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування – 47.

Вихователі розповідають, що діти є різні, є більш спокійні і умиротворені, є зовсім тихі, є діти з яскраво вираженими припливами агресії, ті, які можуть спеціально провокувати конфлікти, проявляючи фізичну агресію на себе або на оточуючих.

Усі діти в школі-інтернаті прагнуть бути поміченими, потребують підвищеної уваги дорослих. І для деяких з них неважливо якого роду увага це буде. Негативна увага – це краще, ніж її відсутність.

Позитивно на дітей, схильних до агресії впливає наявність стійкої системи правил і вимог систематичного контролю. Вихователі долучають дітей до виконання доручень, допомоги дорослим. Відчуваючи довіру, діти стають відповідальними, особливо люблять доглядати за квітами і виконувати дрібні доручення дорослих.

Особливу увагу вихователі і вчителі приділяють вихованню особистості, спілкування і позитивних рис характеру, прищеплюють відповідальність, чесність, взаємодопомога, пояснюють, що таке дружба, сім'я, любов.

Спостерігаючи за поведінкою дітей, можна помітити, що вони не завжди можуть знайти спільну мову між собою, будувати відносини і жити за правилами колективу. Діти-сироти та соціальні сироти не вміють дружити, поважати один одного і бути толерантним. Живуть за принципом «кожен сам за себе». Тому вихователями проводяться заходи по вихованню у дітей морально-етичних норм і цінностей.

Діти поступово опановують навички з самообслуговування: навчаються шити, прасувати, доглядати за одягом. По черзі чергують в їдальні і на заняттях. Для

мотивації дітей в придбанні навичок самообслуговування вихователі влаштовують змагання на кшталт «у кого краще», почуття конкуренції і суперництва допомагає дітям працювати добре.

Низький рівень інтелектуального розвитку дитини відображається в слабкому формуванні пізнавальних процесів дитини-сироти, розсіяній увазі, поганій пам'яті і слабо розвиненому мисленні. На уроках діти відволікаються один на одного, катанням на стільці і ін. Одиниці проявляють активність і зацікавленість.

Головною причиною зниженого рівня інтелектуального розвитку є відсутність змістовного спілкування з дорослими. Найбільші порушення у вихованців школи-інтернат спостерігаються в емоційно-вольовій сфері: порушення соціальної взаємодії, невпевненість в собі, низький рівень самооцінки, низька самоорганізація, відсутність цілеспрямованості, недостатня самостійність, відсутність тенденції до співпраці. Діти більш схильні до депресивних станів, схильні до чутливості в подоланні перешкод, зазнають труднощів і неготовність до певного виду діяльності.

Особистісний розвиток дітей-сиріт та соціальних сиріт характеризується відсутністю перспективи, думки про майбутнє дуже примітивні. Діти живуть сьогодишнім днем, не маючи минулого і майбутнього, вони не вміють мріяти і до чогось прагнути, їх бажання обмежуються задоволенням первинних потреб і дисциплінарних правил інтернату, вони прагнуть бути слухняними, швидко одягатися, і добре поїсти.

Своє дозвілля діти в школі-інтернат проводять по різному, молодші – грають в рухливі ігри з вихователем, грають в сенсорній кімнаті, деякі навіть відвідують гуртки. Старші діти теж відвідують гуртки, грають і спілкуються в комп'ютерному класі. Звичайно, у дітей старшого віку спостерігається інтерес до протилежної статі, переважно, вони ховаються від вихователів, але є ті, хто відкрито «зустрічається».

Під час спілкування зі старшокласниками було помічено те, що їм

властиво досить вузьке бачення свого майбутнього і життєвих перспектив, вони обмежені в професійному виборі, готові йти туди, куди буде намагатися їх влаштувати керівництво інтернату. Дівчатка більш чутливі, і кажуть, що хотіли б ще якийсь час пожити в школі-інтернаті.

На додаток до вищесказаного, хотілося б відзначити, що в школі-інтернаті діти протягом усього часу спілкуються з однією і тією ж, досить вузькою групою людей. Це веде до того, що відносини між однолітками складаються більше не як приятельські, а як сімейні. Так, безумовно, з одного боку здається, що це непогано, вони повинні забезпечувати емоційну стійкість і захищеність. Але з іншого боку подібне явище не сприяє розвитку навичок спілкування з однолітками, вмінню вибудовувати рівноправні відносини, дружнє спілкування.

Таким чином, результати спостереження, спрямовані на характеристику соціалізації дітей-сиріт та соціальних сиріт в закладі інтернатного типу, свідчать про те, що вищезгадані категорії дітей відчувають порушення соціалізації особистості, сприйняття оточення і суспільства в цілому, це не може не відбитися на їхньому подальшому житті.

Спостереження за повсякденним життям вихованців інтернату дають підставу вважати, що роль «сироти», «дитбудинківської», «притулкової» дитини насаджується та постійно відтворюється у даному просторі. Чинниками цього є: поділ на групи, визначення за категоріями «своїх» і «чужих», обмеження в контактах з однолітками, сусідами, родичами, що не тільки звужує коло спілкування дітей, але і закріплює схему поділу як єдино можливу. Закритість, відгородження приміщень в установі, куди не допускаються діти, пресинг нормативної системи визначають рамки, в яких відбувається життя дитини.

Так як у дітей, які живуть в інтернаті деформований процес соціалізації і сім'ю їм замінюють вихователі, вчителі і діти того ж статусу, то до процесу потрібно підходити ще більш уважно. Адже саме в процесі соціалізації формуються цінності,

нормативне поведінку і основи життя в суспільстві.

У кожній країні сформована власна законодавча база, яка допомагає дітям-сиротам та соціальні сиротам адаптуватися до життя в суспільстві. За кордоном пріоритетною формою опіки над дітьми є приймальня або фостерна сім'я. Адже школа-інтернат не може забезпечити ті навички, якими вчиться дитина в сім'ї, шляхом прикладу батьків.

З огляду на дезадаптованість вихованців школи-інтернат, для них в законодавстві передбачені пільги, що забезпечують право на житло, освіту, медичне обслуговування, матеріальну допомогу та працевлаштування. Але ці права не завжди дотримуються. І в усунення такого істотного недоліку, могла б допомогти система супроводу випускників школи-інтернат соціальним працівником, який може стати і другом, і наставником. Адже найбільша проблема випускників полягає в їх НЕінформованості. Більшість з них не знає куди йти та до кого звертатися в разі виникнення проблем.

Діти-сироти та соціальні сироти, які виховувалися в умовах державного закладу опіки, повинні в майбутньому стати повноцінним членом суспільства, які здатні приймати рішення, знайти своє місце в житті, реалізуватися як особистість. Тому актуальною також є така проблема, як розробка нових технологій соціалізації, підготовки і працевлаштування вихованців школи-інтернат [4].

На думку І.Б. Назарової, «дуже часто сироти не ототожнюють себе з суспільством, оточуючими людьми, а протиставляють себе їм. Здобуваючи освіту, спеціальність, створюючи сім'ю, народжуючи дітей і виховуючи онуків, вони продовжують називати себе сиротами, підтверджуючи теорію про те, що приналежність до групи - це доля» [5].

Положення вихованців і випускників закладів інтернатного типу впливає на стан суспільства. Поведінці дітей, які виховуються поза родиною, властиві спалахи агресії, образливість, гнів, дратівливість і прояви насильства. У них

відсутнє почуття приналежності до соціальних груп і інститутів, що призводить до деформації процесу соціалізації і дезадаптації. Наслідком порушень стає асоціальна поведінка, порушення взаємодії з оточуючими, процесу навчання і розвитку, отримання трудових навичок і постановки цілей і завдань на майбутнє [6].

Все це може підштовхнути молодих людей до порушення правових, моральних і моральних норм і переконань.

Виділені проблеми можливо вирішити за допомогою соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, в спеціальних установах, за наступними напрямками:

- соціально-медична підтримка;
- соціально-правове консультування;
- професійна орієнтація;
- соціально-психологічне консультування;
- соціально-педагогічний супровід.

Одна з найважливіших проблем випускників інтернатів - це процес переходу від опіки до незалежності. Вони стикаються з проблемами житла, пошуку роботи, організації побуту, харчування, взаємодії з іншими людьми, отримання медичної допомоги, створення і збереження власної сім'ї і багатьма іншими. Після випуску з інтернату чи дитячого будинку колишні вихованці продовжують зберігати соціальні зв'язки переважно в своєму середовищі, роль сироти часто реалізується протягом усього життя.

Необхідно вживати заходів для вирішення виникаючих проблемних ситуацій в інтересах дітей, створювати більш гуманну середу в інтернатних установах. Цьому може сприяти гуманізація взаємин дітей і співробітників, осмислення життєвої ситуації дітей в сукупності, визнання нерозривності реабілітаційного процесу і повсякденних практик. Необхідне залучення уваги суспільства до проблем дітей-сиріт та усвідомлення того, що вирішити їх можливо лише за умови реальної зацікавленості в соціальному включенні цих дітей і визнання спільної відповідальності за їх долю.

У дітей-сиріт з легкою розумовою відсталістю спостерігається своєрідний регрес соціальної поведінки в різних ситуаціях спілкування - схильність до латентних і відкритих конфліктів, емоційно-незрілих реакцій на дії оточуючих.

Таким чином, існує ряд серйозних проблем, невирішеність яких перешкоджає інтеграції в суспільство осіб зі слабкою розумовою відсталістю. Процес формування професійно-трудового самовизначення таких школярів досить складний і багатогранний. Даний процес може адекватно реалізований на практиці тільки при єдності кількох соціальних інститутів: школи-інтернату, де навчаються і виховуються діти, громадських організацій, які надають допомогу в збереженні здоров'я, в придбанні професійно-трудова навичок та подальшому навчанні.

Список використаної літератури:

1. Смелзер Н. Социология. Пер. с англ. - М.: Феникс, 1994. - 688 с;
2. Бережна Л. До проблеми соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у закладах інтернатного типу // Гуманітарний вісник. - 2012.- № 28 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpu_2013_28_1_4;
3. Кон И. Социология личности. - М., Политиздат. - 1967. - 383 с.;
4. Возняк А. Соціалізація дітей сиріт як соціально-педагогічна проблема - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Lst ud/ped/2010_21/VozniakAlla.pdf;
5. Назарова И.Б. Возможности и условия адаптации сирот // Социологические исследования. - 2001. - № 4. - С. 70-77;
6. Марчук Ю.Н. Проблемы адаптации к социальной среде детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. воспитывающихся в специальных учреждениях // Научное сообщество студентов XXI столетия. № 12(27) -

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
[http://sibac.info/archive/social/12\(26\).pdf](http://sibac.info/archive/social/12(26).pdf)

Ponurenko A. - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov. Peculiarities of children socialization in children's communities.

The article deals with the peculiarities of socialization of children in residential institutions of Ukraine on the example of the Kilia Specialized General Education Boarding School (with defects in mental development) in the Odessa region.

The author analyzes the process of socialization, determines the factors of successful socialization, causes of development of asocial behavior.

Particular attention was paid to the analysis of the role of the family in successful social adaptation in the article.

The article draws attention to the fact that the actual social problem in Ukraine is

the increase in the asocial behavior of people through crisis phenomena in the creation of mechanisms for the successful socialization and adaptation of orphans and social orphans.

The article states that the boarding school has to co-operate with the conditions of full-fledged "family" socialization in "out-of-wedlock" conditions. The author points to the urgent need to implement a successful Western European experience of socialization of children in residential settings, the creation of a system of social support for orphans and children left without parental care in special institutions in the following areas:

- social and medical support;
- social and legal counseling;
- professional orientation;
- socio-psychological counseling;
- social and pedagogical support.

Key words: orphans, social orphans, boarding school, socialization.

*Рекомендовано до друку –
к. соц. н., доцентом О.В.Князєвою*

Стаття надійшла в редакцію 29.01.2018 р.

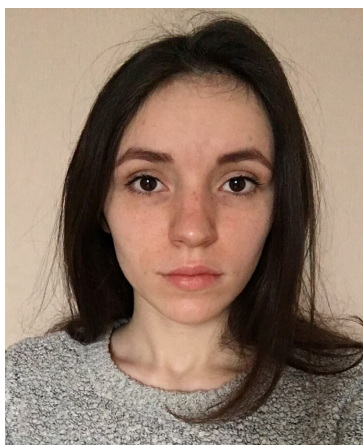
АВТОРИ

ЮЛІЯ ОПРОЩЕНКО – студентка III курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
ms.oproshchenko@mail.ru

ТЕТЯНА ВІНІЧУК – студентка III курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
Vinichuk_06@rambler.ru

ВАЛЕРІЯ ПОНОМАРЕНКО – студентка IV курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
valeriia.ponomarenko@gmail.com

КАРИНА ЛЕЖНЯК – студентка IV курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

ВІКТОРІЯ ПРОХОРОВА – студентка ІІ курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
vikaprokhorova98@gmail.com

ЛЕВ КУСИК – студент V курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
levkusik95@gmail.com

ВАЛЕРІЯ ПЛОТКО– студентка ІV курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
plvaleria15@gmail.com

БОГДАН НОВОШИЦЬКИЙ – студент ІІІ курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
bogdannovoshitsky@gmail.com

ЮЛІЯ ШЕВЧЕНКО – студентка II курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
shevchenkoyuliya98@gmail.com

ЕЛІНА ЗНАМЕНСЬКА – студентка IV курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
svetod07@meta.ua

МАРИНА КАПШИНСЬКА – студентка IV курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
kapishinskaia@mail.ru

ВОЛОДИМИР СОКОРИНСЬКИЙ – студент III курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
vladimir_sokorin@mail.ru

ОЛЕКСАНДР ШЕЛЕСТ – студент IV курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
sasha.4905596@ukr.net

ЄГОР СОЛОДОВСЬКИЙ – студент IV курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
yehorsolodovskii@gmail.com

КАТЕРИНА САХ – студентка VI курсу Факультету
міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ
ім.І.І.Мечнікова
katesakh@ukr.net

ЮЛІЯ КОЛЯДА – студентка IV курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
kolyada.yulya@gmail.com

ОЛЕКСАНДР МОРОЗОВ – студент IV курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
morozalexst@gmail.com

АНАСТАСІЯ МАРЧЕНКО – студентка II курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

АЛІНА ПОНУРЕНКО – студентка IV курсу.
Факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
alina2597@inbox.ru

ІРИНА ТОЦЬКА – студентка заочного відділення
IV курсу Факультету міжнародних відносин, політології та
соціології Одеського національного університету імені
І.І. Мечникова
estet-x@mail.ru

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Рукописи статей, які подаються в редакцію збірника «Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців», повинні бути оформлені відповідно вимогам ВАК України до фахових публікацій і профілю збірника.

Вимоги ВАК України до наукових публікацій:

- постановка проблеми і та її зв'язок із науковими чи практичними завданнями;
- аналіз актуальних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, яким присвячується стаття;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- виклад матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

У редакцію надсилаються:

1. один примірник рукопису статті українською чи англійською мовами
2. файл у текстовому редакторі Word for Windows 6.0, 7.0 Статті повинні подаватись в окремому файлі (1 стаття – 1 файл). **Ім'я файлу має відповідати прізвищу власника статті.**
3. експертне заключення про можливість відкритого опублікування.
4. Фото автора 3/4 (**портрет**) формат **jpg**
Текстові параметри: 1,5 інтервала, 14 кегль, шрифтом Times New Roman Суг / формат А4.

Текстові файли подають в форматі doc, графічні – в форматі .tiff, Wmf.

Об'єм рукопису статті (з урахуванням малюнків, таблиць і підписів до них, анотацій, резюме, списку використаної літератури) – не більше **12 000 знаків**.

Послідовність подання складових частин наукової статті:

1. **УДК** - ліворуч над назвою статті та номер.
  2. **Прізвище й ініціали автора** (авторів) мовою статті, вчений ступінь і посада. Для студентів – спеціальність, науковий керівник.
  3. **Назва наукової установи.**
  4. **Назва статті.** Вона повинна точно відображати зміст роботи (у межах 9 повнозначних слів), містити ключові слова.
  5. **Анотація** (100 – 150 знаків з пробілами) мовою оригіналу друкується перед початком статті. У разі подання статті англійською мовою анотація складає не менше **250 слів**.
Слово «анотація» або Summary не пишеться.
  6. Під анотацією друкуються **«Ключові слова»** і самі ключові слова (не більше п'яти).
  8. **Текст статті;**
  9. **Список використаної літератури** має складатись за абеткою з обов'язковим посиланням у тексті [1, с. 23]. Список літератури друкується мовою оригіналу статті, оформляється згідно правил ДСТУ 8302:2015 (Див.: <https://www.slideshare.net/na-ukmalibrary/83022015-2017> - вимоги оформлення списку літератури (2017 рік); Див.: <http://vak.in.ua/> - автоматичне оформлення списку джерел за вимогами ВАК. Після списку літератури вказується: **Стаття надійшла в редакцію дд.мм.рр.**
  9. **Малюнки, таблиці та фотографії** разом з підписами й поясненнями до них розміщуються в тексті статті. (Слово «таблиця» пишеться з великої літери справа (без лапок), а її назва – по центру рядка). Підписи розміщуються під рисунками (рис. 1 – в тексті; Рис. 1. – в назві) і над таблицями. Назви рисунків і таблиць обов'язкові.
  10. Наприкінці подаються **РЕЗЮМЕ** (англійською мовами для україномовних статей; українською - для англійськомовних). Резюме оформлені так: прізвище й ініціали автора, назва наукової установи, назва статті, слово «Резюме» (“Summary”), текст резюме **не менше 250 СЛІВ**, назва **«Ключові слова» («Key words»)** і самі ключові слова (4-6 слів).
- Автори та їх наукові керівники (експерти) несуть відповідальність за зміст статті, точність і якість перекладу.** Обов'язковою є наявність рецензії наукового керівника!!

Наукове видання

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ АЛЬМАНАХ

ПРАЦІ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

2018. – № 2.

Українською, англійською та російською мовами

За редакцією авторів

Підп. до друку 14.05.2018. Формат 60x84/8.

Ум.-друк. арк. 14,18. Тираж 50 пр.

Зам. № 1761.

Видавець і виготовлювач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.

Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12

Тел.: (048) 723 28 39. E-mail: druk @onu.edu.ua